

Arhitektura secesije u Rijeci s posebnim osvrtom na višestambene kuće s pročelnom keramičkom dekoracijom

Štimac, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:449016>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#) / [Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Luka Štimac

ARHITEKTURA SECESIJE U RIJECI S POSEBNIM OSVRTOM NA VIŠESTAMBENE
KUĆE S PROČELNOM KERAMIČKOM DEKORACIJOM

SECESSIONAL ARCHITECTURE IN RIJEKA WITH A SPECIAL EMPHASIS ON
MULTI-RESIDENTIAL HOUSES WITH CERAMIC FACADE DECORATION

Diplomski rad

Rijeka, 2024.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Luka Štimac

JMBAG: 0009081866

ARHITEKTURA SECESIJE U RIJECI S POSEBNIM OSVRTOM NA VIŠESTAMBENE
KUĆE S PROČELNOM KERAMIČKOM DEKORACIJOM

Diplomski rad

Diplomski sveučilišni studij: Povijest umjetnosti (opći smjer)

Mentorica: prof. dr. sc. Julija Lozzi-Barković

Rijeka, 5. rujna 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisao diplomski rad pod naslovom

**Arhitektura secesije u Rijeci s posebnim osvrtom na višestambene kuće s pročelnom
keramičkom dekoracijom**

i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Luka Štimac

Rijeka, 5. rujna 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Arhitektura Rijeke početkom 20. stoljeća.....	1
1.2. Arhitektonska keramika.....	2
2. Kuća za <i>Unione Cooperativa Fiumana</i>	5
2.1. Fortuna critica.....	5
2.2. Naručitelji.....	6
2.3. Autor projekta	7
2.4. Smještaj i tipologija.....	8
2.5. Tlocrti.....	10
2.6. Konstrukcija.....	20
2.7. Opis pročelja	22
2.8. Stanje očuvanosti.....	29
3. Kuća Hering-Székely.....	30
3.1. Fortuna critica.....	30
3.2. Naručitelji.....	31
3.3. Autor projekta	35
3.4. Smještaj i tipologija.....	36
3.5. Tlocrti.....	40
3.6. Konstrukcija.....	46
3.7. Opis pročelja.....	47
3.8. Stanje očuvanosti.....	56
4. Kuća/vila Čičigoj.....	57
4.1. Fortuna critica.....	57
4.2. Naručitelj.....	58
4.3. Smještaj i tipologija.....	59
4.4. Tlocrti.....	62
4.5. Konstrukcija.....	63
4.6. Opis pročelja	63
4.7. Stanje očuvanosti.....	68
5. Kuća Frank-Kiss.....	68
5.1. Fortuna critica.....	68

5.2. Naručitelj.....	70
5.3. Autor projekta	72
5.4. Smještaj i tipologija.....	73
5.5. Tlocrti.....	75
5.6. Konstrukcija.....	80
5.7. Opis pročelja	81
5.8. Stanje očuvanosti.....	89
6. Kuća Tomašić.....	90
6.1. Fortuna critica.....	90
6.2. Naručitelj.....	91
6.3. Autor projekta	92
6.4. Smještaj i tipologija.....	93
6.5. Tlocrti.....	95
6.6. Konstrukcija.....	103
6.7. Opis pročelja	104
6.8. Stanje očuvanosti.....	114
7. Kuća/vila Hodak.....	114
7.1. Fortuna critica.....	114
7.2. Naručitelji.....	115
7.3. Smještaj i tipologija.....	117
7.4. Tlocrti.....	119
7.5. Konstrukcija.....	121
7.6. Opis pročelja.....	121
7.7. Stanje očuvanosti.....	133
8. Kuća Wotzelka-Schwarz.....	133
8.1. Fortuna critica.....	133
8.2. Naručiteljica.....	134
8.3. Autor projekta	135
8.4. Smještaj i tipologija.....	135
8.5. Tlocrti.....	138
8.6. Konstrukcija.....	143
8.7. Opis pročelja	144

8.8. Stanje očuvanosti.....	152
9. Ukrasna keramika na riječkim secesijskim pročeljima	153
10. Zaključak.....	154
11. Popis literature.....	156
12. Popis slikovnih priloga.....	166

Sažetak

U ovom diplomskom radu, polazeći od podataka iz nacrtne i pisane arhivske dokumentacije, slikovnih izvora, rada na terenu, uvida u stručnu i znanstvenu literaturu vezano za dosad slabije istražene riječke secesijske kuće s fasadnom keramikom, a na temelju primijenjene deskriptivne, analitičke, induktivne i komparativne metode, doprinosi se daljnjem istraživanju i valorizaciji riječke secesijske arhitekture, posebno one koju karakterizira ukrasna keramika na pročeljima.

Kod ukupno sedam dijakronijski poredanih kuća pokušalo se rekonstruirati identitete naručitelja, analizirati autorstvo, smještaj, tipologiju, tlocrte, konstrukciju, opisuje se izgled pročelja te ocjenjuje stanje očuvanosti. U svakom poglavlju o pojedinoj kući sinkronijskim pristupom su kuća i njeni elementi stavljeni u širi društveni kontekst.

Rezultati istraživanja pokazuju kako su naručitelji uglavnom bile fizičke osobe dobrostojećeg građanskog sloja, ponajprije muškarci koji su bili doseljenici iz drugih dijelova Austro-Ugarske Monarhije ili njihovi potomci. Nadalje, utvrđeno je da su se na nekim kućama autori potpisivali kao nadzornici gradnje, a ne kao autori. Po tipologiji i smještaju se uglavnom radi o višestambenim građanskim najamnim kućama u nizu smještenima na uzvišenjima na tadašnjim marginama grada, dok se na tlocrtima i dalje vidi dominacija stroge historicističke podjele prostora. Iako tlocrti nisu bili inovativni, konstrukcije su kod većine kuća bar djelomično uključivale moderne armiranobetonske konstrukcije. U vanjskom izgledu kuća, koji je uglavnom dobro očuvan, prisutni su elementi bečke secesije, ali u cjelini je riječ o eklektičnim ostvarenjima s obzirom da se elementi bečke secesije kombiniraju s libertyjem, historicizmom, orijentalnim i folklornim elementima. Nažalost, kod dvije od sedam kuća se pojedini elementi istraživanja poput konstruktivne analize i analize tlocrta nisu mogli cjelovito provesti zbog nedostatka dokumentacije.

Ključne riječi

Rijeka, 20. stoljeće, arhitektura, višestambene kuće, secesija, pročelja, ukrasna keramika

Abstract

In this master's thesis, drawing upon data from architectural plans, written archival documentation, visual sources, field research, and an examination of professional and academic literature concerning the relatively understudied Secessional houses in Rijeka featuring ceramic façades, and by applying descriptive, analytical, inductive, and comparative methods, it contributes to the further exploration and appreciation of Rijeka's Secessional architecture, especially those distinguished by decorative ceramic elements on their facades.

With a total of seven diachronically arranged houses, an attempt was made to reconstruct the identities of the clients; the authorship, location, typology, floor plans, and construction are analyzed, the appearance of the exterior is described and the state of preservation is evaluated. In each paragraph on an individual house, the house and its elements are placed in a wider social context using a synchronic approach.

The results of the research show that the clients were mostly natural persons of a well-off middle class, primarily men who were immigrants from other parts of the Austro-Hungarian Monarchy or their descendants. Furthermore, it was established that on some houses the authors signed as construction supervisors and not as authors. In terms of typology and accommodation, these are mainly multi-apartment civic rental houses in a row located on the elevations on the then margins of the city, while the dominance of the strict historicist division of space is still visible on the floor plans. While the floor plans were not innovative, the constructions of most houses at least partially included modern reinforced concrete structures. The exterior of the houses, which is mostly well-preserved, elements of the Viennese Secession elements are present, but on the whole it is an eclectic creation, considering that Viennese Secession elements are combined with liberty, historicism, oriental and folklore elements. Unfortunately, in the case of two of the seven houses, certain elements of the research, such as structural analysis and floor plan analysis, could not be fully implemented due to the lack of documentation.

Keywords

Rijeka, 20th century, architecture, multi-apartment houses, Secession, facades, decorative ceramics

1. Uvod

Rad je zamišljen kao sveobuhvatno istraživanje sedam riječkih secesijskih kuća s posebnim osvrtom na njihovu fasadnu keramiku: kuća za *Unione Cooperativa Fiumana*, kuća Hering- Székely, kuća ili vila Čičigoj, kuća Frank-Kiss, kuća Tomašić, kuća na adresi Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14 (kuća/vila Hodak) i kuća Wozelka-Schwarz, a kao doprinos daljnjem istraživanju i valorizaciji riječke secesijske arhitekture. Cilj je na temelju deskriptivne, analitičke, induktivne i komparativne metode rekonstruirati identitete naručitelja, analizirati autorstvo projekatnata pojedinih kuća, njihov smještaj, tipologiju, tlocrte, konstrukcije, opisati izgled pročelja i ocijeniti stanje očuvanosti.

1.1. Arhitektura Rijeke početkom 20. stoljeća

Početkom 20. stoljeća Rijeka se nalazila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije; bila je pod ugarskom upravom sukladno provizoriju koji je uveden nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine i koji je bio na snazi sve do propasti Monarhije 1918. godine. Ugarska ulaganja u promet, industriju i infrastrukturu rezultirala su naglim razvojem grada i doseljavanjem stanovništva iz raznih dijelova Monarhije i šire.¹ S vremenom potreba za urbanističkim planiranjem postaje neophodna pa je nakon više pokušaja 1904. godine dovršen *Projekt regulacije i proširenja grada Rijeke* čiji je autor Paolo Grassi.² S obzirom da su industrijska i lučka postrojenja zauzela veći dio teritorija grada na zaravni uz more, daljnje širenje grada se odvija na obližnjim brdima kao što su Belveder, Škurinje, Rujevica i Kozala. Grassi je osobito isticao panoramske ulice kao što su Via della Salute³, Via del Calvario⁴ i Via Belvedere superiore⁵ zbog higijene, zraka i pogleda na grad i more.⁶ Riječki Stari grad je u to vrijeme bilo derutno mjesto naseljeno pretežno nižim društvenim slojevima⁷ i u njemu su vladali nehigijenski uvjeti zbog čega su zaraze i smrtni ishodi od bolesti poput tuberkuloze ili tifusa bili dio svakodnevice.⁸ Širenje grada ne odvija se samo sa zapadne obale rječine već i s istočne

¹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 9-11. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 9-11.

² Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 13-17.

³ Danas Laginjina ulica.

⁴ Danas Kalvarija.

⁵ Danas Tizianova i Baštijanova ulica.

⁶ Julija Lozzi-Barković, "Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća)", *Fluminensia* 4, br. 2 (1992): 95-101.

⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 89 f160.

⁸ Ana Alebić-Juretić, "Sanitarne prilike u Rijeci na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće", *Acta medico-historica Adriatica* 8, br. 2 (2010): 329-335.

strane na području općine Sušak (Trsat). Izgradnja tog dijela Rijeke, primarno Boulevarda i Pećina, tekla je glatko zahvaljujući tome što je već bio na snazi *Građevinski statut* iz 1888. godine.⁹ Početak 20. stoljeća u Rijeci je obilježen i pojavom secesije kao novog stilskog pravca. Secesija je izrasla krajem 19. stoljeća u Beču zahvaljujući Ottu Wagneru, Rudolfu von Altu i Gustavu Klimtu kao stil kojim se nastojalo odvojiti od ustaljenog konzervativizma i akademizma u umjetnosti. Secesijski umjetnik je sukladno *Gesamtkunstwerk* koncepciji svestran i ne ograničava se na jedno umjetničko područje.¹⁰ Stil u Rijeku dolazi posredstvom projekatana koji su se obrazovali u velikim središtima kao što su Budimpešta, Beč, Graz, München, Trst i Venecija. Sukladno tome se u Rijeci uz dominantnu bečku secesiju javljaju i utjecaji talijanskog libertyja, mađarske varijante secesije, pa čak i belgijske secesije. Nažalost, elementi secesijske arhitekture kao što su boje, vijugave linije, obilje cvjetne dekoracije i sličnog u riječkom kontekstu ostali su neshvaćeni, što je eskaliralo početkom drugog desetljeća 20. stoljeća kada secesija u Rijeci doživljava vrlo oštre kritike. Konzervativni riječki autonomaši tumačili su ju kao tuđinski element i zagovarali povratak talijanskoj neorenesansi kao lokalnom stilu. Usprkos tome secesija je u Rijeci ostala prisutna barem u detaljima.¹¹

1.2. Arhitektonska keramika

Keramika dolazi od grčkih riječi *κεραμική* i *τέχνη* koje bi značile lončarsko umijeće i lončarstvo, ali sam pojam u današnjem, suvremenom dobu ima puno šire značenje. U osnovi bi pojam označavao sve proizvode izrađene od prirodnih sitnozrnatih sirovina (glina, pijesak, glinenci) ili suvremenih sintetskih sirovina kojima se pečenjem na visokoj temperaturi ireverzibilno mijenjaju fizikalna i kemijska svojstva. Usprkos svemu, glina ostaje najčešći bazični materijal keramike. Proizvodi se peku nakon što su fizički oblikovani prešanjem, lijevanjem, tokarenjem i sl. Nakon pečenja se proizvodi mogu prekriti glazurom ili pocaklinom što zahtijeva ponovo pečenje. Glazura služi kao dodatni zaštitni sloj, ali ima i dekorativnu funkciju jer daje sjajan ili mat izgled. Kada je riječ o bojanju keramike ono se može provoditi prije glaziranja ili nakon, ali u svakom slučaju zahtijeva pečenje na visokoj temperaturi. Prvi keramički predmeti javljaju se još u ranom neolitikumu oko 7000 godina prije Krista na području središnje Europe i Bliskog istoka, a ubrzo nakon i na području Kine i Meksika. Keramika se

⁹ Julija Lozzi-Barković, "Sušak početkom XX. stoljeća", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 221-225. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 221-223.

¹⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Beč na razmeđu stoljeća", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 29-31.

¹¹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 7-221. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 9-129.

smatra jednim od najvažnijih otkrića ranih civilizacija. Keramika dominira na području Europe u kontinuitetu sve do 18. stoljeća kada primat počinje dobivati sve popularniji porculan. Njena popularnost doživljava ponovni uzlet upravo sa secesijskom umjetnošću na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Tada se osobito populariziraju „...obojene i glazirane keramičke pločice kao arhitektonska dekoracija).“.¹² Treba napomenuti da uporaba dekorativne keramike na vanjštini građevine nije moderan izum jer se javlja još u starom vijeku. Tako su jedan od najranijih i najpoznatijih primjera *Ištarina vrata* iz Babilona s glaziranom opekom iz 6. stoljeća prije Krista. Svakako ne treba izostaviti niti kasnije primjere kao što je Öljetüxeva grobnica u Sultaniji u Iranu iz 14. stoljeća koja ima kupolu prekrivenu tirkiznoplavim pločicama ili džamija šaha Abbasa I. u Isfahanu iz 17. stoljeća s kupolom prekrivenom obojenim glaziranim keramičkim pločicama.¹³ U europskom kontekstu svakako treba spomenuti *Ospedale degli Innocenti* u Firenci, projekt Filippa Brunelleschija iz 15. stoljeća s medaljonima od glazirane keramike koje je izradio Luca della Robbia.¹⁴ Neizostavne su i portugalske kuće koje od 1830-ih bivaju, ponekad čak i u potpunosti, prekrivene glaziranim keramičkim pločicama. Ovaj trend je u Portugalu nezaustavljivo dobivao na popularnosti i svoj vrhunac doživljava krajem 19. stoljeća.¹⁵

Na samom kraju 19. stoljeća, točnije 1898. godine, Otto Wagner projektira *Majolikahaus*, secesijsku kuću u Beču čije je pročelje obloženo keramičkim pločicama. Upravo će ova kuća oživjeti trend pročelne keramičke dekoracije i postati uzor za mnoge projektante na području Austro-Ugarske Monarhije na prijelomu stoljeća.¹⁶ Ovaj utjecaj dopro je i do Rijeke pa su tako i u lokalnoj sredini realizirane secesijske građevine s fasadnom keramikom koja u cjelini ipak nije karakteristična za riječku secesijsku arhitekturu: kuća za *Unione Cooperativa Fiumana*,¹⁷ kuća Tomasich¹⁸, kuća na adresi Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14,

¹² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „keramika“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://enciklopedija.hr/clanak/keramika> (22. kolovoza 2024).

¹³ Penelope J. E. Davies et al., *Jansonova povijest umjetnosti: Zapadna tradicija*, 7. izd., prev. Olga Škarić i Sena Kulenović (Zagreb: Stanek, 2013), 37-305.

¹⁴ The Museums of Florence, „Gallery of the Ospedale degli Innocenti“, http://www.museumsinflorence.com/musei/ospedale_degli_innocenti.html (22. kolovoza 2024).

¹⁵ A. M. Portela i Francisco Queiroz, „Ceramics in Portuguese architecture (16th – 20th centuries)“ (materijali s 10. kongresa Qualicer, Castellón, 10.-13. veljače 2008).

¹⁶ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 29.

¹⁷ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 436.

¹⁸ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67

kuća Hering-Székely, kuća Frank-Kiss, kuća Wotzelka-Schwarz, vila Čičigoj,¹⁹ Komunalna klaonica²⁰ i hotel *Jadran*²¹(Slika 1). I riječku neostilsku arhitekturu u pojedinim primjerima karakterizira fasadna keramika: Casa Turca, kuća Miculinić-Richtmann, vila Lydia i palača Ružić.²²

Slika 1. Pogled na južno i zapadno pročelje hotela *Jadran* (Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pecine*, razglednica, 1923., karton, 13,8 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.)

¹⁹ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 420-503.

²⁰ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Komunalno graditeljstvo: Klaonica“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 153-183. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 157-163.

²¹ Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pecine*, razglednica, 1923., karton, 13,8 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²² Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 63-69.

2. Kuća za *Unione Cooperativa Fiumana*

2.1. Fortuna critica

Kuća za *Unione Cooperativa Fiumana* se spominje u svega nekoliko publikacija. Kuću prvi put spominje Theodor de Canziani Jakšić u svom diplomskom radu. Navodi ju bez naziva kao kuću koja nosi sva obilježja secesije i kao skromni primjer uporabe keramike kao dekoracije na fasadi zgrade. Autor sažeto opisuje pročelje zgrade ističući da prevladavaju ukrasi od cementa i da se na fasadi ističu crvene keramičke pločice.²³ Također donosi i fotografiju kuće.²⁴ Kuća se potom spominje u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 1997. godine. Daina Glavočić navodi ju kao primjer ekonomične kuće u nizu na adresi Fiorella La Guardije 8 na Brajdi. Uz autora, Giovannija Rubinicha, autorica navodi: „Dvodimenzionalnost pročelja oživljena je ritmičkom izmjenom horizontalnih i vertikalnih grafičkih elemenata, a posebno igrom kvadratnih tamno ružičastih keramičkih pločica i lepršavih vrpčastih ornamenta u potkrovnom pojasu.“²⁵ Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje su navedeni osnovni podaci kao što su naziv, zona smještaja, adresa, namjena, naručitelj, godina projekta i izgradnje, autor, arhivska dokumentacija te fotografija glavnog pročelja i stubišne ograde. Također uz kuću stoji napomena da je građena armiranim betonom po sistemu *Betonia*.²⁶ Drugo izdanje knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 2007. godine donosi jednake podatke za kuću kao i prvo izdanje iz 1997. godine.²⁷ Kuću potom 2010. godine spominje Julija Lozzi-Barković u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke* u kontekstu najamnih kuća navodeći ju kao primjer radničke najamne kuće na kojoj je u cijelosti primijenjen secesijski vokabular. Uz naručitelja, autora, godinu izgradnje i smještaj, autorica ističe i ključne secesijske elemente: „...valoviti friz između prozora te zagasitocrvene keramičke pločice uz njihov gornji rub, plošne aplikacije u obliku štitova i alki s okomitim trakama, detalji od kovanog željeza na ulaznom portalu i unutrašnjoj stubišnoj ogradi“.²⁸ Detaljniju analizu kuće donosi Deborah Pustišek u svojoj knjizi *Giovanni Rubinich*. Uz osnovne informacije autorica posebno naglašava dekoraciju od

²³ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67.

²⁴ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi)“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 3.

²⁵ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 133-134.

²⁶ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 438.

²⁷ Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 132-436.

²⁸ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 94-95.

keramičkih pločica koje su u riječkom kontekstu rijetke jer „... ih je bilo potrebno uvoziti iz Italije i srednje Europe odakle se takav trend i proširio.“. Autorica ističe bečki utjecaj u oblikovanju pročelja, a donosi i sažetu analizu tlocrta kuće naglašavajući da postoje dvije verzije projekta. Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje stoji napomena da je 1908. godine Rubinich radio projekt dućana u prizemlju za Giovannija Demarmelsa.²⁹

2.2. Naručitelji

Kuća je, kao što i sam naziv govori, građena za *Unione Cooperativa Fiumana*, odnosno punim nazivom *Unione Cooperativa Fiumana per la costruzione di case*. Riječ je o udruzi koja se bavila izgradnjom jeftinih radničkih najamnih kuća, odnosno kuća povoljnijeg najma u Rijeci za one manjih platežnih mogućnosti.³⁰ Pod pojmom radništva se misli na visokokvalificirane djelatnike.³¹ Udruga se zasigurno osniva neposredno nakon donošenja regulacijskog plana Paola Grassija 1904. godine kada se otvorilo pitanje društveno poticane stanogradnje i rješavanja problema derutnog Starog grada. Treba naglasiti da su uz *Unione Cooperativa Fiumana* postojala i srodna poduzeća poput *Società Operaia Fiumana* i *Società per la costruzione di case economiche*. *Unione Cooperativa Fiumana* uspješno je surađivala s riječkom općinom kojoj je odgovaralo da se grade jeftine kuće s nešto skromnijim stanovima veličine do 120 m² na jeftinim zemljištima na rubovima grada. Udruga je gradila isključivo velike kuće, četverokatnice ili peterokatnice. Iako je riječ o projektima jeftine izgradnje na njima su sudjelovali vrsni arhitekti i majstori.³² Sjedište udruge bilo je u Vii Fosso, odnosno današnjoj ulici Ante Starčevića. 1910. godine upravu udruge su činili Andrea Dr. Bellen, Enrico Bilz, Ugo Eidlitz i A.V. cav. Luppis.³³ Već iduće godine udruga značajno napreduje s obzirom da dobiva predsjednika (Donato Mohovich), potpredsjednika (Giovanni Minach), tajnika, a broj članova uprave povećan je na sedam.³⁴ Udruga je aktivna i početkom Prvog svjetskog rata, ali čini se da tijekom ili nakon rata prestaje s radom.³⁵ Projekt dogradnje pomoćnih prostorija u prizemlju radi se za Giovannija Demarmelsa. Giovanni Demarmels je rođen 21. veljače 1854.

²⁹ Deborah Pustišek, *Giovanni Rubinich*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2013), 50-91.

³⁰ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 89-90.

³¹ Ibid. 89f162.

³² Ibid. 89-90.

³³ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Unione Cooperativa Fiumana per la costruzione di case.“.

³⁴ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 2. izd., (Rijeka, 1911), s. v. „Unione Cooperativa Fiumana per la costruzione di case.“.

³⁵ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 6. izd., (Rijeka, 1915), s. v. „Unione Cooperativa Fiumana per la costruzione di case.“.

godine na prostoru Helvetije. 10. siječnja 1884. godine u Rijeci se oženio za Clotildis Bauzer.³⁶ Demarmels je bio slastičar i imao je slastičarnicu na adresi Viale Francesco Deak 26.³⁷ 1911. godine očito otvara još jednu slastičarnicu na Korzu.³⁸ Kasnije tu novu slastičarnicu prepušta supruzi.³⁹ Očito uspješno posluje jer slastičarnice rade i u međuratnom periodu.⁴⁰ Tako da je za pretpostaviti da je neki sličan posao otvorio ili namjeravao otvoriti i u prizemlju kuće za *Unione Cooperativa Fiumana*.

2.3. Autor projekta

Na prvom nacrtu⁴¹ stoji pečat autora, Giovannija Rubinicha⁴² na kojem je naveden kao arhitekt, a također se potpisao kao „dirigente responsabile“ što upućuje da je u ovom projektu bio i nadzornik gradnje.⁴³ Na drugom nacrtu, točnije projektu dogradnje također stoji njegov potpis.⁴⁴ Rubinich, rođen 11. prosinca 1876. godine u Lovranu smatra se jednim od najistaknutijih riječkih arhitekata koji je obrazovanje za inženjera stekao u Budimpešti. Iako dio njegovog ranog opusa čine i historicistička zdanja, puno se više etablirao u secesiji te se čak smatra i jednim od pionira secesije u Rijeci.⁴⁵ Osobito se istaknuo po čestoj primjeni armiranobetonskih konstrukcija.⁴⁶ Autor je preko osamdeset projekata izgradnje, adaptacije i dogradnje ne samo stambenih već i stambeno-poslovnih, industrijskih i komunalnih objekata. Posebno se ističu vila Steinacker, kuća Giordani, kuća Braun-Birò, Osnovna škola za dječake u Gradskom parku, vila Hauszner-Rosenthal, kuća Mateicich, kuća Sirius, zgrada Gradske štedionice na Korzu, *Sanatorio Fiumano*, tvornica parketa *Battestin & Milch* i uljara *Hungaria*.⁴⁷

³⁶ Anita Kekić, snimateljica, *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeka 1881.-1901.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), mikrofilmski svitak br. 112, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99F-VWH3?view=index&action=view> (23. srpnja 2024).

³⁷ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Demarmels G.“.

³⁸ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 2. izd., (Rijeka, 1911), s. v. „Demarmels G.“.

³⁹ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 6. izd., (Rijeka, 1915), s. v. „Demarmels Clotilde, Corso.“.

⁴⁰ Società anonima editrice, *Annuario generale d'Italia*, 2. izd., (Genova: Società anonima editrice, 1933), 226.

⁴¹ Sva građa iz Državnog arhiva u Rijeci korištena je uz odobrenja (KLASA: 611-03/24-10/14, URBROJ: 126-02-24-3 i KLASA: 611-03/24-10/14, URBROJ: 126-02-24-5).

⁴² Više o njemu u: Deborah Pustišek, *Giovanni Rubinich*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2013).

⁴³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁴⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni)

⁴⁵ Deborah Pustišek, *Giovanni Rubinich*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2013), 6.

⁴⁶ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Autori projektanti“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 46.

⁴⁷ Deborah Pustišek, *Giovanni Rubinich*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2013), 90-98.

2.4. Smještaj i tipologija

Nacrtna dokumentacija kuće za *Unione Cooperativa Fiumana* na današnjoj adresi Fiorello La Guardia s kućnim brojevima 10, 10A, 10B, 10C i 10D⁴⁸ sadrži dva nacrt :HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case) i HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni). Prvi nacrt sastoji se od sedamnaest listova: tri lista prikazuju izgled fasade i tlocrte svih etaža, dva lista prikazuju temelje, 3 lista sadrže prikaz tlocrta prizemlja, tri lista s tlocrtima prvog i drugog kata, dva lista s tlocrtima trećeg i četvrtog kata, dva tlocrta potkrovlja i dva poprečna presjeka kuće. Nacrt je prvo dostavljen poglavarstvu 27. ožujka 1907., a potom i Tehničkom uredu grada Rijeke 10. travnja iste godine. Gradsko poglavarstvo odobrilo je nacrt već nakon dva dana, odnosno 12. travnja 1907. godine što upućuje da je čitav proces tekao iznimno brzo i bez ikakvih prepreka.⁴⁹ Drugi se sastoji od jednog lista na kojem se nalaze tlocrti i bočni izgled pomoćnih prostora. Nacrt je predan gradskom poglavarstvu 21. travnja 1908., a 14. svibnja iste godine predan je i Tehničkom uredu grada Rijeke. Poglavarstvo je nakon toga 18. svibnja odobrilo nacrt.⁵⁰ Na nacrtu stoji da se kuća gradi u Vii Germaniji (Slika 2)⁵¹ što bi danas odgovaralo Vukovarskoj ulici.⁵² Iako neobičan, taj podatak je istinit s obzirom da se riječka gradska obilaznica počela graditi 1906. godine i da Via Giuseppe Parini kao jedna od njenih dionica tada još nije formirana i izgrađena.⁵³ Via Pomerio, Piazza Cambieri i Via Giuseppe Parini su stari nazivi za današnju Ulicu Fiorella La Guardije. To se da naslutiti i iz nacrtu s obzirom da su jugozapadno od kuće i dalje bili ucrtani tereni komunalne vojarne koji su se nalazili na putu budućoj prometnici. To pokazuje da je Via Germania do drugog desetljeća 20. stoljeća bila znatno duža na istočnom dijelu od današnje Vukovarske ulice. Zemljište na kojem se kuća gradila je, kao i susjedna zemljišta, otkupljeno od komunalne vojarne na sjeveru. Prvotno su ti tereni sukladno regulacijskom planu Paola Grassija bili predviđeni za kulturne sadržaje, ali „Ekonomski su razlozi, kao i uvijek, prevladali, te se uz kosinu tada probijene prometnice Fiorella La Guardije (Via Parini) grade stambene najamne višekatnice s poslovnim

⁴⁸ Glavni ulaz nosi kućni broj 10, dok sporedni nose kućne brojeve 10A, 10B, 10C i 10D.

⁴⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁵⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni)

⁵¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁵² Via Germania, Ulica Narodnog ustanka stari su nazivi za današnju Vukovarsku ulicu.

⁵³ Branko Metzger-Šober, „Regulacijski plan grada Rijeke Paola Grassija, 1904.“, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 20, br. 1(43)(2012): 152.

i trgovačkim prostorima u prizemlju.“⁵⁴ Kuća je građena na zemljištu veličine oko 400 m² na kojem je bila potrebna gradnja potpornih zidova na sjevernoj strani prema zemljištu komunalne vojarne. Zemljište ima blagi pad prema zapadu. Sama kuća svojom površinom zauzima nešto više od 300 m² parcele sukladno čemu ostaje mali dvorišni prostor na sjeveru.⁵⁵ Tipološki je riječ o višestambenoj ekonomičnoj najamnoj (radničkoj) kući u nizu.⁵⁶ Sukladno tome kuća je projektirana s jednim reprezentativnim pročeljem okrenutim prema jugu, odnosno prema ulici. Na zapadu se kuća slijepim pročeljem nadovezala na već izgrađenu kuću Miculinić-Richtmann iz 1904. godine⁵⁷, a na istoku je također formirano slijepo pročelje na koje se 1911. godine nadovezala kuća Tomasich.⁵⁸ Treba napomenuti da se prvo krenulo s gradnjom stambenog niza koji se je nakon daljnjih otkupa zemljišta od vojarne i izgradnjom kuća Tomasich i Benko na istoku i sjeveroistoku pretvorio u stambeni blok ili insulu.

Slika 2. Detalj nacрта s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

⁵⁴ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 132-134.

⁵⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁵⁶ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 88.

⁵⁷ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura historicizma u Rijeci*, ur. Ljubica Dujmović Kosovac, 540-668 (Rijeka: Moderna galerija Rijeka-muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001), 587.

⁵⁸ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 435.

2.5. Tlocrti

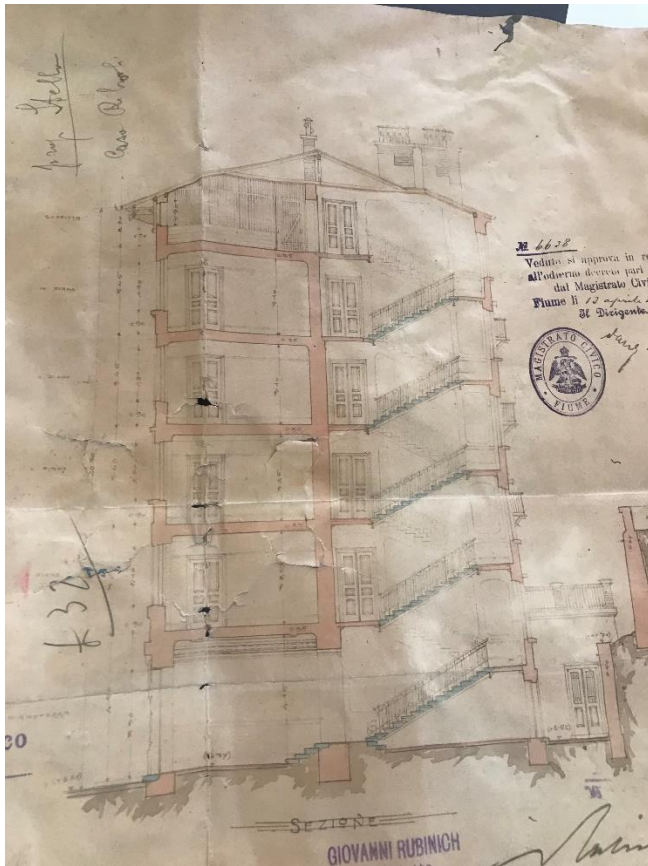
Kuća ima šest etaža, a to su prizemlje, četiri kata i visoko potkrovlje. Kuća ima u potpunosti pravokutan tlocrt koji je u osnovi u obliku slova T zbog stubišnog tornja koji je isturen prema sjeveru, odnosno prema dvorišnoj strani. Prostor prizemlja imao je poslovno-trgovačku namjenu dok su katovi imali stambenu namjenu. Glavni ulaz se nalazi na jugu i njime se pristupa ulaznoj veži koja vodi do stubišta.⁵⁹ Ulazna veža ima pravokutan tlocrt i vrlo je malih dimenzija što je u nesrazmjeru s gabaritima zgrade. Oprema veže također je vrlo skromna. Na podu se nalazi jednostavan teraco u sivoj varijanti s crnom bordurom (Slika 3). Na prvotnoj verziji poprečnog presjeka vidljivo je da je ulazna veža trebala imati štuko vijenac s profilacijama i nekakvom isprekidanom dekoracijom na vrhu bočnih zidova, dok je na samo stropu trebala imati polje omeđeno bordurama također od štuka (Slika 4). Na drugoj verziji poprečnog presjeka kuće ulazna veža lišena je sve spomenute dekoracije i čini se da sukladno tome nije bila niti izvedena⁶⁰.

Slika 3. Ulazna veža (Giovanni Rubinic, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

⁵⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁶⁰ Danas ulazna veža ima određene dekoracije koje su evidentno naknadno postavljene o čemu je riječ u nastavku.

Slika 4. Detalj nacrtu s poprečnim presjekom kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

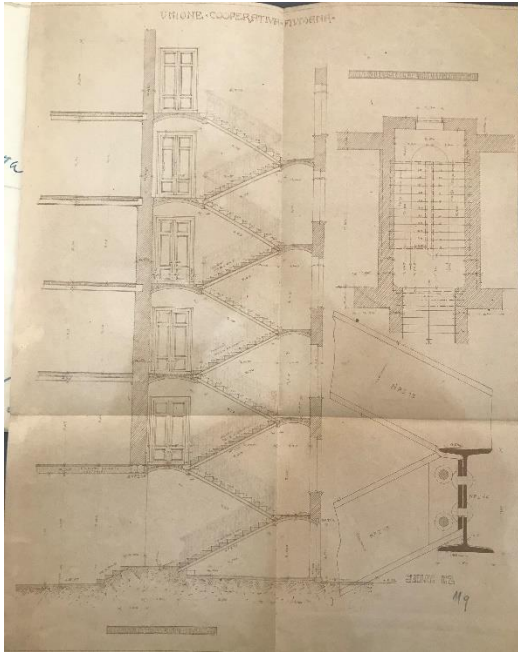
Četiri stepenice vode do stubišta. Stubište je dvokrako s odmorištima i sastoji se od kamenih konzolnih stuba koje su jednim dijelom oslonjene na obodne nosive zidove stubišta, a drugim dijelom na željezne nosače čiji poprečni presjek (profil) ima oblik slova I i koje su posebno prikazane na nacrtu (Slika 5). Nosači su visine 130 mm, širine 84 mm i debljine 9.5 mm.⁶¹ Stubište ima kovanoželjeznu ogradu na čijem je vrhu drveni rukohvat. Autor kovanoželjezne ograde je Natale Mohovich⁶² koji je bio poznati riječki obrađivač metala u to vrijeme.⁶³ Čini se da je dizajn ograde znatno pojednostavljen. Ograda je trebala obilovati gustom secesijskom dekoracijom u formi stiliziranog lišća, cvijeća i vitica nadovezujući se na

⁶¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

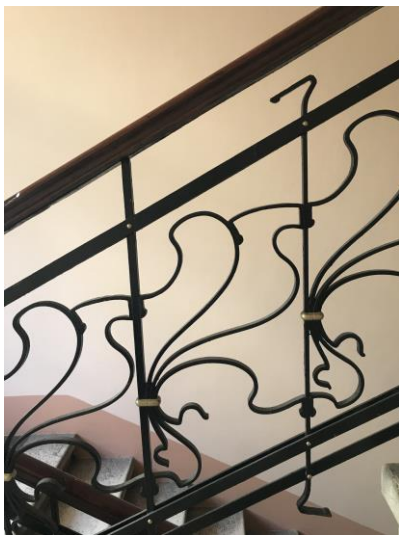
⁶² Natale Mohovich, *nacrt ograde unutrašnjeg stubišta kuće Unione Cooperativa Fiumana*, DAR, *nacrtna dokumentacija/JU 51*, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 116.

⁶³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 114.

dizajn rešetke ulaznih vrata. Na kraju su na ogradi izvedene samo vitice (Slika 6) zbog čega ograda djeluje skromno i može se reći da se baš i ne nadovezuje na izgled rešetke ulaznih vrata.⁶⁴

Slika 5. Poprečni presjek kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

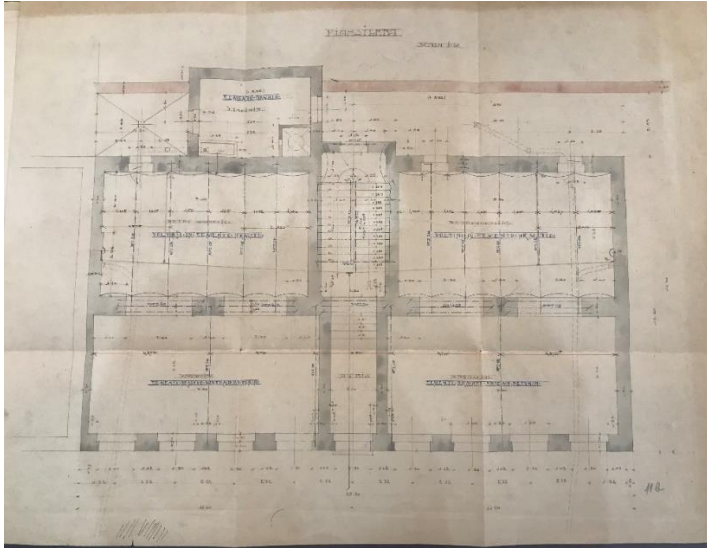

Slika 6. Natale Mohovich, stubišna ograda (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

⁶⁴ Natale Mohovich, *nacrt ograde unutrašnjeg stubišta kuće Unione Cooperativa Fiumana, DAR, nacrtna dokumentacija/JU 51*, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 116.

Na prvotnom poprečnom presjeku je vidljivo da je stubište trebalo imati i jednostavnu dekoraciju u formi uklada. Uklade su na odmorištima trebale biti u formi pravokutnika sa zaobljenim uglovima, na stubišnim podestima iznad vrata trebale su biti zaobljenog oblika slično luneti, a na bočnim zidovima stubišta uklade su trebale biti u obliku paralelograma sa zaobljenim uglovima. Stropovi stubišnih podesta i odmorišta također su trebala imati dekoraciju s profiliranim stropnim lajsnama. Na drugoj verziji poprečnog presjeka nema nikakve dekoracije stubišnog prostora i sukladno tome nije niti izvedena. Ulazna vrata od stanova su dvokrilna, izrađena od drveta i jednostavnog izgleda s trima pravokutnim ukladama nimalo ne odstupaju od vrata ostalih kuća. Odmorišta stubišta i stubišni podesti imaju također sivu varijantu teraco poda s crnom bordurom. Sjeverozapadno od stubišnog tornja je smještena praonica rublja. Na zapadu prizemlja se nalazio poslovni prostor veličine oko 105 m² koji se sastojao od dvije prostorije podjednake veličine. Jedna od njih orijentirana je prema cesti i služila je kao poslovni ili trgovački dio dok je druga prostorija okrenuta dvorištu i služila kao skladište. Prostorija prema ulici imala je strop visine 3,55 metara, dok je stražnja prostorija imala strop visine 3 metra. Prostorije su međusobno povezane velikim prolazima sa stubama. Iz stražnje prostorije se pristupalo malom dvorištu. Na istoku prizemlja se nalazio također poslovni prostor gotovo identičan ovome na zapadu. Jedina razlika jest to što je ovaj istočni uz dvorišna vrata imao i prozor te je sam dvorišni prostor na toj strani bio nešto veći. Poslovni prostor na istoku je također imao direktnu komunikaciju s praonicom preko dvorišta. Na tlocrtima poslovnih prostora nije ucrtana nikakva oprema prostora poput nužnika i sličnog pa je za zaključiti da su bili u potpunosti prazni i da si ih je najmoprimac eventualno mogao prilagoditi. Bitno je napomenuti da poslovni prostori nisu bili direktno povezani sa stubištem. U dvorište se moglo izaći i kroz mali izlaz ispod odmorišta stubišta (slika 7).⁶⁵

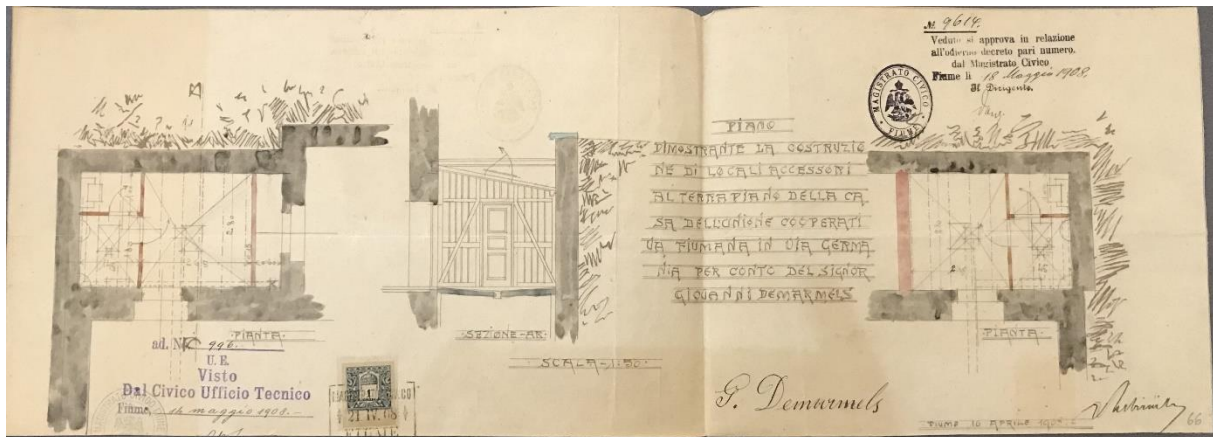
⁶⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

Slika 7. Tlocrt prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

Očito prostori u prizemlju nisu bili dovoljno veliki ili dovoljno opremljeni s obzirom da postoji nacrt kojim su dograđena dva pomoćna prostora (Slika 8). Pomoćni prostori dograđeni su u dvorišnom prostoru na sjeverozapadnom i sjeveroistočnom kutu kuće čime je veličina dvorišta ekstremno smanjena. Konstrukcija prigradnji je drvena i vrlo skromna i uvelike se oslanjala na sjeverni nosivi zid zgrade i potporni zid, a samim prostorima se pristupalo direktno iz poslovnih prostora prizemlja. Prigradnje su imale jednostavne jednoslivne krovove s dvama krovnim prozorima koji su osiguravali dovod danjeg svjetla. Oba pomoćna prostora imala su jednak, simetričan raspored koji se sastojao od jedne veće i dvije manje prostorije. Na sjeveroistoku dvorišta dograđen je i zid kojim je blokirana direktna komunikacija istočnog poslovnog prostora s praonicom.⁶⁶ Na taj način jasno je vidljiva stroga razdioba između poslovnog i stambenog prostora. To sugerira da je praonica služila isključivo korisnicima stanova na katovima.

⁶⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni)

Slika 8. Nacrt za dogradnju pomoćnih prostorija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni), foto: Luka Štimac.

Na svakom katu kuće su, sukladno tadašnjoj praksi bila dva stana; jedan na istočnoj i drugi na zapadnoj strani.⁶⁷ Treba naglasiti da postoje dvije verzije tlocrta prvog i drugog kata. Sukladno prvoj verziji (Slika 9) se na zapadnoj strani prvog i drugog kata se nalazio stan veličine oko 125 m² dok se na istočnoj strani nalazio nešto manji stan veličine oko 115 m². Oba stana bila su u skladu s tadašnjim prosjekom veličine najamnih stanova koji se kretao između 100 i 160 m².⁶⁸ Stanovi su imali visinu stropa od 3,25 metara. Sve prostorije osim hodnika i prostora za služavku bile su pravokutnog oblika.⁶⁹ Unutarnji raspored prostorija uglavnom prati strogu historicističku podjelu na nusprostorije i boravišne prostorije.⁷⁰ Tako se stan na zapadu sastojao od dugačkog i neosvijetljenog hodnika⁷¹ u obliku slova L u središtu, tri međusobno povezane sobe okrenute prema jugu (ulici), kupaonice, kuhinje, odvojenog nužnika, prostora za služavku, ostave i dodatne sobe okrenute prema sjeveru i prema dvorištu. Pritom je kuhinja na dvorišnoj strani imala izlaz na manji pravokutni balkon. Stan na istoku je gotovo u potpunosti simetričan stanu na zapadu; jedina razlika je što je jedna soba na južnoj strani uža, odnosno manja. Ostalo je sve identično.⁷² Na tlocrtu nije naznačen tip podnih obloga ali je za pretpostaviti da su četiri sobe u stanovima imale parkete, dok su ostale prostorije imale teraco

⁶⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

⁶⁸ Ibid. 58.

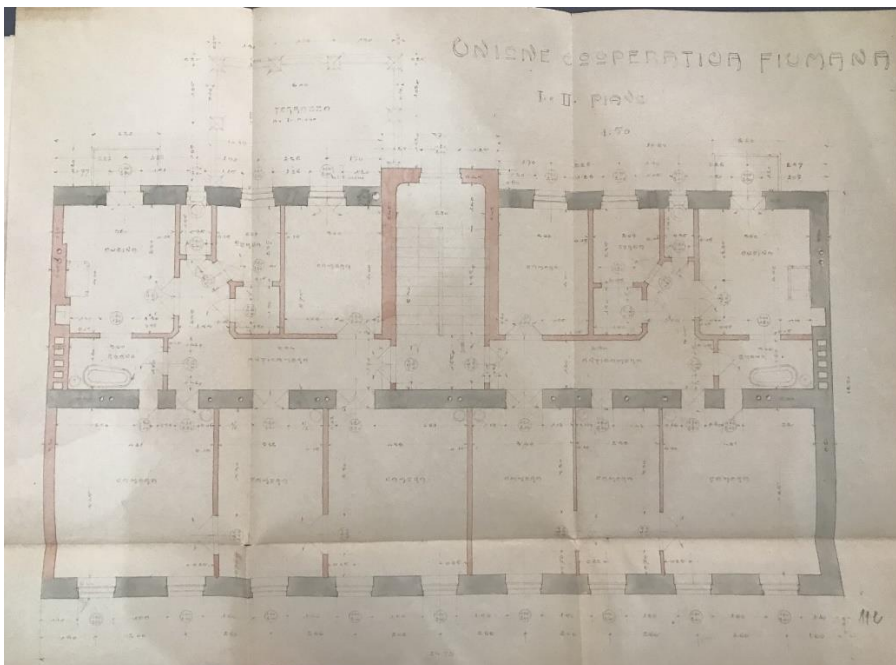
⁶⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁷⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

⁷¹ Na nacrtu je taj prostor nazvan predsobljem (anticamera).

⁷² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

pod ili eventualno keramičke pločice. Zapadni stan broji čak jedanaest dimnjaka (u sobama, kuhinji i kupaonici), dok ih istočni stan broji deset (u južnim sobama, kuhinji i kupaonici). Treba napomenuti da je većina dimnjaka u paru i da je jedan od njih služio za grijanje (kuhanje) na drva dok je drugi služio ukoliko bi se grijalo (kuhalo) na plin. Uz dimnjake su ucrtane i peći, kao i bojler.⁷³ Glavne, najveće spavaće sobe na jugu imale su direktnu komunikaciju s kupaonicom što je tada bila česta praksa.⁷⁴ Sama kupaonica nije imala direktni dovod sunčevog svjetla već je insolacija riješena pomoću prozora prema kuhinji. Problem prozračivanja kupaonice riješen je sustavom ventilacija unutar zidova bočnih pročelja.⁷⁵ Insolacija ostave riješena je na identičan način; putem prozora prema prostoru za služavku.⁷⁶ Kupaonica odvojena od nužnika svjedoči o visokoj higijensko-sanitarnoj razini stanovanja početkom 20. stoljeća.⁷⁷ Jedna od dvaju manjih soba na jugu zasigurno je služila kao salon.

Slika 9. Objedinjeni tlocrt prvog i drugog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

⁷³ Ibid.

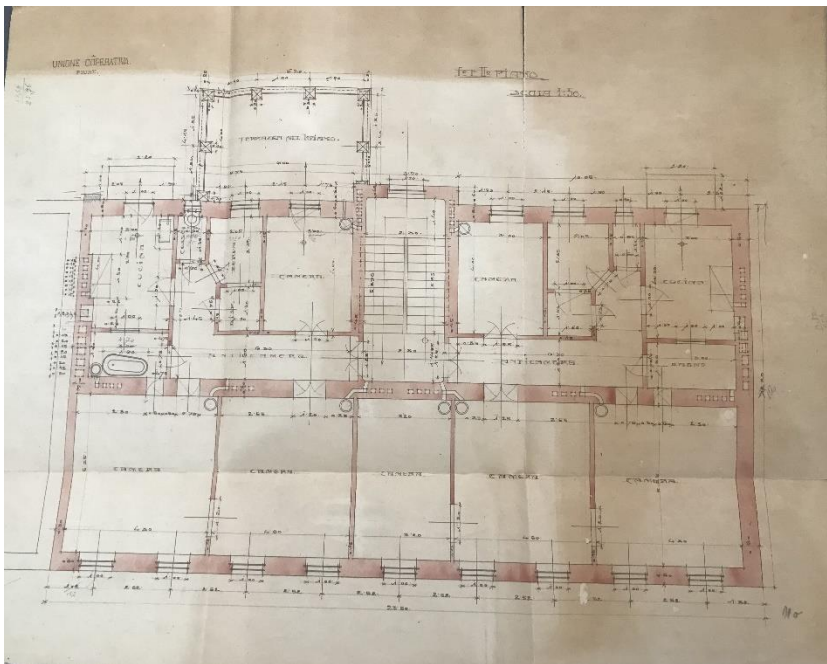
⁷⁴ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

⁷⁵ Inače se problem insolacije i prozračivanja kod kuća u nizu efikasno rješavao kroz svjetlarnike.

⁷⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁷⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

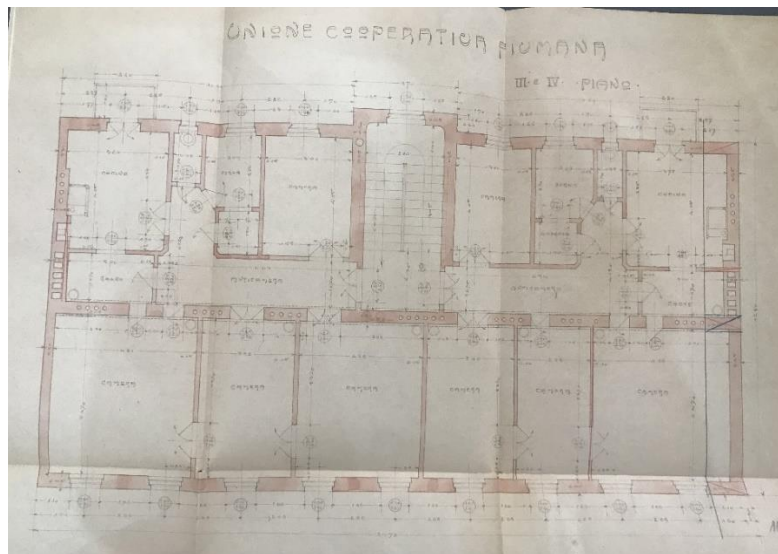
Na kraju je primijenjena druga verzija objedinjenog tlocrta prvog i drugog kata (Slika 10) koja je unatoč preinakama vrlo slična prvoj verziji. Prema drugoj verziji se na zapadnom dijelu nalazi stan veličine nešto više od 105 m². Sastojao se od dugačkog i neosvijetljenog hodnika u obliku slova L u središtu, dvije sobe okrenute prema jugu (ulici), kupaonice, kuhinje, odvojenog nužnika, prostora za služavku, ostave i dodatne sobe okrenute prema sjeveru i prema dvorištu. Pritom je kuhinja imala izlaz na mali pravokutni balkon. Sukladno drugoj verziji nacrtu zapadni stan na prvom katu dobio je i veliku pravokutnu terasu površine oko 20 m² kojoj se pristupalo iz sobe na dvorišnoj strani. Terasa se dimenzijama u potpunosti oslanjala na praonicu u prizemlju te je visinom i duljinom premašivala prvi, niži potporni zid na dvorišnoj strani. Sam prostor terase ograđen je niskim stubovima između kojih je postavljena jednostavna skromna kovanoželjezna ograda. Stan na istočnoj strani imao je površinu oko 125 m² i gotovo je u potpunosti simetričan stanu na zapadu. Jedina razlika je što istočni stan na južnoj strani sadrži jednu sobu više. Također, istočni stan na prvom katu nema terasu kao zapadni stan. Sukladno drugoj verziji tlocrta dimnjak imaju sve sobe. Ostalo je sve identično prvoj verziji tlocrta.

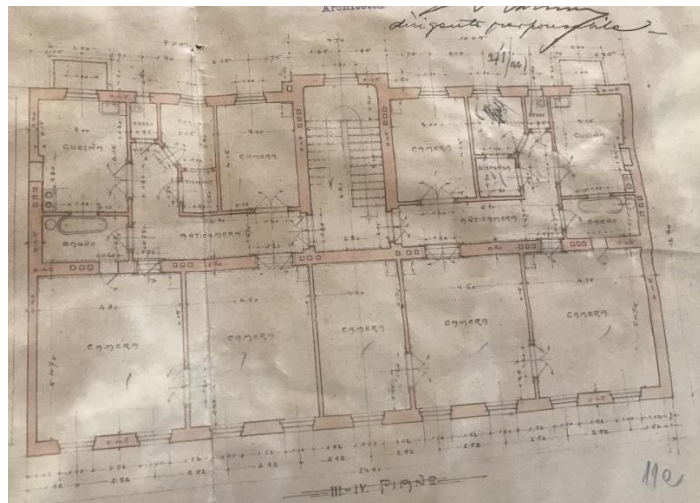
Slika 10. Objedinjeni tlocrt prvog i drugog kata, druga verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

Za treći i četvrti kat također postoje dvije verzije tlocrta. Prva verzija objedinjenog tlocrta trećeg i četvrtog kata trebala je biti identična prvoj verziji objedinjenog tlocrta prvog i

drugog kata (Slika 11).⁷⁸ Na kraju je druga verzija tlocrta trećeg i četvrtog kata izvedena identično drugoj verziji tlocrta prvog i drugog kata (Slika 12)⁷⁹.

Slika 11. Objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

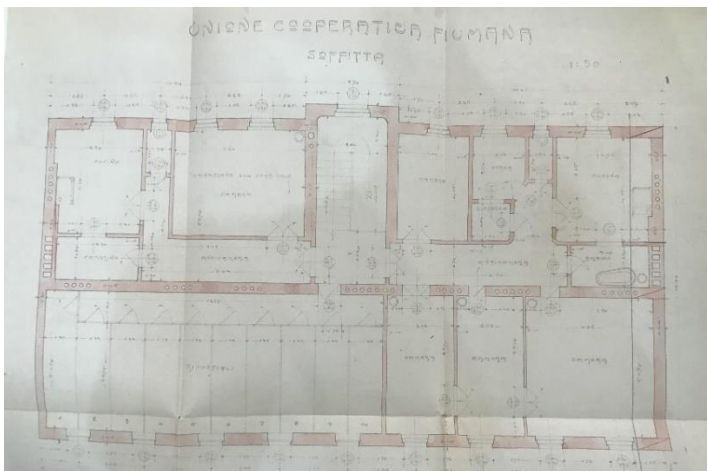

Slika 12. Objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

⁷⁸ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁷⁹ Treba napomenuti da se debljina nosivih zidova postupno smanjuje prema vrhu pa sukladno tome veličina stanova se neznatno povećava s visinom.

Za tlocrt potkrovlja također postoje dvije verzije tlocrta, ali su u potpunosti identične. Na istoku potkrovlja se nalazio stan veličine oko 115 m². Stan tlocrtno prati raspored na katovima pa se tako sastojao od dugačkog i neosvijetljenog hodnika u obliku slova L u središtu, tri međusobno povezane sobe okrenute prema jugu (ulici), kupaonice, kuhinje, odvojenog nužnika, prostora za služavku, ostave i dodatne sobe okrenute prema sjeveru i prema dvorištu (Slika 13). Razlika u odnosu na katove je i to što stan u potkrovlju nije imao balkon na dvorišnoj strani i što dvorišna soba nije imala dimnjak. Na sjeverozapadu potkrovlja se nalazio stan za portira veličine oko 65 m² koji je u potpunosti orijentiran prema dvorišnoj strani. Stan se sastojao od dugačkog i neosvijetljenog hodnika u obliku slova L u središtu, sobe, kuhinje, nužnika i sobice. Sobica nema vlastiti samostalni dovod svjetla već ga dobiva preko prozora od kuhinje. Stan za portira također nema balkon. Peć za grijanje ucrtana je samo u velikoj sobi. Na jugozapadu potkrovlja, odnosno prema ulici se nalazio prostor za drvarnice. Njemu se pristupalo sa središta stubišta. Sveukupno je ucrtano deset drvarnica koje su međusobno odijeljene drvenim pregradama. Pregrade su se sastojale od širokih horizontalnih spojenih letvi u donjem dijelu i razmaknutih vertikalnih drvenih letvi u gornjem dijelu što je vidljivo na poprečnom presjeku kuće. Vrata drvarnica također su bila izvedena od vertikalnih letvi. Razmak između letvi omogućavao je cirkulaciju zraka. Svaka drvarnica je imala oko 8 m².⁸⁰ Na kraju je vidljivo da, iako je riječ o radničkoj najamnoj kući, stanovi niti kvadraturom niti opremom nimalo ne zaostaju za stanovima građanskih najamnih kuća.

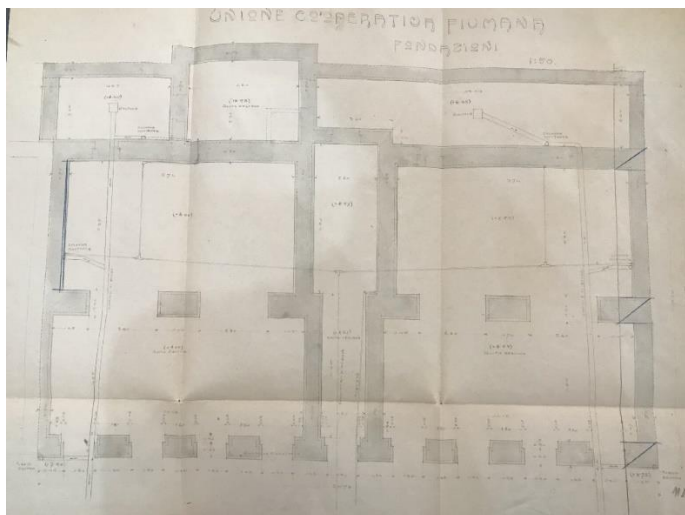

Slika 13. Tlocrt potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

⁸⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

2.6. Konstrukcija

Zahvaljujući vrlo detaljnim nacrtima moguće je napraviti temeljitu konstruktivnu analizu kuće. Kuća ima kamene temelje koji su na sjeveru izvedeni kao linijski ili trakasti temelji dok su na južnoj strani pretežno izvedeni kao tzv. temelji samci. Glavna konstrukcija kuće oslanja se na temelje pa sukladno tome počiva na obodnim vanjskim zidovima, obodnim zidovima stubišta i ulazne veže i središnjem zidu kuće koji se pruža u smjeru istok-zapad. Nosivi zidovi građeni su od pune opeke kao tradicionalnog materijala. Treba napomenuti da su paralelno s temeljima kuće građeni i temelji nižeg potpornog zida na dvorišnoj strani. Na nacrtima temelja i prizemlja kuće ucrtana je i početna mreža instalacija i odvodnje. Kuća je na gradsku kanalizacijsku mrežu spojena na dva mjesta na jugu. Kanalizacijske cijevi postavljene su simetrično što je u skladu sa simetričnim stanovima, a nalaze se ispod prizemlja prolaze paralelno sa zapadnim i istočnim zidom i završavaju na sredini bočnih pročelja (na mjestu kupaonskog odvoda) i potom izvan gabarita zgrade, odnosno u dvorišnim prostorima (odvod kuhinje i nužnika) na čijem mjestu cijevi kreću vertikalno prema katovima. Vodovodne instalacije su u temeljima također simetrično postavljene. Zgrada je na vodovod priključena na jednom mjestu, točnije točno na sredini južnog pročelja. Glavna vodovodna cijev prolazi točno po sredini ulazne veže i dolazi do stubišta gdje se grana u obliku slova T nalijevo i nadesno prema mjestu kupaonica i dodatni ogranak prema kuhinji. Ogranak na zapadu dodatno je produžen radi praonice. Sukladno tome je sustav vodovoda i kanalizacije pomaknut prvenstveno na sjeverno, ali i na bočne zidove na istoku i zapadu. Svakako treba spomenuti da temeljima prolazi i plinovod. Kuća je na glavni plinovod također bila spojena na jugu. Glavna plinska cijev prolazi uz istočni zid ulazne veže i završava na stubištu (Slika 14). Treba napomenuti da je plinska instalacija ucrtana samo na temeljima i da nije jasno kako se dalje grana.

Slika 14. Nacrti temelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

Kuća je građena u kombinaciji tradicionalnih i modernih materijala. Kamen kao tradicionalni materijal je, uz već spomenute temelje, korišten i kao materijal stuba. Od pune opeke kao tradicionalnog materijala su, uz nosive, građeni i pregradni zidovi. Drvo kao također tradicionalni materijal je uz stolariju i već spomenute pregrade drvarnica korišteno i u skeletnoj konstrukciji višeslivnog krova. Međukatne konstrukcije su izvedene od armiranog betona pri čemu su korištene dvije vrste armiranobetonskih međukatnih konstrukcija.⁸¹ Sjeverni dijelovi prizemlja, stubišni podesti i odmorišta imaju armiranobetonske svodove male zakrivljenosti.⁸² Ovakav tip armiranobetonskog stropa (svoda) izumio je Joseph Monier 1878. godine i odmah je naišao na vrlo široku primjenu.⁸³ Južni dijelovi prizemlja imali su armiranobetonski strop izrađen po sistemu Betonia što je također osmislio Joseph Monier.⁸⁴ Sve armiranobetonske međukatne konstrukcije u zgradi debljine su 35 cm. Sukladno tome kuća se može svrstati u četvrtu fazu ranih armiranobetonskih konstrukcija koju Nana Palinić naziva „Armiranobetonske zgrade s obodnim zidovima od opeke (1907).“⁸⁵ Od armiranog betona su izvedeni i dvorišni balkoni. Prema nacrtima su balkoni trebali počivati na dvama željeznim

⁸¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁸² Prema prvotnoj verziji nacrtu stubišni podesti i odmorišta su trebala imati ravne armiranobetonske konstrukcije.

⁸³ Nana Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Građevinar* 61, br. 5 (2009): 439.

⁸⁴ Joseph Monier bio je francuski izumitelj koji je patentirao armiranobetonske grede i stropove.

⁸⁵ Nana Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Građevinar* 61, br. 5 (2009): 439-443.

nosačima I profila i dodatnim savijenim konzolama također načinjenima od istih nosača.⁸⁶ Na kraju su pod balkonima postavljena samo dvije ravne armiranobetonske grede.

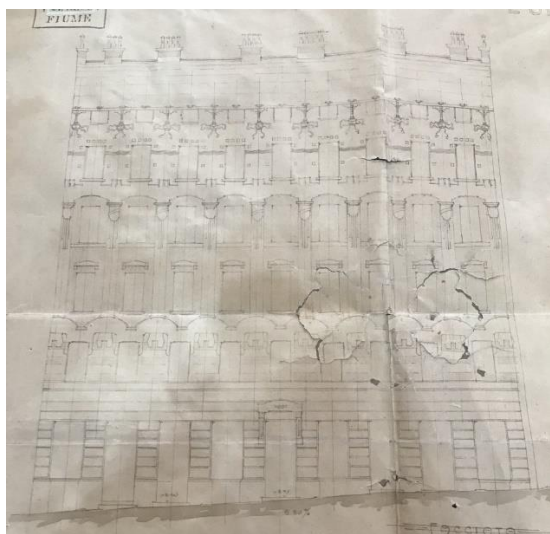
2.7. Opis pročelja

Na nacrtima je prikazan samo izgled južnog pročelja okrenutog prema ulici, odnosno Vii Germaniji (Slika 15). Uličnim pročeljem dominira sveukupno devet vertikalnih osi otvora (prozora i vrata). Pročelje je u potpunosti simetrično. U središtu pročelja nalazi se simetrično postavljen ulazni portal. Prizemlje je bilo namijenjeno za poslovne prostore zbog čega ono ima i zasebne ulaze uz ulazni portal. Otvori prizemlja ujedno su najširi na čitavom pročelju jer su ujedno imali i funkciju izloga. Sporedni ulazi simetrično su postavljeni u osi s drugom i trećom te sedmom i osmom vertikalnom osi. Najniži dio prizemne zone čini jednostavni sokl čija visina varira s obzirom na kosinu ulice. Na vrhu sokl završava jednostavnim profilacijama. Gornji dio ziđa prizemlja je horizontalno artikuliran u formi vrpčaste imitacije kamene oplata što je tipično za secesijsku gradnju. Ulazni portal naglašen je zaobljenim nadvratnikom s jednostavnom geometrijskom dekoracijom u formi krugova iz kojih se vertikalno spuštaju kanelire. Na nadvratniku je upisana i godina izgradnje (1907.). Na ostalim otvorima prizemlja izostaju bilo kakvi oblici prozorskih okvira, natprozornika ili nadvratnika čime su otvori svedeni na jednostavne ureze u zidu. U razini prvog kata također je prisutna horizontalna artikulacija ziđa, ali na nešto drugačiji način. U ovom slučaju naizmjenično se izmjenjuju horizontalne vrpce glatke i češljane žbuke. Žbuka je u ovom slučaju češljana u vertikalnom smjeru. Razinom drugog i trećeg kata protežu se pilastri koji pri vrhu sadrže dekoraciju u formi štitova i kartuša. Sveukupno je prikazano deset pilastara. Pilastri s kartušama simetrično su postavljeni na samim rubovima pročelja i između trećeg i četvrtog te šestog i sedmog prozora trećeg kata. Ostali pilastri su u gornjem dijelu nosili štitove. Iz štitova i kartuša se vertikalno spuštaju ravne vrpce čime je naglašena vertikalnost pročelja. Prozori drugog kata imaju zaobljene natprozornike s motivima krugova i jednostavne klupice. Izgled ovih natprozornika u potpunosti je usklađen s nadvratnikom portala. Prozori trećeg kata imaju samo naglašene plitke klupice. Prozori četvrtog kata također nemaju naglašene prozorske okvire ili natprozornike već imaju samo istaknute prozorske klupice. Između klupica se nalazi dekoracija u obliku volute. Razinom četvrtog kata prolazi blago valoviti friz načinjen od češljane žbuke⁸⁷ što upućuje na jasan utjecaj Otta

⁸⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁸⁷ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

Wagnera i bečke secesije.⁸⁸ Žbuka je u ovom slučaju češljana u horizontalnom smjeru. Izostanak prozorskih okvira nadomješten je pojedinačno apliciranim keramičkim pločicama oko prozorskih otvora. Pritom su po dvije pločice postavljene sa svake bočne strane prozora, dok su iznad njega postavljene četiri pločice. Također, prozori četvrtog kata niži su i samim time manji u odnosu na prozore nižih katova. Razina visokog potkrovlja otvorena je malim prozorima bez istaka koji se nalaze između drvenih konzolica koje podupiru visoko isturenu krovnu strehu. Uz konzole se nalazi razigrana dekoracija u formi vjenčića, mašnica i traka čime se razbija monotonija pročelja kojim dominiraju stroge geometrijske linije.⁸⁹ Stilizirani klasični motiv vjenčića s trakama tipičan je za Otta Wagnera i bečku secesiju.⁹⁰ Vrlo sličan element primijenio je i Emilio Ambrosini na vrhu sjevernog pročelja kuće Rauschel na Korzu iz 1906. godine.⁹¹ Na nacrtu pročelja je prikazano i krovište sa simetrično raspoređenim dimnjacima i rasterom krovnog pokriva. S obzirom da su na krovu prikazane velike ploče moguće da je bilo predviđeno da krov bude pokriven limom, ali nije isključeno ni da se radilo o azbestno-cementnom pokrivu. Kuća ima jednostavan ovješeni žlijeb.⁹²

Slika 15. Nacrt pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

⁸⁸ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

⁸⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

⁹⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

⁹¹ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 70-74

⁹² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

Pročelje kuće za *Unione Cooperativa Fiumana* je gotovo u potpunosti izvedeno prema nacrtima (Slika 16). Na nadvratniku portala na kraju nije upisana godina izgradnje. Također, na nacrtima nije prikazana sama stolarija. Ulazna vrata kuće (Slika 17) su dvokrilna s nadsvjetlom i izrađena od smeđe obojenog drva pri čemu svaka vratnica sadržava petnaest polja od kojih su donja četiri polja ispunjena drvetom u formi uklada dok je gornjih 11 polja ispunjeno staklom i kovanoželjeznom rešetkom u formi stiliziranog lišća i cvijeća. Autor kovanoželjezne rešetke je također Natale Mohovich.⁹³ Veliki postotak ostakljenog dijela vrata omogućuje ulazak svjetlosti u ulaznu vežu. Nadsvjetlo ima simetrične zaobljene i ravne drvene rešetke i ono još dodatno omogućuje ulazak danjeg svjetla u ulaznu vežu. To je u skladu sa tendencijom secesijske gradnje za maksimalnom insolacijom. Sami prozori su također bili veliki i izrađeni od bijelo obojenog drveta. Po obliku su bili dvokrilni s nadsvjetlom pri čemu je horizontalna greda prozora na vanjskoj strani imala rezbareni cik-cak motiv.⁹⁴ Prozori su imali rolete kao moderniji oblik zasjenjivanja interijera. Dok su na nacrtu bile zamišljene dvije verzije pilastara (jedni sa štitovima i drugi sa kartušama na vrhu) na kraju su svi pilastri izvedeni sa štitovima na vrhu. Polja između pilastara u razini drugog i trećeg kata ispunjena su vertikalno češljanom žbukom čime se dodatno naglašava vertikalnost. Pločice aplicirane u razini četvrtog kata su tamnocrvene boje što pridonosi kolorizmu pročelja. Pločice, kao i sve ostale koje se spominju u nastavku rada, zasigurno na stražnjoj strani koja se ne vidi i kojom su zalijepljene za zid imaju oznaku proizvođača i serijski broj. Po tipu je zasigurno riječ o utisnutim (udubljenim) oznakama, dakle oznakama koje se utiskuju dok je glina još mekana i dok još nije pečena. Moguće je da se uz oznaku proizvođača nalazi utisnut i naziv dobavljača. Dekorativnim jezikom ove građevine dominiraju elementi u maniri geometrijske secesije zbog čega ona djeluje pomalo rigidno i monotono. Ipak, ta rigidnost ublažena je potkrovnom dekoracijom, kovanoželjeznom dekoracijom vrata i samom bojom keramičkih pločica u razini četvrtog kata.

⁹³ Natale Mohovich, *nacrt ograde unutrašnjeg stubišta kuće Unione Cooperativa Fiumana, DAR, nacrtna dokumentacija/JU 51*, u: Julija Lozzi-Barković, *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 116.

⁹⁴ Danas su ovi originalni prozori sačuvani samo na trećem katu s obzirom da je ostala stolarija zamijenjena novom.

Slika 16. Ulično pročelje (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

Slika 17. Glavna ulazna vrata (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

Visoko isturena krovna streha u velikoj mjeri zasjenjuje potkrovnju dekoraciju i keramičke pločice koje bi trebale biti glavni akcent pročelja (Slika 18). Stoga se može reći da tako visoka pozicija te dekoracije u realnosti nije kompatibilna s takvom krovnom strehom. Zapravo je čitava građevina zasnovana na igri horizontalnih i vertikalnih elemenata. Tako razinom prizemlja i prvog kata dominira horizontalna raščlamba, drugim i trećim katom vertikalna, a četvrtim katom ponovno horizontalna raščlamba pročelja (Slika 19). Takva dinamičnost naglašena je i češljanom žbukom koja je oblikovana i u vertikalnom i u horizontalnom smjeru. Također vidljiv je i kontrast tekstura na pročelju. Tako je primjerice hrapava tekstura češljane žbuke u kontrastu s glatkom žbukom ili glatkim glaziranim keramičkim pločicama. To utječe i na doživljaj građevine jer se pločice svjetlucaju na svjetlu i odvlače fokus promatrača na posljednje dvije etaže kuće. Kontrast se može promatrati i na razini boja, odnosno boja fasade koja je u kontrastu s tamnocrvenim keramičkim pločicama. Proizvođač pločica na kući za *Unione Cooperativa Fiumana* za sada nije poznat, ali za pretpostaviti je da su dobavljene preko trgovca Ignazija Pallsca s kojim je Giovanni Rubinich surađivao.⁹⁵ Čitava dekoracija građevine je vrlo plošna. Ostali elementi dekoracije od žbuke i terakote nabavljeni su ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.⁹⁶ Ono što je neobično jest da na uličnom pročelju izostaju balkoni koji su s vremenom postali gotovo pa obvezatan element u riječkoj arhitekturi.⁹⁷ Tako da plošnost dekoracije u kombinaciji s izostankom balkona vodi k još većoj monotoniji i dvodimenzionalnosti koju spominje Daina Glavočić.⁹⁸ Svođenje otvora pročelja na jednostavne ureze u zidu jasno pokazuje utjecaj bečke secesije i Otta Wagnera s obzirom da i on primjenjuje takvo rješenje i na svojoj poznatoj *Majolikahaus* u Beču. Visoko isturena krovna streha poduprta konzolicama jest ostatak historicističke tradicije i kao takva je više svojstvena kontinentalnim prostorima.⁹⁹ Možda se time ova zgrada nastojala prilagoditi postojećim historicističkim zgradama iz okruženja, točnije kući Miculinich-Richtmann, poslovno-stambenoj kući Pomorske zaklade sv. Nikola i Stambenoj kući II. na adresi Krešimirova 22. Rubinich je uspio postići to da je pročelje ove kuće, ako se izuzme krovna streha i konzolice, sastavljeno isključivo od secesijskih elemenata što svjedoči o njegovoj tranziciji s neostilskih

⁹⁵ Theodor de Canziani Jakšić, tablica (bez naslova), *Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera* (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 83.

⁹⁶ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

⁹⁷ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Odjeci za i protiv novih stilskih pojavnosti u Rijeci“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 35.

⁹⁸ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 134.

⁹⁹ *Ibid.* 84.

rješenja prema secesiji.¹⁰⁰ Forma dekoracija na pročelju kuće za *Unione Cooperativa Fiumana* u iznimno velikoj mjeri podsjeća na Rubinichev raniji projekt kuće (uglovnice) Steinmann iz 1905. godine (Slika 20).¹⁰¹ Ključna poveznica počiva u horizontalnih i vertikalnih elemenata i plošnoj dekoraciji pročelja. Tako je razina prizemlja i prvog kata na kući Steinmann izvedena u vertikalno češljanoj žbuci, dok je na drugom, trećem i četvrtom katu horizontalno češljana žbuka. Također kuća Steinmann ima horizontalnu artikulaciju prizemlja i prvog kata dok je na višim katovima naglasak na vertikali što je ostvareno pilastrima sa štitovima ili kartušama iz kojih se vertikalno spuštaju tri kanelire. Također na balkonskim konzolama kuće Steinmann se javljaju kružnice, dok se na balkonskoj ogradi javlja valoviti ornament. Poveznica je i friz koji prolazi četvrtim katom kuće Steinmann. Tako se i kuća Steinmann s obzirom na dvodimenzionalno tretirano pročelje i minimalnu plošnu geometrijsku dekoraciju doima monotono i rigidno, možda i u većoj mjeri od kuće za U.C.F. na kojoj crvene keramičke pločice ipak unose kontrast i dinamiku. Dispozicija keramičkih pločica oko bočnih strana prozora pokazuje sličnost s vilom (zgradom) Antičević iz 1910-1912. godine u Bihačkoj ulici 12 u Splitu čiji je autor Petar Senjanović.¹⁰² Također treba dodati da iako je riječ o radničkoj najamnoj pa utoliko i jeftinijoj (skromnijoj) kući namijenjenoj onima manjih platežnih mogućnosti, kvaliteta njene izvedbe vrlo je bliska klasičnim najamnim kućama. Jedino što se može okarakterizirati skromnim jest već spomenuti izostanak balkona na uličnom pročelju.

Slika 18. Detalj gornje polovice uličnog pročelja (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

¹⁰⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 95.

¹⁰¹ Deborah Pustišek, *Giovanni Rubinich*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2013), 32-34.

¹⁰² Anđelka Galić i Miroslav Gašparović, *Secesija u Hrvatskoj* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003), 306.

Slika 19. Ulično pročelje (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.

Slika 20. Ulična pročelja (Giovanni Rubinich, *Kuća Steinmann*, 1905., Ulica Ivana Zajca 2/Ribarska ulica 5), foto Luka Štimac.

Sjeverno ili dvorišno pročelje kuće nije valorizirano, odnosno sukladno tadašnjoj praksi ne sadrži dekoracije što je razumljivo s obzirom da navedeno pročelje nije vidljivo s prometnica ili javnih površina. Sukladno tome izgled ovog pročelja nije prikazan na nacrtnoj dokumentaciji. Upravo se takva vizualno zanemarena i pomalo i neugledna pročelja smatraju jednom od mana tadašnjeg javnog graditeljstva.¹⁰³ Dvorišnim pročeljem dominira stubišni toranj u središtu koji je blago isturen prema sjeveru. Dvorišnim pročeljem dominira sveukupno devet vertikalnih osi prozora i vrata. Središnju vertikalnu os čine dvorišna vrata i prozori stubišta. Prozori su jednostavna izgleda s nadsvjetlom i nemaju nikakav oblik zasjenjivanja (škure, rolete ili žaluzine) čime je omogućen kontinuirani ulazak dnevnog svjetla na prostor stubišta.¹⁰⁴ Toranj je flankiran četirima vertikalnim osima s istočne i zapadne strane pa je pročelje u potpunosti simetrično. Na samim rubovima pročelja se nalaze manji balkoni vrlo jednostavna izgleda koji, kako je već rečeno, počivaju na dvjema armiranobetonskim gredama. Ograda balkona je izrađena od kovanog željeza, vrlo je jednostavna izgleda u formi ravnih međusobno povezanih vertikalnih šipki pa je stoga vrlo vjerojatno riječ o serijskom proizvodu. U gornjem dijelu dvorišno pročelje ne završava vijencem već klasičnom krovnom strehom na čijoj su donjoj strani vidljive grede i daske, a na rubu ovješeni žlijeb.

2.8. Stanje očuvanosti

Ulično pročelje kuće za *Unione Cooperativa Fiumana* je u vrlo dobrom stanju s obzirom da gornji dijelovi fasade nisu uopće obnovljeni. Zona prizemlja je obnovljena i obojena u žuto, ali je na pojedinim dijelovima uklonjena vrpčasta imitacija kamene oplata. Gornji, neobnovljeni dio pročelja značajno je prekriven naslagama smoga zbog velikog prometa u ulici. Izgled glavnog pročelja nagrđen je uobičajenim elementima: antenama i klimatizacijskim uređajima. Također skladni izgled pročelja gubi se zbog različitih materijala, dizajna i boja stolarije i roleta. Stražnje pročelje je također u vrlo dobrom stanju. Iako nije namijenjeno da bude reprezentativni, pročelje isto ima blago narušen izgled zbog klimatizacijskih uređaja, nadstrešnica i naknadno apliciranih polistirenskih konzolica i vijenaca u historicističkom duhu koji ni u kojem smislu ne odgovara ovoj zgradi. Kada je riječ o unutrašnjosti zgrade, stubište je u gotovo savršenom stanju, dok je ulazna veža u vrlo dobrom stanju. U lošijem stanju je jedino dio teraca na samom ulazu koji je oštećen prilikom postavljanja instalacija. Treba napomenuti da ulazna veža evidentno ima već spomenutu naknadno dodanu dekoraciju u obliku

¹⁰³ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 263.

¹⁰⁴ Sa sjevernog pročelja pruža se pogled na sinagogu.

polistirenskih lajsni i rozeta. Rozeta evidentno historicistički oblikovana nimalo ne odgovara secesijskom karakteru zgrade.¹⁰⁵ Na zidovima ulazne veže su izloženi i uokvireni članci i poglavlja publikacija koje govore o samoj kući, inženjeru i ulici u kojoj se nalazi što je efikasan način prezentacije suvlasnicima i prolaznicima. Treba napomenuti da kuća kontinuirano od samog početka ima poslovno-stambenu namjenu. Stoga se očuvanje kako interijera tako i vanjštine može dijelom pripisati i održavanju namjene kuće.

3. Kuća Hering-Székely

3.1. Fortuna critica

Iako se kuća Hering-Székely javlja u više publikacija o njoj i dalje nema puno opisa niti informacija. Kuću prvi put spominje Daina Glavočić u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* navodeći ju kao primjer kuće s frizom keramičkih pločica. Pritom ju navodi pod pogrešnim nazivom kao kuću Hering-Szeckdy.¹⁰⁶ Potom ju spominje kao primjer kuće na kojoj „... su uglovi balkonskih ograda po vertikalni povezani metalnim šipkama sugerirajući time oblik erkera, a istovremeno negirajući njegov volumen...“. Pritom tekst prati ilustracija, točnije fotografija geometrijskog balkona, a samu kuću navodi ponovno pod krivim nazivom kao kuću Hering-Szeckely.¹⁰⁷ Nadalje ju spominje kao projekt Giuseppea Farkasa u geometrijskoj varijanti bečke secesije. Pritom napominje da kuća „...bolje izgleda u stvarnosti negoli na nacrtu.“, a kao adresa je navedena Laginjina ulica 19. Uz to ukratko opisuje pročelje s naglaskom na balkonima, frizu keramičkih pločica razdjelnom vijencu i općenito plošnoj dekoraciji.¹⁰⁸ Uz to priložena je i fotografija uličnog pročelja.¹⁰⁹ Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje su navedeni osnovni podaci kao što su naziv, zona smještaja, adresa, namjena, naručitelj, godina projekta i izgradnje, autor, izvođač gradnje i nadzornik gradnje te fotografija ulazne veže i nacrt pročelja. Pritom je uz autora navedeno da je vjerojatno riječ o Giuseppeu Farkasu, a kao adresa Laginjina ulica s kućnim brojem 19.¹¹⁰ Iste godine ju spominje i Julija Lozzi-Barković koja naglašava uporabu željeznih rešetki na pročelju, kao i friz plavih keramičkih pločica kao jedinstveni element.¹¹¹ Autorica također donosi i sliku jednog lista

¹⁰⁵ Spomenuta dekoracija iako neusklađena, nije toliko invazivna i dominantna u prostoru.

¹⁰⁶ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 84.

¹⁰⁷ Ibid. 86.

¹⁰⁸ Ibid. 120.

¹⁰⁹ Ibid. 122.

¹¹⁰ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 422.

¹¹¹ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 253-265.

nacrta.¹¹² Drugo izdanje knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 2007. godine donosi jednake podatke za kuću kao i prvo izdanje iz 1997. godine.¹¹³ Kuću potom 2010. godine spominje Julija Lozzi-Barković u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke* u kontekstu najamnih kuća navodeći ju kao kuću Hering uz popratne ilustracije; fotografije pročelja. Uz osnovne informacije poput autora, godine izgradnje i adrese autorica detaljnije opisuje pročelje ističući željezne šipke, rešetke i mrežu na balkonima, plave keramičke pločice, široki razdjelni vijenac, glatko oblikovanu razinu prizemlja i izostanak arhitektonske plastike oko prozora i vrata. Autorica također ističe i florealnu reljefnu dekoraciju ulazne veže za koju ističe da je u kontrastu s dominantnom geometrijom pročišćenog secesijskog pročelja.¹¹⁴ Autorica kuću povezuje s kućom Frank-Kiss, kućom Wotzelka-Schwarz i kućom za *Unione Cooperativa Fiumana*. Uz naziv autorica navodi i autora, godinu i datum projekta, lokaciju i nacrtanu dokumentaciju.¹¹⁵ Kuća se uz kvalitetne ilustracije spominje i u vodiču *Secesijska arhitektura: vodič kroz Rijeku* iz 2011. godine. Autori se u tekstu fokusiraju na samog autora građevine Giuseppea Farkasa i njegove veze s naručiteljem, Arturom Heringom. Također, autori ističu vertikalizam i eleganciju pročelja koji su ostvareni kroz repertoar geometrijske dekoracije u maniri bečke secesije, a osvrću se i na interijer, odnosno ulaznu vežu sa štuko dekoracijom s motivom smokvinog lišća.¹¹⁶ Marijan Matković 2015. godine spominje Kuću Hering-Székely navodeći isključivo osnovne podatke (adresa, autor i godina izgradnje) uz fotografiju pročelja.¹¹⁷

3.2. Naručitelji

Iz arhivske dokumentacije za kuću Hering-Székely saznaje se kako su naručitelji Arturo i Vera Hering udano Székely. Na nacrtima stoji potpis samo Vere Hering.¹¹⁸ Osnovne informacije o Veri Hering dostupne su zahvaljujući Federicu Falku (28.12.1919.-26.2.2016.)¹¹⁹ koji je dugogodišnjim istraživanjem dokumenata vezanima uz Židove u provinciji Carnaro

¹¹² Ibid. 280.

¹¹³ Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 84-420.

¹¹⁴ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 74-76.

¹¹⁵ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 70f133.

¹¹⁶ Daina Glavočić, Julija Lozzi-Barković i Jasna Rotim Malvić, *Secesijska arhitektura: vodič kroz Rijeku* (Rijeka: Društvo povjesničara umjetnosti Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja, 2011), s. v. „Kuća Hering-Szekely“.

¹¹⁷ Marijan Matković, „Područje Mjesnog odbora Kozala kroz povijest“, Grad Rijeka: mjesni odbori, <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2018/06/Podru%C4%8Dje-Mjesnog-odbora-Kozala-kroz-povijest.pdf> (15. svibnja 2024).

¹¹⁸ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹¹⁹ *Home*, u: *Ebrei a Fiume e Abbazia*, ANU Museum of the Jewish People, <https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/> (24. travnja 2024).

(Kvarner) uspio rekonstruirati velik broj židovskih obitelji u Rijeci i širem okolnom području.¹²⁰ Podaci o Veri Hering saznaju se preko podataka njenog supruga. Tako se navodi da je rođena 23.6.1884. u mjestu Gorizia (Gorica) i da su joj roditelji Giuseppe i Carlotta. Također se navodi kako je bila kućanica.¹²¹ U Rijeci se spominje samo jedna Carlotta Herring, djevojački Figather za koju se navodi da je rođena u Zagrebu 20.1.1882. godine i da su joj roditelji Giuseppe i Maria. S obzirom da se navodi na istoj adresi kao i Vera Hering i njen suprug (Via XXX Ottobre 14)¹²² zasigurno se radi o njenoj majci čija je godina rođenja pogrešno zapisana¹²³ i koja je preminula 1944. i pokopana na židovskom dijelu groblja Kozala.¹²⁴ Međutim, Carlotta Figatner¹²⁵ nije rođena 1882. godine već 16.4.1862. u Zagrebu, a 1882. godine, točnije 7.9. se udala za Giuseppa Heringa.¹²⁶ 1912. godine Vera Szekely skupa s Margeritom Hering gradi uglovnicu današnje Uljarske ulice i Ulice Ivana Zajca.¹²⁷ 1914. godine Vera Székely javlja se kao blagajnica Židovskog ženskog dobrotvornog društva (Società di beneficenza delle signore israelitiche).¹²⁸ Vera Hering se nakon toga javlja samo u talijanskim bazama podataka točnije u zapisima stranih Židova koji su internirani u Italiji tijekom Drugog svjetskog rata. U prvom zapisu se navodi kao osoba mađarske nacionalnosti s pogrešno navedenom godinom rođenja.¹²⁹ U drugom zapisu navedena je s talijanskim državljanstvom i prebivalištem u provinciji Carnaro (Kvarner).¹³⁰ U trećem zapisu navodi se kako je upisana 1938. godine kao Vera Szekelej bez državljanstva i kako je primila pomoć UNNRA-e ili Uprave Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu i AJDC-a (The American Joint Distribution Committee)

¹²⁰ Cenni sull' autore: Brevi note biografiche sull' autore, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People, https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=1133 (24. travnja 2024).

¹²¹ Federico Falk, *Fiume: Rahamin – Szücs, SZEKELY*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People, https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=499 (24. travnja 2024).

¹²² Federico Falk, *Fiume: Galandauer – Hönigsfeld, HERRING*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People, https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=486 (24. travnja 2024).

¹²³ Federico Falk je bazu podataka stvorio u pozitivnoj namjeri i ispričava se za greške i nedostatke koje ona sadrži. Vidi više na: F. Falk, *Informazioni: Bibliografia*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People, https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=325 (24. travnja 2024).

¹²⁴ Grobnica 568 B, polje K, groblje Kozala, Rijeka.

¹²⁵ U bazi podataka Federica Falka je očito pogrešno navedeno prezime. Navedeno je Figather, a ne Figatner.

¹²⁶ Orietta Altieri, *La comunità ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778-1900)*, (Udine: Del Bianco, 1985), traži pod „FIGATNER Carlotta“, https://www.google.hr/books/edition/La_comunit%C3%A0_ebraica_di_Gorizia/DpvtAAAAMAAJ?hl=hr&gbpv=1&bsq=arturo+hering+gorizia&dq=arturo+hering+gorizia&printsec=frontcover (24. travnja 2024).

¹²⁷ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 400.

¹²⁸ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „Società di beneficenza delle signore israelitiche.“

¹²⁹ Anna Pizzuti, Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico, <https://www.annapizzuti.it/database/ricercairo2.php?a=view&recid=3971> (24. travnja 2024).

¹³⁰ Anna Pizzuti, Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico, <https://www.annapizzuti.it/database/ricercafiume.php?a=view&recid=1772> (24. travnja 2024).

što sugerira da je kao Židovka preživjela Drugi svjetski rat.¹³¹ Carlotta Figatner, udano Hering i Giuseppe Hering navedeni su kao roditelji Artura Heringa pa se može zaključiti da su Vera i Arturo Hering brat i sestra. Arturo Hering rođen je 8.7.1883., a nakon što je 15.7.1883. obavio židovski vjerski obred brit milah, odnosno obrezivanje tradicionalno osmi dan od rođenja dobiva i židovsko ime Shelomo Gedalia.¹³² Čini se kako je njegova kćer Anita kao Židovka procesuirana 1939./1940. godine i tada se navodi da je ona kćer pokojnog Artura.¹³³ O Arturu Heringu kao arhitektu se ne zna mnogo. Julija Lozzi-Barković za njega navodi da je bio istaknuti riječki poduzetnik.¹³⁴ U knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* navodi se da je „Zvanje zidarskog majstora stekao na Sušaku 1907.“¹³⁵ 1910. godine navodi se kao civilni inženjer s građevinskom tvrtkom na adresi Via Stefano Türri 1¹³⁶, a već iduće godine se navodi i da ima vlastiti arhitektonski studio.¹³⁷ Također se navodio kao majstor zidar (*maestro muratore*).¹³⁸ Na reklami iz 1915. godine navedeno je da se njegova tvrtka bavi svim radovima vezanima uz građevinsku struku.¹³⁹ Također je bio i član žirija *Società per la costruzione di case economiche in Fiume*.¹⁴⁰ U njegovom poduzeću je tijekom drugog desetljeća 20. stoljeća kao građevni crtač radio poznati hrvatski pjesnik Nikola Polić.¹⁴¹ Navodi se kao autor na pet projekata (dogradnja 3. kata kuće Cosulich 1909., nadstrešnica Zanella 1909., kuća Foretich, 1910. skupa s Giuseppeom Farkasom, obiteljska kuća Brunner Ossoinack, 1910. i nerealizirani projekt uglovnice Hering I, 1910.). U podjednakom broju projekata sudjelovao je i kao izvođač gradnje (komunalna ribarnica, 1914., kuća Bacich, 1914., kuća Mizzan I, 1910., kuća Mizzan II, 1917.,

¹³¹ Anna Pizzuti, *Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico*, <https://www.annapizzuti.it/database/ricercairo2.php?a=view&recid=3965> (24. travnja 2024).

¹³² Orietta Altieri, *La comunità ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778-1900)*, (Udine: Del Bianco, 1985), traži pod „HERING Arturo“, https://www.google.hr/books/edition/La_comunit%C3%A0_ebraica_di_Gorizia/DpttAAAAMAAJ?hl=hr&gbpv=1&bsq=arturo+hering+gorizia&dq=arturo+hering+gorizia&printsec=frontcover (24. travnja 2024).

¹³³ Mariacarla Triadan, *UTE Diritti immobiliari di proprietari di razza ebraica (1939-1944)*, u: Archivio di Stato di Trieste, https://archiviodistatotrieste.it/wp-content/uploads/patrimonio/inventari/110_UTE-Diritti-immobiliari-proprietari-razza-ebraica.pdf (24. travnja 2024).

¹³⁴ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 253.

¹³⁵ Daina Glavočić et al., „Biografije graditelja“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 517-531 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 524.

¹³⁶ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Periti giurati“ i „Costruzioni edili. (Imprese di)“.

¹³⁷ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 2. izd., (Rijeka, 1911), s. v. „Hering, Arturo“.

¹³⁸ Julija Lozzi-Barković, „Autori projektanti“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 47.

¹³⁹ „Impresa Costruzioni e Studio d' Architettura Arturo Hering perito giurato presso il R. Tribunale e Pretura Fiume“, reklama, *Guida di Fiume*, 6. izd., ur. P. Battara, (Rijeka, 1915), 2.

¹⁴⁰ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 6. izd., (Rijeka, 1915), s. v. „Società per la costruzione di case economiche in Fiume.“.

¹⁴¹ Giacomo Scotti, *Izostavi nas iz ove knjige: novinarski zapisi*, (Rijeka: Adamić, 2002), 69.

Osnovna škola Kozala, 1907. i ugovornica Hering II, 1912.).¹⁴² Uz Giuseppea Heringa se navodi da se vjenčao za Carlottu 4.5.1882., da je rođen 1851. godine u Rijeci i da mu je otac Salomon Hering s kojim je živio i kojemu je pomagao u poslu.¹⁴³ To bi značilo da je Giuseppe Hering sin vlasnika prvog riječkog fotografskog studija, Salomona Heringa¹⁴⁴, odnosno da su Arturo i Vera Hering njegovi unuci. Inače, prezime Hering, koje se javlja i u inačicama Herring i Häring, njemačko je i židovsko, točnije askenaško prezime koje potječe od naziva za ribara, točnije prodavača haringa ili od nadimka za osobu za koju se smatralo da slični na ribu. Postoji i druga verzija nastanka istog prezimena u njemačkom i nizozemski jeziku gdje se smatra da potječe od naziva za konkretna naselja koje su naseljavali takozvani *heri*.¹⁴⁵ Ostale teorije su da je prezime nastalo od osobnog imena (njem. *Herr* – gospodar) ili od toponima, imena grada u Hessenu.¹⁴⁶ Verin suprug, Giuseppe Székely rođen je 26.1.1873. godine u gradu Tolna u Ugarskoj. Otac mu je bio Armando, a majka Borgia.¹⁴⁷ Giuseppe se navodi 1902. godine kao zaposlenik na odjelu za isplate *Riječke dioničke poslovne banke (Banca commerciale fiumana per azioni)*.¹⁴⁸ Nakon toga uslijedio je njegov poslovni uspon pa je 1910. godine naveden kao potpredsjednik iste banke.¹⁴⁹ Uz to navodi se i kao stručnjak ili vještak za agrume, sumpor i kao jedan od direktora tvrtke *Agrumaria* koja se bavila uvozom i trgovinom agruma.¹⁵⁰ 1913. godine postaje ravnatelj narodnog odbora *Riječke dioničke poslovne banke*.¹⁵¹ 1914. godine dodatno širi posao pa postaje jedan od direktora tvrtke *Litorale* koja se bavila proizvodnjom konzervi na Sušaku¹⁵², nalazi se u predsjedništvu *Società anonima di navigazione marittima*

¹⁴² Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 398-458.

¹⁴³ Orietta Altieri, *La comunità ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778-1900)*, (Udine: Del Bianco, 1985), traži pod „HERING Giuseppe“, https://www.google.hr/books/edition/La_comunit%C3%A0_ebraica_di_Gorizia/DpvtAAAAMAAJ?hl=hr&gbp=1&bsq=salomon+hering+gorizia&dq=salomon+hering+gorizia&printsec=frontcover (24. travnja 2024)

¹⁴⁴ Željko Bistović, „Počeci fotografije u Rijeci: Riječki pabirci XXXVIII“, Portal Primorski Hrvat: udruga za promicanje baštine, 24. ožujka 2022, traži pod „Salomon Hering“, <https://www.primorskihrvat.hr/bastina/poceci-fotografije-u-rijeci-rijecki-pabirci-xxxviii/> (24. travnja 2024).

¹⁴⁵ Family Search, „Hering family history: Hering name meaning“, <https://www.familysearch.org/en/surname?surname=hering> (24. travnja 2024).

¹⁴⁶ Igor Kusin, „Antroponimija zagrebačkih Židova od početka XIX. st. do drugog svjetskog rata“ (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020), 236.

¹⁴⁷ Federico Falk, *Fiume: Rahamin – Szücs, SZEKELY*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People, https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=499 (24. travnja 2024).

¹⁴⁸ Clemente Louvier, ur., *Guida generale di Fiume*, 1. izd., (Rijeka: Stabilimento tipo-litografico di E. Mohovich, 1902), s. v. „Banca commerciale fiumana. per azioni.“

¹⁴⁹ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Banca Commerciale Fiumana per azioni.“

¹⁵⁰ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Agrumaria.“

¹⁵¹ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 4. izd., (Rijeka, 1913), s. v. „Banca Commerciale Fiumana per azioni.“

¹⁵² P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „«Litorale»“.

«Indeficienter»¹⁵³, postaje i menadžer za *Riječku dioničku poslovnu banku*¹⁵⁴ i postaje članom *Društva za proizvodnju proizvoda od tanina*.¹⁵⁵ Aktivan je i na području kulture pa je tako naveden i kao jedan od direktora *Židovske zajednice (Comunità Israelitica)*.¹⁵⁶ Po brojnosti i tipu poslova koje je obavljao očito je pripadao višem društvenom sloju, građanskoj eliti, pa je i sukladno tome on bio „glava obitelji“, a supruzi Veri je kao tipičnoj ženi sloja građanske elite bila povjerena briga o kućanstvu (dakako posredstvom posluge), sudjelovanje u dobrotvornim akcijama i drugim aktivnostima kao što su ples i kulturne priredbe.¹⁵⁷ Čini se da 1915. godine odlazi u mirovinu. Interniran je kao i supruga Vera 1938. godine i primio je pomoć UNRRA-e pa je zasigurno i on preživio Drugi svjetski rat.¹⁵⁸ Inače je prezime Székely mađarsko židovsko prezime koje je naziv dobilo prema etničkoj skupini koja se smatra različitom od Mađara unatoč tome što govore mađarskim jezikom i koja živi u Székelyföldu ili današnjem Ținutul Secuiesc u Rumunjskoj (Szekerland/Szekely Land). Također, prezime je nastalo kao izmjena prezimena Schwartz.¹⁵⁹

3.3. Autor projekta

Na nacrtnoj dokumentaciji stoji i potpis Giuseppea Farkasa koji se navodi kao „Giuseppe Ing. Farkas dirigente responsabile“, odnosno kao nadzornik (u smislu nadzornik gradilišta), a ne kao autor ili arhitekt.¹⁶⁰ Sukladno tome autor građevine je zapravo nepoznat i treba naglasiti da je u gotovo čitavoj literaturi koja ga navodi kao autora zapravo riječ o atribuciji, a ne o autentifikaciji.¹⁶¹ Najprecizniji podatak dan je u katalogu objekata knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* gdje je za autora napomenuto da je „...Vjerojatno ing. Giuseppe Farkas...“.¹⁶² S obzirom da nije bila riječ o velikom projektu i da na dokumentu stoji samo

¹⁵³ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „Società anonima di navigazione marittima «Indeficienter»“.

¹⁵⁴ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „BANCA COMMERCIALA FIUMANA PER AZIONI“.

¹⁵⁵ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „SOCIETA' ANONIMA PER LA FABRICAZIONE DEI PRODOTTI TANNICI“.

¹⁵⁶ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „COMUNITA' ISRAELITICA“.

¹⁵⁷ Sonja Erceg i Dora Tataj, „Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća“, *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10, br. 10 (2019): 85.

¹⁵⁸ Anna Pizzuti, *Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico*,

<https://www.annapizzuti.it/database/ricercairo2.php?a=view&recid=3967> (24. travnja 2024).

¹⁵⁹ Igor Kusin, „Antroponimija zagrebačkih Židova od početka XIX. st. do drugog svjetskog rata“ (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020), 278.

¹⁶⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁶¹ Funkcije autora građevine, izvođača radova i nadzornika pritom su se mogle preklapati, odnosno sve tri funkcije mogla je obavljati samo jedna osoba.

¹⁶² Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 420.

njegov potpis vjerojatno je Giuseppe Farkas ujedno i autor i nadzornik. Očito je kao jedna od glavnih potvrda za atribuciju bila i česta međusobna suradnja između Farkasa i Artura Heringa. Treba naglasiti da se o Giuseppeu Farkasu ne zna mnogo. Rođen je kao József Farkas 24.08.1867. u mjestu Aranzos Megyes u Mađarskoj. Otac mu je bio Aron. Zvanje građevinskog inženjera stekao je 1895. godine završivši Politehnički fakultet u Budimpešti. U Rijeci se kao inženjer navodi 1900. godine. Prvotno je stanovao na adresi Via Molino 2¹⁶³, a kasnije se seli na adresu Via Torricelli 3. 1913 godine navodi se kao građevinski inženjer i graditelj. Navodi se na dvije adrese, Via L. Kossuth 8 i Via Gisella 3 jer mu je očito ured bio na jednoj od te dvije adrese.¹⁶⁴ Autor je desetak građevina u Rijeci od kojih treba istaknuti kuću Pertich, 1914., vilu Machay, 1908., kuću Dumicich, 1906., kuću Ruzich, 1911. i vilu Martinek iz 1912. godine. Pritom treba naglasiti da se očito opredijelio isključivo za stambeno graditeljstvo s obzirom da projektira isključivo građevine stambene namjene, mahom kuće i eventualno vile. U podjednakom broju, također isključivo projekata stambenih objekata, sudjelovao je kao nadzornik ili izvođač gradnje pri čemu se ističu već spomenuta uglovnica Hering II, 1912., kuća Milcenich-Cerniak, 1905., kuća Georgević, 1912. i kuća Scrobogna iz 1908. godine.¹⁶⁵ Djeca su mu bila Nelly, Elda i Wally.¹⁶⁶ 1938. godine Giuseppe Farkas i sin Wally navedeni su kao židovske izbjeglice u provinciji Carnaro te im je oduzeto talijansko državljanstvo.¹⁶⁷ Giuseppe Farkas je umro 1941. godine i pokopan je na židovskom dijelu groblja Kozala.¹⁶⁸

3.4. Smještaj i tipologija

Nacrtna dokumentacija Kuće Hering-Székely na adresi Ulica Matka Laginje 17 sadrži samo jedan nacrt, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely) koji se sastoji od dva lista (Slika 21 i Slika 22). Nacrt za kuću je nastao u svibnju 1909. godine i već isti mjesec, točnije 14. svibnja, je dostavljen gradskom poglavarstvu. Nacrt je potom 5. lipnja 1909. dostavljen Tehničkom uredu grada Rijeke i već 28. srpnja iste godine odobren od strane

¹⁶³ Daina Glavočić et al., „Biografije graditelja“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 517-531 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 521-522.

¹⁶⁴ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 4. izd., (Rijeka, 1913), s. v. „Costruttori edili.“ i „Ingegneri edili.“

¹⁶⁵ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd. ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 402-464

¹⁶⁶ Edit Páll, „Fiume és Trieszt magyar zsidó emlékei“, Restancia: Független zsidó tudományos folyóirat, <https://www.restancia.hu/memory/palledit-fiume.html> (28. svibnja 2024).

¹⁶⁷ Anna Pizzuti, Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico, <https://www.annapizzuti.it/database/ricercafiume.php?a=view&recid=921> (24. svibnja 2024); Anna Pizzuti, Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico, <https://www.annapizzuti.it/database/ricercafiume.php?a=view&recid=921> (29. svibnja 2024).

¹⁶⁸ Grobnica 132 A, polje K, groblje Kozala, Rijeka.

gradskog poglavarstva što upućuje da je čitav proces tekao vrlo brzo. Prvi list sadržava prikaz uličnog pročelja i poprečni presjek kuće, dok drugi list sadržava smještaj građevine u ulici, tlocrt temelja i podruma, prizemlja, mezanina, i katova.¹⁶⁹ Kuća je građena pri vrhu već spomenute Vie della Salute¹⁷⁰ (hrv. Ulica zdravlja) koja početkom 20. stoljeća postaje najvažnija prometnica na potezu od središta Rijeke prema Kozali.¹⁷¹ Njezina regulacija omogućena je 1900. godine nakon što je nadvojvoda Josip darovao dio vlastitog zemljišta i popravio dio potpornog zida.¹⁷² Sama gradnja u ulici inaugurirana je 1902. godine izgradnjom vile Corossacz.¹⁷³ Ulica je, kao što je već napomenuto, i rječiti primjer panoramske ulice zbog pogleda na grad i more.¹⁷⁴ O tome svjedoči i činjenica da su vlasnici za svoja zemljišta 1906. godine tražili pretjerane cifre.¹⁷⁵ Kuća je građena na zemljištu veličine oko 800 m² na kojem se prethodno nalazilo nekoliko užih i manjih čestica nepogodnih na gradnju što upućuje na to da je izvršena parcelizacija zemljišta (Slika 23).¹⁷⁶ Očito je zemljište vrlo brzo podijeljeno na dva dijela podjednake veličine pri čemu su se formirale dvije čestice: jedna s izgrađenom kućom Hering-Székely i druga čestica na kojoj još nije bilo gradnje. Čini se da je ta druga čestica vrlo brzo prodana s obzirom da je na navedenom mjestu 1910. godine izgrađena kuća Schiucca-Matcovich.¹⁷⁷ Ako se pretpostavi da se površina parcele nije značajnije mijenjala onda iz današnjeg katastra¹⁷⁸ možemo saznati kako se kuća nalazi na zemljištu relativno male površine oko 340 m². Na zemljištu se nalazi i mali dvorišni prostor na jugozapadnoj strani koji je u potpunosti ograđen kamenim zidom. Po tipu gradnje riječ je o višestambenoj građanskoj najamnoj kući u nizu.¹⁷⁹ To znači da je kuća projektirana s jednim reprezentativnim pročeljem okrenutim prema ulici i sjeveroistoku. Na sjeverozapadu i jugoistoku kuća ima slijepa pročelja na koja se trebala nadovezati buduća gradnja. Prvotno je bilo planirano da se na sjeverozapadu

¹⁶⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁷⁰ Via della Salute, Via Michelangelo Buonarroti, Ulica Maksima Gorkog su nekadašnji nazivi za današnju Ulicu Matka Laginje.

¹⁷¹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje: Regulacijski plan Rijeke iz 1904. godine“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 20.

¹⁷² Ibid. 14.

¹⁷³ Julija Lozzi-Barković, „Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća)“, *Fluminensia* 4, br. 2 (1992): 98-99.

¹⁷⁴ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje: Regulacijski plan Rijeke iz 1904. godine“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 17-18.

¹⁷⁵ Ibid. 21 f27.

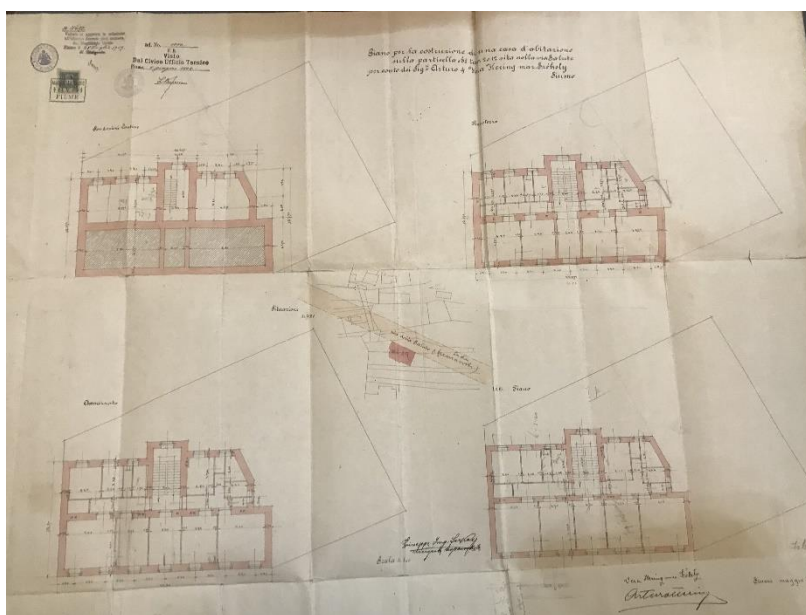
¹⁷⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁷⁷ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 86.

¹⁷⁸ k.č.br. 3956, MB 324779 k.o. STARI GRAD

¹⁷⁹ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 88.

nadoveže i izgradi uglovnica već spomenutog Artura Heringa čije je nacрте on sam izradio¹⁸⁰, ali taj projekt je ostao nerealiziran s obzirom da se 1910. godine na tom mjestu izgradila već spomenuta kuća Schiucca-Matcovich.¹⁸¹ U sklopu slijepog pročelja na sjeverozapadu se nalazi i svjetlarnik. Na jugoistočnoj strani se nije dogodila nikakva nova gradnja čime je slijepo pročelje ostalo u potpunosti vidljivo.¹⁸² Iako je kuća izgrađena, ni Vera ni Giuseppe Székely nisu živjeli u njoj već na adresi Viale Francesco Déak 60 (današnja Krešimirova ulica). Isto tako niti Arturo Hering nije živio u toj kući već u Via delle Pile (današnja Uljarska ulica).¹⁸³ To je samo dodatna potvrda da je riječ o najamnoj kući.

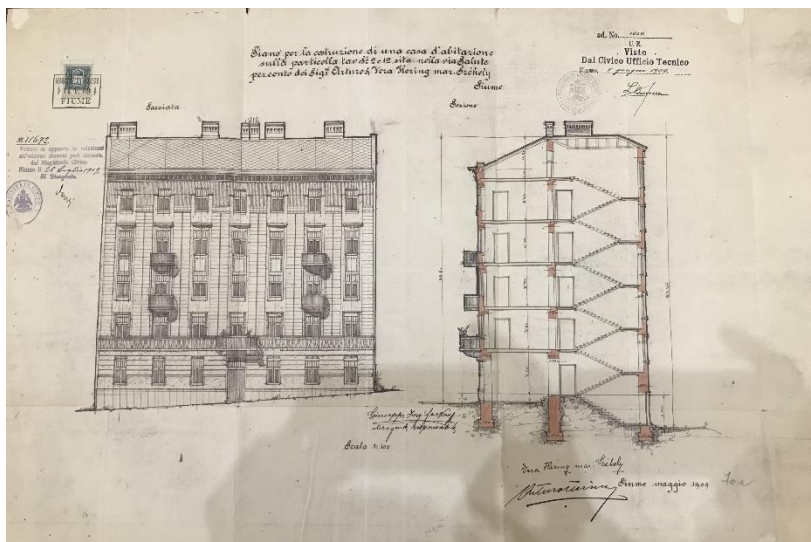
Slika 21. List s tlocrtima i smještajem kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

¹⁸⁰ Ibid. 122-124.

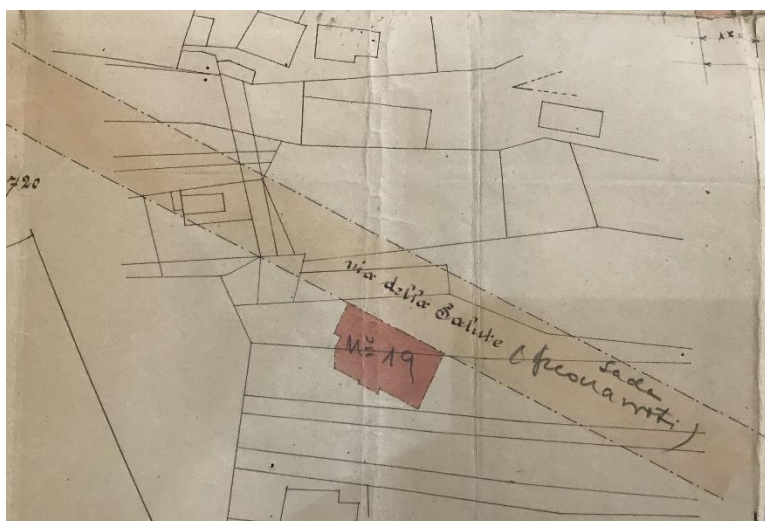
¹⁸¹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 86.

¹⁸² Na navedenom pročelju su očito u novije vrijeme naknadno probijena dva otvora u potkrovlju.

¹⁸³ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 5. izd., (Rijeka, 1914), s. v. „INDICE ALFABETICO con l'indicazione degli indirizzi e numeri di pagina.: Hering ing.. Arturo, Szekely Giuseppe, Szekely Vera“.

Slika 22. List s prikazom pročelja i poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

Slika 23. Detalj nacrtu s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

3.5. Tlocrti

Zgrada ima sveukupno sedam etaža, a to su suteran¹⁸⁴, prizemlje, četiri kata i potkrovlje. Iako je sveukupna visina kuće gotovo 24 metra u njoj nije postavljen lift.¹⁸⁵ U trenutku izgradnje kuća Hering-Székely bila je najviša građevina u tom dijelu Vie della Salute pa se može reći da je u to vrijeme bila jedna od onih koja gotovo pa nosila epitet nebodera ili *grattanuvole*.¹⁸⁶ Kuća ima pretežno pravokutan tlocrt u obliku slova T zbog stubišnog tornja isturenog prema jugozapadu. Tlocrt je nepravilan samo na sjeverozapadnom dijelu gdje je jedan zid kos. Stanovi su se nalazili u prizemlju i na četiri kata.¹⁸⁷ Na svakom katu su, sukladno tadašnjoj praksi¹⁸⁸, bila dva stana; jedan na sjevernoj i drugi na južnoj strani.¹⁸⁹ Glavni ulaz se nalazi na zapadu i njime se dolazi u ulaznu vežu koja vodi do stubišta i stanova u prizemlju. Ulazna veža ima tlocrt u obliku pravokutnika s odrezanim uglovima. Najniži dio zidova ulazne veže prekriva visoki sokl. Na dvama bočnim zidovima i stropu ulazne veže nalazi se po jedan registar ispunjen štuko dekoracijom u formi kestenovih grana s lišćem i bodljikavim plodovima (Slika 24). Ova dekoracija je zasigurno serijski proizvedena jer je jasno da je kompozicija na zidovima i stropu nastala umnažanjem jednog te istog modula. Julija Lozzi-Barković ističe da je motiv kestena, iako čest u riječkoj secesijskoj arhitekturi preuzet iz bečkih kataloga oglednih pročelja.¹⁹⁰ Na temelju motiva kestenovog lišća kuću se može povezati s kućom Milcenich-Cerniak (1905.), vilom Lado (1902.), kućom Spadoni (1911.), hotelom Royal (1906.) itd. Svaki registar okružuje niz bordura također izrađenih od štuka. Ulazna veža je i skladno obojena ističući kontrast između prevladavajućih bijelo, odnosno bež obojenih površina i crno obojenih uskih bordura (Slika 25). Također svijetlo obojeni zidovi i strop u kontrastu su s tamnim teraco podom. Središnji dio teraco poda ulazne veže čini pravokutnik. Ispunjen je sivom varijantom teraca s granulatom crne, bijele i smeđe boje. Okružuje ga bordura koja se sastoji od dvije crne trake

¹⁸⁴ Suteran je izveden samo na dvorišnoj ili istočnoj strani zgrade. Na taj način kuća se prilagodila kosini terena čime su se izbjegli zahtjevniji radovi poput većih iskopa koji bi bili potrebni da se suteran izvodio i na zapadnoj strani zgrade.

¹⁸⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁸⁶ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58-59.

¹⁸⁷ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁸⁸ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

¹⁸⁹ Stanovi su numerirani, odnosno na štoku ulaznih vrata nalaze se sačuvane ovalne emajlirane pločice s arapskim brojkama. Pritom su stanovi na sjeveru obilježeni neparnim, a stanovi na jugu parnim brojevima. Sama vrata su smeđa, drvena, dvokrilna i uobičajenog izgleda s trima pravokutnim ukladama, a sličnog izgleda zasigurno su bila i vrata unutar svakog stana.

¹⁹⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 116.

između kojih se nalazi jedna siva ispunjena četverokrakim zvjezdicama. Na samom ulazu u teracu je upisana i godina izgradnje (1909.).¹⁹¹

Slika 24. Detalj dekoracije na stropu ulazne veže (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

Slika 25. Ulazna veža i stubište (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

¹⁹¹ Kompozicija teraca nije usklađena s oblikom ulazne veže (pravokutnik s odrezanim uglovima)

Iz ulazne veže četiri stube vode ka stubištu. Stubište je jednostavno s dva kraka kamenih stuba i odmorištima. Stube su konzolne i poduprte su jasno vidljivim željeznim nosačem I profila. Odmorišta stubišta imaju također sivu varijantu teraco poda s crnom bordurom. Ograda stubišta izrađena je od kovanog željeza, a rukohvat je drveni. U izgledu ograde horizontalno se izmjenjuju tri elementa u ritmu a-b-c-b-a-b-c-b-a pa u tom slučaju govorimo o alternaciji. Element a je geometrijski uzorak koji se sastoji od ravnih vertikalnih šipki i zaobljenih i perforiranih elemenata u uglovima. Element b sastoji se od valovitih, vitičastih i vegetabilnih (lisnatih) formi čime je u kontrastu s elementom a. Element c najuži je element koji se sastoji od vertikalne šipke na čijem se vrhu nalaze tri kruga. Na mjestu na kojima je ograda uglavljena s klinom na bočni brid stube nalazi se cvijetić (Slika 26). Stubišna ograda identičnog izgleda nalazi se u spomenutoj uglovnici Hering II (Slika 27) što sugerira da je riječ o ogradi čiji su dijelovi serijski proizvedeni i da se nalazila u svojevrsnom katalogu proizvođača ili dobavljača.

Slika 26. Stubišna ograda (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

Slika 27. Stubišna ograda (Giuseppe Farkas, *Uglovnica Hering II*, 1912., križanje Ulice Ivana Zajca i Uljarske ulice), foto Luka Štimac.

Na sjeveru prizemlja nalazio se stan veličine oko 75 m², a na jugu se nalazi nešto veći, veličine oko 85 m².¹⁹² Prizemni stanovi (Slika 28) bili su nešto skromniji i njihova površina bila je značajno manja od tadašnjeg prosjeka koji se kretao između 100 i 160 m².¹⁹³ Stanovi u prizemlju imali su i najnižu visinu stropa od 2,95 metara.¹⁹⁴ Iako na nacrtu prostorije nisu imenovane lako se može zaključiti njihova namjena pa iz toga slijedi da unutarnji raspored prostorija prati strogu historicističku podjelu na nusprostorije i boravišne prostorije.¹⁹⁵ Tako se stan na sjeveru sastojao od neosvijetljenog hodnika u obliku slova T u središtu, dvije sobe¹⁹⁶ na istoku (prema glavnom pročelju), kuhinje, ostave¹⁹⁷, prostora za služavku, kupaonice i nužnika¹⁹⁸ na zapadu (dvorišnoj strani). Insolacija i prozračivanje kupaonice i nužnika riješeno je već spomenutim svjetlarnikom.¹⁹⁹ Stan na jugu ima nešto jednostavniji raspored u odnosu na stan na sjevernoj strani, ali u osnovi su vrlo slični. U središtu se tako nalazi dugački neosvijetljeni hodnik. Na istočnoj strani se nalaze dvije međusobno povezane sobe, dok se na

¹⁹² U prizemlju su stanovi manje tlocrtne površine zbog ulazne veže.

¹⁹³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

¹⁹⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

¹⁹⁵ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

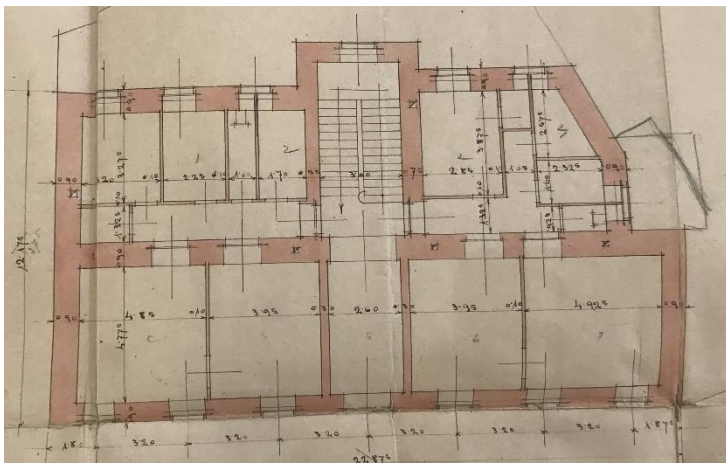
¹⁹⁶ Sobe su međusobno povezane vratima i jedna od njih je zasigurno imala funkciju salona.

¹⁹⁷ Ostavi se pristupa iz kuhinje i obje prostorije imaju prozore.

¹⁹⁸ Nužnik se prepoznaje po naznačenom odvodu.

¹⁹⁹ Stanovi na sjevernoj strani su zbog kosine zida imali na dvorišnoj strani jednu prostoriju nepravilnog tlocrta.

zapadnoj strani nalaze kupaonica, nužnik, prostor za služavku, kuhinja i ostava.²⁰⁰ Kupaonica odvojena od nužnika svjedoči o visokoj higijensko-sanitarnoj razini stanovanja početkom 20. stoljeća.²⁰¹ Nacrt ne odaje neke dodatne informacije o opremi prostora, ali za pretpostaviti je da se u sobama zasigurno nalazio parket, a da je ostatak stana zasigurno imao teraco ili keramičke pločice kao podnu oblogu. Na nacrtima su naznačeni i dimnjaci pa je tako stan na sjeveru imao tri dimnjaka (jedan u kuhinji i jedan u svakoj sobi), a južni stan dva (jedan u kuhinji i jedan u sobi bliže ulaznoj veži. Sukladno tome su se u sobama okrenutima prema cesti zasigurno nalazile kaljeve peći za grijanje.

Slika 28. Detalj nacrt s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

Stanovi na katovima gotovo u potpunosti prate tlocrtni raspored stanova u prizemlju s time da je sjeverni stan veći, veličine oko 92 m² jer sadrži još jednu sobu (Slika 29 i Slika 30).²⁰² Navedenoj sobi moglo se pristupiti iz stana kroz drugu sobu ili direktno sa stubišta. S obzirom na to zasigurno je imala funkciju salona.²⁰³ Također, svaka soba imala je po jedan dimnjak. Stanovi na drugom, trećem i četvrtom katu imaju visine stropova 3,5 metara, dok stan na prvom katu ima visinu stropa 3,6 metara što se može promatrati kao svojevrsni relik *piano nobile* koncepta. Treba naglasiti da na su balkoni na uličnoj strani naznačeni samo na izgledu pročelja i poprečnom presjeku kuće, dok na tlocrtima uopće nisu naznačeni. Balkoni na dvorišnoj strani

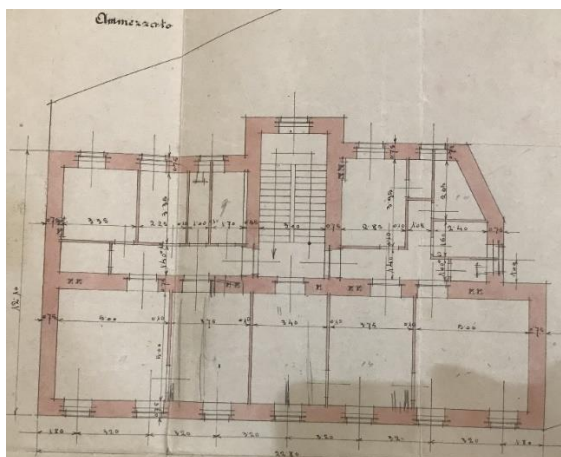
²⁰⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

²⁰¹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

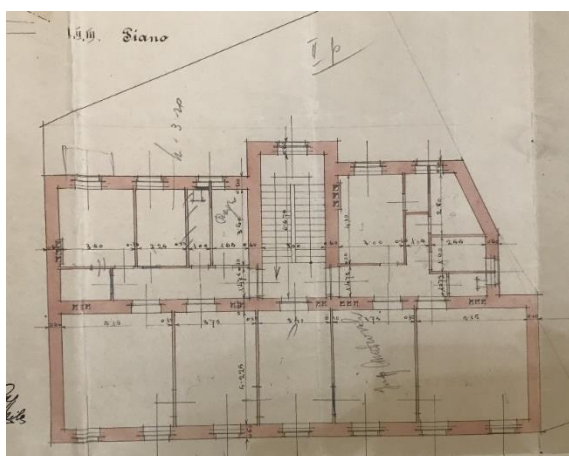
²⁰² Ovaj stan, iako površinom veći, i dalje je bio ispod tadašnje prosječne veličine stana i utoliko skorniji.

²⁰³ Nacrti su išarani različitim tekstom i oznakama zasigurno nastalima prilikom neke kasnije adaptacije prostora. U svakom slučaju evidentno je da je riječ o naknadno dodanim elementima na nacrtu.

nisu prikazani niti u jednom dijelu nacrtno dokumentacije pa je za pretpostaviti da prvotno njihova gradnja nije bila predviđena. Suterenske prostorije (na nacrtima nazvane podrumima) zauzimaju otprilike polovinu širine zgrade i to samo na dvorišnoj strani. U osnovi se radi o dvije prostorije: jednoj na sjeveru veličine 33 m² i jednoj na jugu veličine 38 m². Prostorije imaju niži strop visine 2,5 metara i pristupa im se izvana, odnosno iz eksterijera s dvorišne strane (Slika 31).²⁰⁴ To sugerira i namjenu tog prostora koji je zasigurno služio kao drvarnice ili spremišta. Tlocrt potkrovlja nije prikazan, ali je zasigurno također služilo kao spremište.

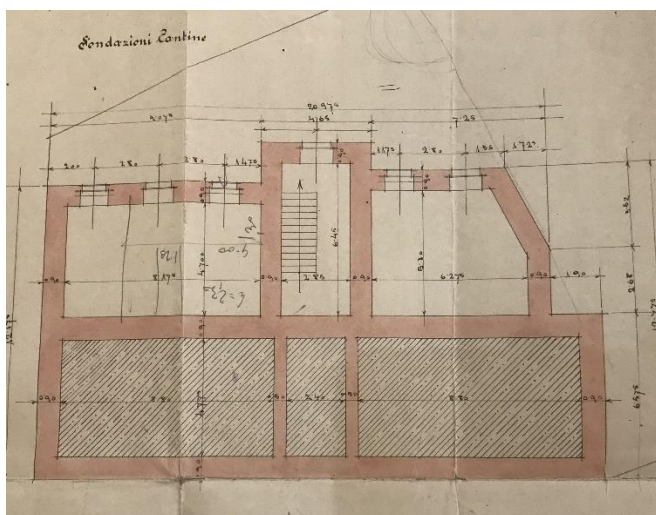

Slika 29. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prvog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

Slika 30. Detalj nacрта s prikazom tlocrta viših katova, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

²⁰⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

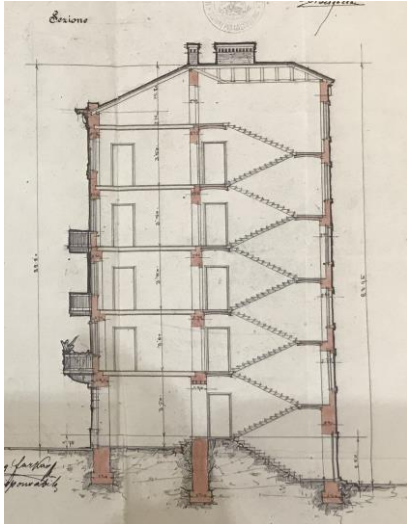
Slika 31. Detalj nacrt s prikazom tlocrta suterena, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

3.6. Konstrukcija

Iako ne obiluje s mnogo informacija, nacrtna dokumentacija kuće Hering-Székely omogućuje barem djelomičnu konstruktivnu analizu. Glavna konstrukcija kuće je na četirima nosivim zidovima na obodu i jednom središnjem zidu zgrade koji se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok i zidovima stubišnog tornja. Za pretpostaviti je da se i u navedenom zidu nalazi većina električnih i eventualno plinskih instalacija, dok su vodovodne instalacije i odvodnja zasigurno pomaknute na druge zidove prema zapadu i dvorišnom pročelju. Temeljem poprečnog presjeka i tlocrta vidljivo je da je kuća građena u kombinaciji tradicionalnih i modernih materijala. Temelji kuće su linijski i izvedeni su od kamena kao tradicionalnog materijala. Zidovi su izvedeni od pune opeke koja je također tradicionalni materijal. Iako se početkom 20. stoljeća u kontekstu riječkog graditeljstva sve više počinje koristiti armirani beton u gradnji (primjerice hotel *Emigranti* iz 1905. godine)²⁰⁵ i unatoč velikoj visini od gotovo 24 metra, kuća ima drvene međukatne konstrukcije s gredama koje su položene okomito na središnji nosivi zid. Ovo rješenje zasigurno proizlazi i iz ekonomičnih razloga s obzirom da je željezo, odnosno čelik kao ključni element betonskih i armiranobetonskih konstrukcija bio znatno skuplji od drva. Drvo je kao tradicionalni materijal korišteno i u skeletnoj konstrukciji krova. Krov je složenog oblika zbog stubišnog tornjića na zapadnom dijelu kuće što je naznačeno i na presjeku. Armirani beton kao moderni materijal je primijenjen je u konstrukciji

²⁰⁵ Jasna Rotim-Malvić, „Hoteli“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka, 1997), 254.

balkona, kao i na stubišnim podestima i odmorištima. Na mjestu stubišnog podesta i na odmorištima su tako formirani armiranobetonski svodovi male zakrivljenosti (Slika 32).²⁰⁶ Stubište je dvokrako s kamenim konzolnim stubama.

Slika 32. Detalj nacrtu s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

3.7. Opis pročelja

Na nacrtu je prikazan samo izgled glavnog, uličnog ili sjeveroistočnog pročelja okrenutog prema Vii della Salute (Slika 33). Na pročelju dominira sveukupno sedam vertikalnih osi velikih pravokutnih otvora (prozora i vrata) koji omogućavaju maksimalni ulazak danjeg svjetla. Pročelje je u potpunosti simetrično. U središtu prizemne zone nalazi se ulaz. Najniži dio prizemne zone čini vertikalno artikulirani sokl koji je sukladno nacrtu možda trebao biti izveden od ploča glatkog kamena. Gornji dio zida prizemlja horizontalno je artikuliran u formi vrpčaste imitacije kamene oplata. Ulaz nije naglašen nikakvim portalom već je sveden na jednostavan urez u zidu. Sama vrata na nacrtu nisu cjelovito prikazana. Samo je vidljivo da imaju nadsvjetlo koje se trebalo sastojati od izduženih stakalaca horizontalno poredanih jedni do drugih u kasetice. Julija Lozzi-Barković ističe da je taj element preuzet iz arhitekture Josefa Hoffmana i da je osobito čest u drugom desetljeću 20. stoljeća.²⁰⁷ Prozori prizemlja su prikazani s jednostavnim zaobljenim natprozornikom. Prozori su dvokrilni s nadsvjetlom jednakim

²⁰⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

²⁰⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

onome na ulaznim vratima. Na taj način otvori pročelja doimaju se vertikalno izduženiji. Razinom prvog kata prolazi široki parapetni razdjelni vijenac koji izgledom uvelike podsjeća na antički vijenac s ovulusima, ali možda ipak u većoj mjeri podsjeća na staroegipatske uzorke i staroegipatsku arhitekturu s motivima cvijeta lopoča, cvijeta papirusa, vala ili bobicu grožđa. U središtu prvog kata nalazi se zaobljeni balkon koji se oslanja na dvjema jednostavnim zaobljenim konzolama. Na taj način balkon djeluje kao svojevrsni nadomjestak za izostanak portala ili kao potencijalni indikator *piano nobile* etaže. Prikazana balkonska ograda je vrlo jednostavna i sastoji se od gusto poredanih vertikalnih kovanoželjeznih šipki. U osi iznad konzola očito su bile predviđene žardinjere za lončanice ili bar držači za žardinjere jer su na nacrtu prikazane i stilizirane lončanice.²⁰⁸ To pokazuje da zelenilo nije imalo veliku važnost samo u kontekstu javnih površina poput parkova i trgova te u kontekstu privatnih okućnica već i na samim pročeljima zgrada. Dapače, apeliralo se na stanare najamnih kuća da „...ukrase svoje nadstrešnice i balkone cvijećem kako bi se ublažila bezličnost novih gradskih pročelja.“²⁰⁹ Prozori prvog kata imaju jednostavan profilirani prozorski okvir. Na drugom katu se na drugoj i šestoj osi otvora nalaze balkoni manjih dimenzija. Sudeći po sjenama naznačenima na nacrtu pročelja i po izgledu na poprečnom presjeku kuće i oni su trebali biti zaobljeni kao i veći balkon prvog kata. Prozori drugog kata nemaju prozorske okvire. Razina trećeg kata organizirana je kao i razina drugog kata; zaobljeni manji balkoni nalaze se na drugoj i šestoj osi otvora. Pritom su balkoni drugog i trećeg kata međusobno povezani s dvije vertikalne šipke. Parapet prozora trećeg kata je očito trebao biti dekoriran keramičkim pločicama posloženima u formu pravokutnika. Prozori trećeg kata imaju i plitki zaobljeni natprozornik. Na četvrtom katu nalaze se samo prozorski otvori s natprozornikom koji podsjeća na astragal.²¹⁰ Zide četvrtog kata je ispunjeno glaziranim keramičkim pločicama.²¹¹ Vertikalnost kuće naglašena je svojevrsnim pilastrima koji se protežu kroz razine prvog, drugog, trećeg i četvrtog kata. Pilastru počinju i završavaju profilacijama dok se u središnjem dijelu sastoje od horizontalno i vertikalno raščlanjenih polja. Završni ili krovni vijenac blago je isturen prema van i sastoji se od profilacija i pravokutnih kaseti. Kasete su očito također trebale biti ispunjene keramičkim pločicama. Na krovu su vidljivi dimnjaci²¹² i ucrtan je raster krovnog pokrova. S

²⁰⁸HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

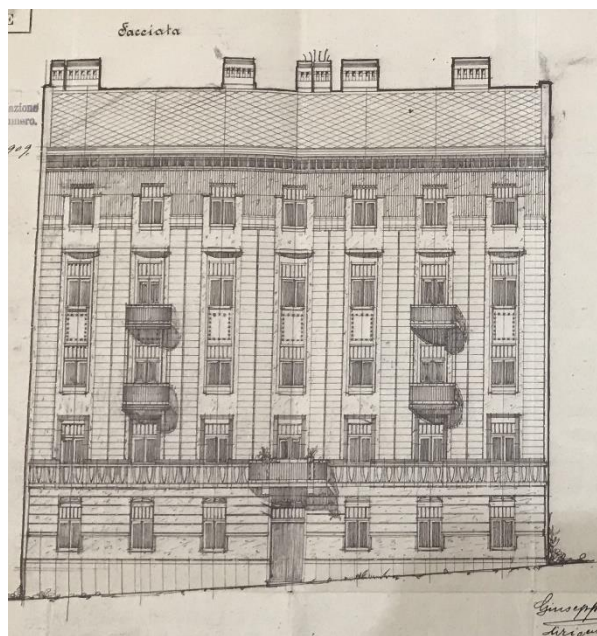
²⁰⁹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 55.

²¹⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

²¹¹ Na nacrtu pročelja naznačen je odsjaj zone četvrtog kata što upućuje da se na nacrtu radi o sjajnim, glaziranim keramičkim pločicama.

²¹² Grijanje je i dalje bilo ponajviše na drva.

obzirom da je prikazani krovni pokrov romboidnog oblika²¹³ možda su za pokrov bile predviđene azbestno-cementne ploče²¹⁴ ili tzv. *eternit* ili *ferrenit* kao moderni materijal. Njega je, kao i mnoge druge građevinske materijale, u Rijeci dobavljalo poduzeće *Giovanni Wurzer*, kao i poduzeće *Schnabl & Co.*²¹⁵

Slika 33. Detalj nacrt s prikazom glavnog, uličnog pročelja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.

Pročelje nije izvedeno u potpunosti prema nacrtnoj dokumentaciji čemu se ne zna točan razlog. Sokl je izveden od glatke žbuke kao i ostatak fasade kuće. Zona prizemlja prekrivena je betonskim poljima koja podsjećaju na pravilno klesane velike kamene blokove. Čini se da je riječ o betonu koji je rađen tehnikom vrlo sličnoj teraco podovima. Sastoji se od granulata sive, smeđe i crne boje, ali nije ugrađen poput teraco podova (Slika 34).

²¹³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)

²¹⁴ Iako se na štetnost azbesta počelo upućivati još krajem 19. stoljeća, nastavio se eksploatirati i naširoko upotrebljavati u ogromnim količinama ponajviše zahvaljujući svojim odličnim fizičkim svojstvima koja su se neprestano isticala. Naime, azbest ne gori, ne propušta vodu, otporan je na led i druge atmosferilije što mu osigurava dugotrajnost. Stoga ne čudi da se najčešće upotrebljavao u proizvodnji podnih obloga, krovnih pokrova i kao izolator električnih i vodovodnih instalacija. Zbog svega je predstavljao jednu od ključnih sirovina u industriji početkom 20. stoljeća pa se bilokakvo upućivanje na njegovu štetnost negiralo i tretiralo kao pokušaj sabotiranja gospodarstva. Tako je i hrvatsko poduzeće *Asbest* u svom članku objavljenom u novinama *Nezavisnost* 21. ožujka 1914. godine sve optužbe za njegovu štetnost u potpunosti negiralo.

²¹⁵ „Piastrelle di Asbesto 'Ferrenit'“ reklama, *Guida di Fiume*, 6. izd., ur. P. Battara, (Rijeka, 1915), 389.

Slika 34. Detalj betonskog polja na zidu uličnog pročelja (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

Otvori prizemlja nemaju prozorske okvire već su svedeni na jednostavne ureze u zidu.²¹⁶ Ulazna vrata su dvokrilna s nadsvjetlom i vrlo su jednostavnog izgleda. Svaka vratnica se sastoji od pravokutne uklade u donjem dijelu i tri pravokutna ostakljena polja u gornjem dijelu. Nadsvjetlo je podijeljeno na tri polja. Treba napomenuti da niti jedno nadsvjetlo otvora na kući nije izvedeno kao na nacrtu, odnosno od većeg broja horizontalno naredanih stakalaca.²¹⁷ Sva ostala stolarija zasigurno je bila izvedena od drveta pri čemu prozori i balkonska vrata nisu imala grilje za zasjenjivanje interijera već rolete kao modernije i praktičnije rješenje. Izgled ostalih etaža također odstupa od predviđenog izgleda na pročelju. Tako je parapetni vijenac u razini prvog kata pojednostavljen i sastoji se samo od jednostavnih profilacija. Na prvom katu veći središnji balkon nije izveden²¹⁸, ali je on nadomješten dvama manjim balkonima koji flankiraju pročelje. Prvotna ideja s jednim većim balkonom na prvom katu te ostalim manjim balkonima postavljenima prema rubu pročelja može se direktno povezati s Wagnerovim

²¹⁶ Tri prozorska otvora prizemlja na sjevernom dijelu uličnog pročelja u donjem dijelu sadrže kovanoželjezne rešetke koje su na dnu zaobljene kako bi se prilagodile smještaju žardinjera na prozor. Rešetke su jednostavne, ali svojom zaobljenom formom i cvijetićima na vrhu nisu usklađene s dekorativnim jezikom ostatka građevine. Zbog toga su one zasigurno naknadno dodane.

²¹⁷ Nije u potpunosti jasno radi li se o izvornim vratima ili su u nekom trenutku zamijenjena kao i veći dio stolarije.

²¹⁸ Na taj način *piano nobile* nije ni na koji način istaknut na vanjštini, odnosno pročelju.

pročeljima u Beču.²¹⁹ Balkoni su pravokutnog oblika bez vidljivih konzola i s punom betonskom ogradom čije su stranice u središtu perforirane u obliku pravokutnika koji je ispunjen gusto poredanim vertikalnim željeznim rešetkama. Jednaki balkoni nalaze se i na drugom i trećem katu. Pritom su balkoni u kutovima međusobno povezani s više vertikalnih šipki „...sugerirajući time oblik erкера,..."²²⁰. U gornjem dijelu balkona prostor između šipki ispunjen je gusto poredanim rešetkama čime čitav izgled balkona podsjeća na kavez ili lift. Balkoni se svojom vrlo jednostavnom formom, strogom geometričnošću i materijalima doimaju vrlo protomoderno, odnosno podsjećaju na forme tipične za narednu, međuratnu (modernu ili art déco) arhitekturu.²²¹ Također treba istaknuti da su balkoni element ovog pročelja koji se najviše približio Wagnerovoj formuli „funkcija-materijal-konstrukcija“ prema kojoj nešto funkcionalno ne može biti ružno.²²² Prozori prvog kata imaju jednostavan okvir koji je na bočnim stranama horizontalno artikuliran. Neposredno ispod prozorskih klupica se nalazi vrlo uska traka željeznih rešetki koja izgledom podsjeća na dente iz klasične arhitekture. Izgled pilastara koji se protežu od razine prvog pa sve do razine četvrtog kata je nešto kompleksniji u odnosu na nacrt. Pilastri se zapravo sastoje od baze koju čini istak na parapetnom vijencu prvo kata. Na vrhu baze nalazi se i uska trakica sa željeznim šipkama (Slika 35).

Slika 35. Ulično pročelje (Giuseppe Farkas, Kuća Hering-Székely, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

²¹⁹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 93.

²²⁰ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 86.

²²¹ Bruno Nefat, „moderna arhitektura“, Istarska internetska enciklopedija, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/310/moderna-arhitektura> (9. svibnja 2024).

²²² Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Beč na razmeđu stoljeća“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 32-33.

Pilastri se sastoje od horizontalno i vertikalno artikuliranih polja, a na rubovima završavaju vertikalnom trakom čiji plitki reljefni geometrijski uzorak uvelike podsjeća na stilizirane cvjetove lopoča što se također može povezati sa staroegipatskom arhitekturom i umjetnošću. Navedeni uzorak također podsjeća na uzorke vezova iz mađarskog i hrvatskog folklora. Preuzimanje elemenata iz folklora nije bilo neobično pa tako primjerice elementi mađarskog narodnog veza primijenjeni na zgradi *Mađarskih kraljevskih državnih željeznica*²²³, ali i na Kraljevskom šumarkom uredu na Sušaku.²²⁴ Na vrhu pilastri završavaju jednostavnim istakom s profilacijama. Pritom treba napomenuti da je čitavo pročelje izvedeno u glatkoj žbuci. Prozori drugog kata imaju parapetnu zonu oblikovanu kao stranicu balkona pa se tako u središtu parapeta nalaze gusto horizontalno poredane željezne rešetke. Na dnu parapeta se nalazi i jednostavna plitka metalna nadstrešnica za prozore nižeg kata. Jednako oblikovane parapete imaju i prozori trećeg kata. Pritom je parapet prozora drugog kata povezan na bočnim stranama željeznim šipkama s parapetom prozora trećeg kata. Prozori trećeg kata imaju naglašeni natprozornik koji je dekoriran željeznom trakom koja podsjeća na dente i iznad nje željeznim rešetkama. Također, natprozornik s donje strane sadrži polje koje je ispunjeno plavim keramičkim pločicama, a parapet prozora je povezan s natprozornikom putem vertikalnih šipki.²²⁵ Prozori posljednjeg, četvrtog kata sadrže istaknute prozorske klupice koje podržavaju rešetkasti elementi od željeza. Na rubovima se iz prozorske klupice vertikalno uzdižu tanke željezne šipke. To je dokaz da se u secesiji materijali poput željeza, betona ili stakla koriste ne samo u konstruktivne, već i u dekorativne svrhe.²²⁶ Iako projektom nisu bili predviđeni, na četvrtom katu su izvedeni balkoni u osi s ostalim balkonima na prvom, drugom i trećem katu, ali su pritom ovi nešto drugačija izgleda. Balkoni četvrtog kata imaju ogradu od punog betona koja na vrhu završava željeznom mrežom. Zona četvrtog kata ispunjena je indigo plavim glaziranim keramičkim pločicama kvadratnog oblika koje snažno pridonose kolorizmu pročelja. Indigo boja pločica zasigurno je bila u kontrastu s izvornom bojom fasade.²²⁷ Proizvođač pločica za sada nije poznat. Giuseppe Farkas surađivao je s Giacomom Rubessom i Giuseppeom Szabòm pa stoga postoji mogućnost da ih je dobio preko njih. Također, Arturo Hering surađivao je s trgovcem Giovannijem Majetichem i Pietrom Rizzijem pa utoliko postoji

²²³ Jasna Rotim-Malvić, „Zgrada Kraljevske mađarske željeznice“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 272.

²²⁴ Julija Lozzi-Barković, „Sušak početkom XX. stoljeća: Državno graditeljstvo: Kraljevski šumarski ured“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 241-251. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 243.

²²⁵ Ovaj element željeznih šipki na bočnim stranama prozora djeluje kao nadomjestak za prozorski okvir.

²²⁶ Julija Lozzi-Barković, „Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Beč na razmeđu stoljeća“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 30.

²²⁷ Čini se kako je boja fasade bila oker ili bež boje.

moгуćnost da su pločice proizvedene u *Fabbrica fumana a vapore di mattoni ed oggetti ceramici*.²²⁸ Iznad pločica se nalazi friz čija dekoracija podsjeća na kobre na čijim se glavama nalaze sunčevi diskovi. Na vrhu pročelja nalazi se visoko istureni krovni vijenac u *cavetto* ili konkavnoj formi²²⁹ tipičnoj za egipatsku i arhitekturu Bliskog istoka. Vijenac je dekoriran pravokutnim kasetama koje su ispunjene plavim keramičkim pločicama. Možda plava boja u kombinaciji sa spomenutim dekorativnim elementima nije slučajna odabir jer je u starom Egiptu plava boja bila često korištena i vezivala se uz lapis lazuli. Kuća ima sandučasti žlijeb koji je skriven iza završnog vijenca pa je stoga i sam rub vijenca dekoriran trakom od sitnih vertikalnih željeznih rešetki (Slika 36).²³⁰ Treba napomenuti da su elementi dekoracije od žbuke i željeza nabavljeni ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.²³¹

Slika 36. Detalj gornjeg dijela pročelja (Giuseppe Farkas, Kuća Hering-Székely, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

²²⁸ Theodor de Canziani Jakšić, tablica (bez naslova), *Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera* (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 82-83.

²²⁹ Ana Šverko, „cavetto“, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://struna.ihjj.hr/naziv/lt-i-gt-cavetto-lt-i-gt/51005/> (9. svibnja 2024).

²³⁰ Na taj način su na pročelju vidljive samo vertikalne cijevi žlijeba na rubovima pročelja.

²³¹ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

Dakle vidljivo je da dekorativnim jezikom ove kuće dominiraju strogi, geometrijski secesijski elementi²³² s time da se doima da su neki od njih zapravo citati egipatske i bliskoistočne arhitekture ili eventualno folklor koji čine njezin izgled eklektičnim. Na taj način je ova kuća odraz duha orijentalizma i egiptomanije. Za pojam orijentalizma ne postoji uniformna definicija međutim u širem kontekstu bi označavao kulturnu pojavu, odnosno interes i oduševljenje dalekim kulturama. Iako postoji još od vremena antike svoj najveći procvat doživljava u razvijenom i kasnom novom vijeku zahvaljujući intenzivnim trgovačkim vezama Istoka i Zapada.²³³ Pritom se pod pojmom Orijenta ne misli samo na Bliski već i na Daleki istok.²³⁴ Egiptomanija se utoliko može promatrati kao svojevrsna potkategorija orijentalizma. Sam pojam nastao je tijekom druge polovice 20. stoljeća i njime se označava interes i oduševljenje starim Egiptom. Začetci egiptomanije smještaju se na kraj 18. i početak 19. stoljeća u vrijeme Napoleonove ekspedicije u Egipat i objave prvih publikacija o Egiptu. Pritom egiptomanija obuhvaća sve aspekte društva, ali se najviše afirmirala u arhitekturi. Tako se tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća s egipatskim elementima osim stambene građi i grobnica, pa čak i arhitektura javne namjene poput zooškolskih vrtova. Svoj vrhunac egiptomanija u arhitekturi doživljava u periodu art décoa 1920-ih i 1930-ih. Od primjera u Hrvatskoj ističu se obelisk iz 1843. godine na Mirogoju (izvorno iz parka Maksimir) i grobnica Grubišić (Cabas) na groblju Mirogoj iz 1930. godine²³⁵, dvije grobnice obitelji Manasteriotti (Slika 37) na groblju Kozala²³⁶, ali egipatski elementi uočljivi su i na riječkoj uglovnici Modiano iz 1913. godine. Također treba uzeti u obzir da repertoar dekoracije unutrašnjosti ne korespondira u potpunosti s dekoracijom glavnog pročelja. Tako je na glavnom pročelju dominira geometrija, a u unutrašnjosti vegetabilni elementi. Jaz je osobito vidljiv između izgleda ograde balkona i ograde stubišta, dvaju elemenata koji su u pravilu usklađeni ili u potpunosti identični. Kuća Hering-Székely se također može usporediti s već spomenutim Farkasovim projektom vile Martinek na adresi Mihačeva draga 15, čija je artikulacija zida (iako isključivo izrađena od žbukane ili cementne dekoracije) slično izvedena. Friz keramičkih pločica je u riječkom kontekstu najbližnji kući Frank-Kiss. Jugozapadno ili dvorišno pročelje nije valorizirano,

²³² Pročelje ne sadrži nikakvu figuralnu dekoraciju što je možda povezano sa samim naručiteljima židovske vjere unutar koje postoji tendencija anikonizma ili izbjegavanja prikaza ljudi, životinja i sličnog.

²³³ Katarina Nina Simončić, "Portreti druge polovice 18. stoljeća na tlu Hrvatske-svjedoci odjavnih oblika i modnih utjecaja razdoblja rokoka", *Issues in Ethnology and Anthropology* 10, br. 4 (2015): 902.

²³⁴ Megan C. Thomas, "Orientalism", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/Orientalism-cultural-field-of-study> (9. svibnja 2024).

²³⁵ Mladen Tomorad, *Egipat u Hrvatskoj: hrvatska fascinacija staroegipatskom kulturom* (Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2020.), 125-134.

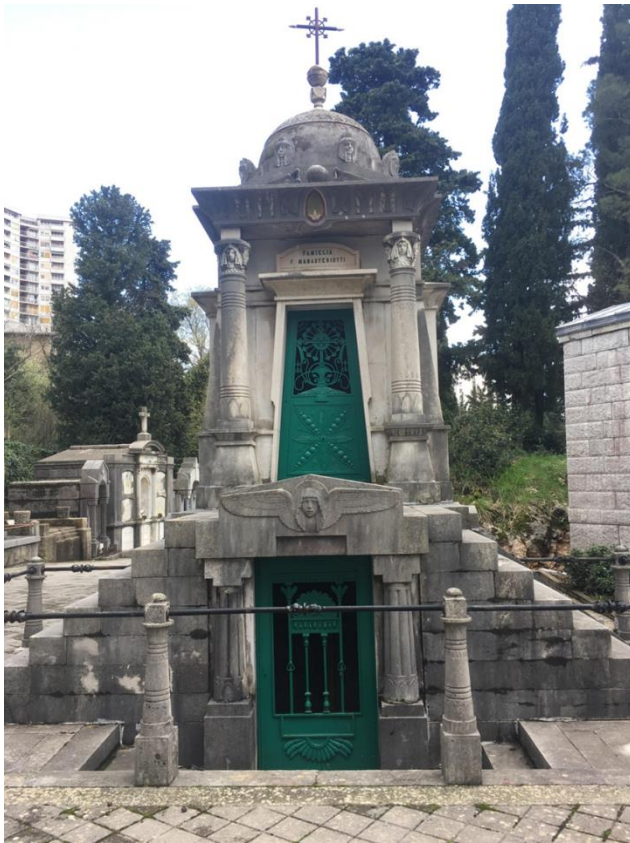
²³⁶ Arca Adriatica, "Grobница Francesco Manasteriotti (C-1)", <https://arcaadriatica.eu/?pr=iiif.v.a&id=14006> (9. svibnja 2024).

odnosno nema posebne dekoracije što je uobičajeno s obzirom da ono nije vidljivo s prometnica i javnih površina pa utoliko nije bilo potrebe za njegovim dekoriranjem. Dvorišnim pročeljem dominira stubišni toranj u središtu koji blago nadvisuje krovnu strehu. Iz tornja se u razini suterena vratima pristupa dvorišnom prostoru, a na svakom odmorištu ziđe tornja je otvoreno jednim prozorskim otvorom. Prozori su jednostavna izgleda s nadsvjetlom i nemaju nikakav oblik zasjenjivanja (škure, rolete ili žaluzine) čime je omogućen kontinuirani ulazak dnevnog svjetla na prostor stubišta.²³⁷ Toranj je flankiran trima vertikalnim osima na jugu, odnosno dvama vertikalnim osima otvora na sjeveru i dugačkim obodnim balkonima na objema stranama. Balkoni se nalaze na svim etažama osim, dakako, suterena i potkrovlja. Pritom se na svakoj etaži nalaze po dva balkona. Balkoni na jugu se protežu skroz od ziđa tornja pa sve do ruba pročelja i vrlo su jednostavnog izgleda. Balkoni na sjeveru su nešto kraći i ne protežu se skroz do ruba pročelja, ali su zato širi, odnosno više istureni prema van.²³⁸ Na taj način ujednačena je površina balkona na jugu s onima na sjeveru i postignuta svojevrsna ravnoteža lijeve i desne strane pročelja. Balkonska ograda je izrađena od kovanog željeza i jednostavnog (skromnog) je izgleda sa spiralnim vertikalnim šipkama. Balkoni su međusobno povezani vertikalnim šipkama.²³⁹ U gornjem dijelu dvorišno pročelje ne završava vijencem već širokom, klasičnom krovnom strehom na čijoj su donjoj strani vidljive grede i daske, a na rubu ovješeni žlijeb. Krovna streha zaklanja, odnosno u potpunosti natkriva balkone posljednjeg, odnosno četvrtog kata.

²³⁷ S jugozapadnog pročelja pruža se pogled na more i grad.

²³⁸ Balkoni ne počivaju ni na kakvim konzolama i zasigurno su izvedeni od armiranog betona.

²³⁹ Danas su neki od tih balkona djelomično ili čak u potpunosti zatvoreni zidom i stolarijom.

Slika 37. Ivan Rendić, *Mauzolej obitelji Francesca Manasteriottija*, 1894.-1896., groblje Kozala, foto Luka Štimac.

3.8. Stanje očuvanosti

Većina preinaka na kući Hering-Székely očito se odvijala na jugozapadnom ili dvorišnom pročelju i jugoistočnom ili slijepom pročelju čime je na sreću glavno, ulično pročelje na sjeverozapadu gotovo u potpunosti sačuvalo svoj izvorni karakter. Jedino što remeti izgled i uniformnost pročelja su postavljeni klimatizacijski uređaji na fasadi, kao i različiti materijali i boja stolarije i roleta koji su tijekom vremena mijenjani. Dok je sama žbuka na glavnom pročelju u odličnom stanju ako se izuzme diskoloracija same boje, keramičke pločice u zoni četvrtog kata su u jako lošem stanju; popucale su i otpale na mnogo mjesta. Theodor de Canziani Jakšić ističe da je uzrok tome što su pločice oštećene metcima u ratnim periodima prve polovice 20. stoljeća.²⁴⁰ Zapravo je u najgorem stanju jugoistočno ili slijepo pročelje na čijoj je gornjoj strani skroz otpala žbuka i počinju padati cigle formirajući šupljine u kojima se gnijezde ptice (Slika 38). Kada je riječ o unutrašnjosti zgrade, stubište je u gotovo savršenom stanju, dok je ulazna veža u vrlo dobrom stanju. U lošijem stanju je jedino teraco pod na samom ulazu teraco

²⁴⁰ Theodor de Canziani Jakšić, razgovor s autorom prilikom posjeta vili Ružić na Pećinama, 13. kolovoza 2024.

koji je razbijen radi instalacija i neprimjereno popravljen. Okruženje zgrade nije se pretjerano mijenjalo zbog čega se može reći da se očuvao i ambijent lokacije na kojoj se zgrada nalazi kao i njena izvorna namjena. Može se jedino dodati da stambeni niz kojeg čine kuća Hering-Székely i kuća Schiucca-Matcovich nije niti stilski niti visinski ujednačen. Uzrok tome je to što je kuća Schiucca-Matcovich izvedena 1910. godine kao neostilsko rješenje i njen volumen i visina značajno premašuju gabarite i visinu kuće Hering-Székely. Stoga se može reći da bi za kuću Hering-Székely bilo kompatibilnije da je izvedena uglovnica Hering I umjesto kuće Schiucca-Matcovich jer je uglovnica Hering I bila zamišljena u stilu geometrijske secesije.²⁴¹

Slika 38. Slijepo pročelje na jugu (Giuseppe Farkas, Kuća Hering-Székely, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

4. Kuća/vila Čičigoj

4.1. Fortuna critica

Vila se prvi put spominje u diplomskom radu Theodora de Canzianija Jakšića 1996. godine. Autor ne imenuje vilu, ali ističe kobaltno plave pločice koje su postavljene unutar dekoracije od vertikalnih užljebljenja.²⁴² Autor donosi i fotografiju detalja vile.²⁴³ Vilu Čičigoj potom spominje Marijan Bradanović 1997. godine u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci*

²⁴¹ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 421.

²⁴² Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 68-69.

²⁴³ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi)“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 7.

navodeći da je zapravo riječ o adaptaciji postojeće građevine izgrađene krajem 19. stoljeća čija je potpuna analiza onemogućena nedostatkom dokumentacije i dogradnjama nakon Drugog svjetskog rata. Nadalje navodi da je do adaptacije došlo zasigurno oko 1910. godine kada je na građevini dograđen toranj s krovnom terasom i kada je izgled sjevernog pročelja usklađen s ostatkom zida. Autor ističe i geometrijsku dekoraciju koja se sastoji od kasete, kartuša, češljane žbuke, zubaca i keramičkih pločica što potkrepljuje i ilustracijama.²⁴⁴ Građevina je navedena i u katalogu objekata kao kuća Čičigoj na adresi Šetalište XIII. divizije 36 uz napomenu da arhivska dokumentacija nije pronađena.²⁴⁵ Iste informacije navode se i u drugom izdanju navedene knjige.²⁴⁶ U gotovo jednakom kontekstu vilu Čičigoj spominje i Julija Lozzi-Barković u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke*. Navodi da je oko 1910. godine dograđen toranj i da je tom prilikom ulično pročelje stilski ujednačeno. Također navodi i geometrijsku dekoraciju (kasete, kartuše, češljana žbuka omeđena zupcima i keramičke pločice).²⁴⁷ Jednake informacije o vili Čičigoj navodi i Marjan Matković.²⁴⁸

4.2. Naručitelj

Ne zna koja je točno osoba iz obitelji Čičigoj naručitelj, ali za pretpostaviti je da je najvjerojatnije riječ o Jakovu Čičigoju ili njegovoj djeci (ukoliko ih je imao). Jakov Čičigoj je rođen 24. travnja 1825. godine u Solkanu (današnja Slovenija).²⁴⁹ Otac mu je bio Joannes Cicigoi, a majka Maria Czerbej. 15. svibnja 1858. godine sklopio je crkveni brak s Antonijom Duimich.²⁵⁰ Po zanimanju bio prosvjetni djelatnik s obzirom da se 1863./1864. godine navodi kao profesor latinskog, grčkog i njemačkog jezika u gimnaziji u Rijeci.²⁵¹ Postaje udovac 17. svibnja 1880. godine kada mu žena umire od raka jetre. U tom zapisu se navodi da su stanovali

²⁴⁴ Marijan Bradanović, „Odjeci secesije na Sušaku“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 368-370.

²⁴⁵ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 514.

²⁴⁶ Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 368-512.

²⁴⁷ Julija Lozzi-Barković, „Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Vile“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 237.

²⁴⁸ Marijan Matković, „Stambena arhitektura Pećina“. Grad Rijeka: mjesni odbori, <https://www.rijeka.hr/mjesni-odbori/pecine/zanimljivosti/stambena-arhitektura-pecina/> (15. svibnja 2024).

²⁴⁹ Milivoj Čop, *Riječko školstvo (1848-1918)*, (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1988), 97.

²⁵⁰ Anita Kekić, snimateljica, *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeke 1855.-1859.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), mikrofilmski svitak br. 111, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99F-7W58?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6YBR-NKX2&action=view> (20. svibnja 2024).

²⁵¹ Josip Laun, *Izvištje o kraljevskom višem gimnaziju u Rēci* (Rijeka: Emidija Mohovića tiskarski i kamenopisni zavod, 1864), 26.

na adresi Via del macello 742, odnosno u današnjoj Vodovodnoj ulici.²⁵² 1888. godine također se navodi kao „...profesor velike gimnazije na Rieci...“ i kao jedna od značajnih osoba za šire riječko područje.²⁵³ Očito je Jakov Čičigoj bio i vlasnik imanja na Škurinjama na kojem su bila vršena i arheološka iskapanja prilikom kojih su pronađene opeke s grčkim oznakama.²⁵⁴ Svojedobno je na navedenom imanju krajem 19. stoljeća postojala i konoba *Cicigoj* koja je bila jedno od popularnih mjesta na tadašnjim marginama grada gdje su se Riječani družili i zabavljali.²⁵⁵ Na imanju su se nalazili i vinogradi za koje se navodi da ih je nakon odlaska u mirovinu sam vrijedno obrađivao: „Vinograde je trebalo obrađivati, stoga se Čičigoj odreče nastavničkoga posla i posla ekonom. Nijesam kasnije ništa čuo o njem, ali da se kraj svojih vinograda dobro nahodi, slutim po tome, što još uvijek – ne treba onaj dukat...“.²⁵⁶ Stoga ne čudi da se još 1877. godine na sjednici „...odbora gospod, podružnice za hrv. Primorje na Rieci...“ zalagao da se nagrada za gospodarstvo razdjeli među vinogradarima s obzirom da je smatrao da je vinova loza bila najraširenija kultura u primorju.²⁵⁷ Bavio se i humanitarnim radom pa je tako sudjelovao u novčanim donacijama Mainzu nakon velike eksplozije 1857. godine.²⁵⁸ Jakov Čičigoj umro je 4. lipnja 1912. godine.²⁵⁹ Pokopan je na groblju Kozala.²⁶⁰

4.3. Smještaj i tipologija

Vila se nalazi na adresi Šetalište XIII. divizije²⁶¹ 36 na Pećinama. Smještena je s desne strane ulice, na samoj morskoj obali. Razvoj Pećina kao gradske periferije kreće još tijekom prve polovice 19. stoljeća kada je lazaret premješten u Martinšćicu i kada je izgrađena Dorotejska cesta. Od samog početka na Pećinama su građeni ljetnikovci i vile imućnijih građana okruženi mnoštvom zelenila. Lokacija je dodatno dobila na važnosti kada se uočavaju

²⁵² Anita Kekić, snimateljica, *Matična knjiga umrlih župe Rijeka 1877.-1884.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), mikrofilmski svitak br. 118, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q97-L99X-1W4Z?view=index&action=view> (20. svibnja 2024).

²⁵³ M. pl. B., „Izvješće izvjestitelja županije riečko-modruške“, *Šumarski list* XII, br. 5 (1888): 182.

²⁵⁴ Guido Depoli, „Programma di lavoro per la Deputazione fiumana di storia patria“, u: *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria*, sv. 5., ur. Editore il Municipio di Fiume (Fiume: Deputazione fiumana di storia patria, 1921), 5.

²⁵⁵ Ornella Sciuca, „Lo spirito godereccio dei fiumani“, *La Voce del Popolo*, 30. listopada 2022, traži pod „...’Cicigoj’ a Valscurigne.“, <https://lavoce.hr/cronaca/cronaca-fiumana/lo-spirito-godereccio-dei-fiumani> (20. svibnja 2024.).

²⁵⁶ Bartol Inhof, „Dr. fra J. Jelenić. Bio-Bibliografija.“, *Nastavni vjesnik* 33/34, br. 34 (1925): 248.

²⁵⁷ Vlastimil Vichodil, ur., „Zapisnik“, *Gospodarski list: Organ hrv-slav gospodarskijog društva* XXV, br. 8 (1877): 62.

²⁵⁸ P.T., „III. Elenco degli oblati raccolti nel Circondario dell' i.r. Comitato di Fiume, dietro graciosissimo sorranò appello a solliero degli infelici abitanti della città e fortezza federale di Magonza.“, *Gazzettino di Città, L'eco di Fiume*, 2. srpnja 1857.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Grobnica broj 7, sekcija 2/9, polje E, groblje Kozala, Rijeka.

²⁶¹ Zemaljska cesta Sušak-Martinšćica, Cesta za Martinšćicu, Prijestolonasljednikovo šetalište prijašnji su nazivi ulice.

zdravstveni benefiti svježeg morskog zraka i samog mora.²⁶² Stoga se može reći da je i prvotni objekt koji prethodi vili Čičigoj bio izgrađen na elitnoj lokaciji. Samo zemljište na kojem se vila nalazi ima oko 750 m² što se može reći da je velika površina dovoljna za gradnju objekta okruženog okolišem i zelenilom. Adaptacija je očito bila izvršena na skromnom objektu koji bi po tipologiji predstavljao kuću. Čini se da čak nije bila riječ o samostojećoj, već o dvojnoj kući na čijoj je istočnoj strani, odnosno slijepom pročelju, bio vezan drugi objekt. To se može zaključiti i po tome što je objekt građen na samoj međi zemljišta (Slika 39). Kuća je sukladno tome zasigurno imala jednostavan tlocrt u obliku pravokutnika s troslivnim krovom. Potvrdu da je postojao objekt koji se nadovezivao na vilu Čičigoj daje i razglednica iz 1923. godine gdje je vidljiv dio objekta na istoku s imitacijom kamene oplata na rubu pročelja i balkonom s kovanoželjeznom ogradom (Slika 40).²⁶³ Taj objekt je očito vrlo brzo srušen jer na razglednici iz 1926. godine nije vidljiv, a ogradni zid vile Čičigoj prema istočnoj strani je vidno povišen (Slika 41).²⁶⁴ Secesijska adaptacija najviše je zahvatila sjeverni dio objekta. Tako je na sjeverozapadu dograđen pravokutni toranj, a na sjeveroistočnoj strani dodatno krilo. Time je čitav objekt dobio mnogo složeniji volumen zahvaljujući čemu možemo govoriti i o tipološkoj preobrazbi objekta iz kuće kao tipološki skromnijeg objekta u vilu kao luksuzniji i udobniji objekt.

Slika 39. pogled na slijepo pročelje vile na zapadu (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.

²⁶² Julija Lozzi-Barković, "Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 225-226.

²⁶³ Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pećine*, razglednica, 1923., karton, 13,7 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²⁶⁴ Gjuro Sikić, *Sušak - Pećine*, razglednica, 1926., karton, 13,5 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

Slika 40. Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pecine*, razglednica, 1923., karton, 13,7 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

Slika 41. Gjuro Sikić, *Sušak - Pećine*, razglednica, 1926., karton, 13,5 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

4.4. Tlocrti

Iako za sada nije pronađena nacrtana dokumentacija, može se barem djelomično pretpostaviti unutarnja organizacija prostora. Unutarnja organizacija vile zasigurno se najvećim dijelom oslanja na prijašnji objekt (kuću) s obzirom da je zadržan izgled i pozicija većeg dijela vanjskih otvora (prozora i vrata) . Tako se iz glavnog ulaza na sjeveru prizemlja pristupa hodniku i stubištu koji su u središtu vile. Boravišne prostorije poput salona, spavaćih soba i eventualno blagovaonice su zasigurno okrenute jugu, odnosno moru. Uz to te prostorije su imale pristup velikoj terasi. Nusprostorije poput kupaonice i kuhinje su zasigurno pozicionirane na sjevernoj strani okrenutoj prema ulici. S obzirom da nadograđeno krilo na sjeveru ima zaseban ulaz zasigurno se radilo o prostoru za služavku koji je povezan s kuhinjom.²⁶⁵ Toranj je u prizemlju i na prvom katu imao po jednu boravišnu prostoriju i moguće je da je unutar tornja postojalo i manje sporedno stubište.²⁶⁶ Prostor potkrovlja zasigurno je dijelom služio za

²⁶⁵ Eventualno se moglo raditi o ostavi u smislu drvarnice.

²⁶⁶ To možda potvrđuje vrlo uzak i jedva zamjetljiv prozor na istočnoj strani tornja.

stanovanje, a dijelom kao spremište. Na sjevernoj strani suterena zasigurno se nalazila još jedna kuhinja²⁶⁷, ostava, praonica i nužnik, a na južnoj strani blagovaonica, salon s direktnim izlazom na okućnicu i eventualno jedna soba. Južnoj strani okućnice zasigurno se moglo pristupiti i putem staza i stepenica uz zapadnu stranu vile. Nusprostorije su zasigurno imale teraco podnu oblogu, a boravišne prostorije parket. Kada je riječ o sveukupnoj površini vile, ona ne premašuje 200 m² što nije baš velika površina za takav tip objekta. U skladu s tim može se reći da je prigradnjama minimalno povećana tlocrtna površina starog objekta.

4.5. Konstrukcija

Konstruktivna analiza također se može provesti samo djelomično zbog nedostatka dokumentacije. Konstrukcija počiva na obodnim zidovima i na zidovima tornja. Nosivi zidovi starog objekta (kuće) bili su zasigurno izgrađeni od kamena kao tradicionalnog materijala. Pregradni zidovi zasigurno su bili od cigle. Moguće je da su secesijske prigradnje (toranj) i krilo građeni punom ciglom kao tada popularnijim, ali također tradicionalnim materijalom. Vodovodne instalacije i odvodnja se nalaze na sjevernoj strani vile. Prilikom secesijske adaptacije zasigurno su ostavljene postojeće drvene međukatne konstrukcije iz 19. stoljeća. Krov također ima skeletnu konstrukciju od drva kao tradicionalnog materijala. Armirani beton kao moderni materijal zasigurno je korišten na krovnoj terasi tornja i terasi prizemlja. Moguće je da je stubište starog objekta, s obzirom na njegovu skromnost, prema suterenu bilo kameno, a prema potkrovlju drveno i da je možda prilikom adaptacije to ujednačeno.

4.6. Opis pročelja

Vila ima sveukupno tri etaže, a to su suteran, prizemlje i visoko potkrovlje (prvi kat ako se uzme u obzir dio prostora u tornju) što je uvjetovano konfiguracijom terena koji ima strmi pad prema moru. Prethodni objekt je zasigurno također imao tri etaže. Na sjevernom pročelju okrenutom prema ulici dominira toranj koji je isturen prema sjeverozapadu i koji blago nadvisuje ostatak vile (Slika 42). Najniži dio tornja čini plitki sokl koji svojom grubom površinom imitira grubo obrađen kamen ili *bugnato rustico*.²⁶⁸ Na tornju se i sa sjeverne i sa zapadne strane nalazi po jedna vertikalna os prozora.²⁶⁹ Prozori su velikih dimenzija i kvadratnog oblika. Prozori u prizemlju tornja imaju naglašene prozorske klupice i jednostavne natprozornike s motivima krugova. Prozori na prvom katu tornja također imaju naglašene

²⁶⁷ Kuhinje su zasigurno pomaknute prema sjeveroistoku, odnosno slijepom pročelju na istoku.

²⁶⁸ Damir Fabijanić, „Vilo »ičigoj, detalj obrade pročelja“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 388.

²⁶⁹ Neki od tih prozora su s vremenom zazidani pa su postali slijepi prozori.

klupice i parapet koji se sastoji od većeg polja ispunjenog vertikalno češljanom žbukom i manjeg polja unutar njega oblikovanog kao imitacija *bugnata rustica* jednako kao i na soklu. Osi prozora ispunjene su glatkom žbukom i omeđene zupcima.²⁷⁰ Osi prozora flankiraju polja ispunjena vertikalno češljanom žbukom. Pri vrhu i pri dnu polja su ispunjena i četirima pojedinačno apliciranim tamnoplavim glaziranim keramičkim pločicama koje su svojom bojom bile u kontrastu s bojom pročelja. Pločice su kvadratnog oblika i manjeg su formata.²⁷¹ Bitno je napomenuti da su pločice krasile samo sjevernu stranu tornja, dok ih na zapadnoj strani nije bilo što potvrđuje stara razglednica (Slika 43).²⁷² Same rubove tornja dekoriraju jednostavne vertikalne trake. Na vrhu tornja se nalazi jednostavan vijenac s profilacijama na kojeg se nastavlja atika s pravokutnim ukladama i tornjićima u kutovima tornja. Središnji dio atike iznad sjeverne strane tornja je dodatno povišen i naglašen ukladom u formi kartuše. Atika ujedno služi i kao ograda krovne terase (vidikovca) na vrhu tornja. Glavni ulaz u vilu nalazi se u središnjem dijelu sjevernog pročelja i naglašen je jednostavnim, geometrijski oblikovanim portalom. Lijevo od njega se nalazi uski prozor pravokutnog oblika. U osi iznad ulaza se nalazi i prozor potkrovlja (okulus) u obliku kartuše s jednostavnim okvirom kao relikvitar historicizma starog objekta. Ulazna vrata bila su dvokrilna s nadsvjtlom. Vratnice su bile ostakljene s kovanoželjeznim rešetkama. Sam ulaz je bio natkriven staklenom nadstrešnicom koja ima kovanoželjeznu konstrukciju u secesijskim vitičastim formama.²⁷³ Upravo je ovaj središnji dio sjevernog pročelja zapravo ostatak starog objekta i čini se da se pozicija ulaza nije mijenjala. Na sjeveroistoku se nalazi dograđeno krilo koje se sastoji od bočnog ulaza. Krilo je dekorirano kartušom i poljima češljane žbuke poput tornja. Na krilu je također prisutan okulus potkrovlja. I središnji uvučeni dio s glavnim ulazom i sjeveroistočno krilo ima jednostavan vijenac s profilacijama kao i toranj i iznad njega atiku s pravokutnim ukladama. Atika pridonosi tome da se vila doima modernijom. Također, atika sakriva krovnište kuće i stvara iluziju da je kuća viša nego što jest pa utoliko možemo reći da je sjeverno pročelje na neki način i kulisno pročelje. Na sjevernom pročelju i tornju kuća ima sandučasti žlijeb.

²⁷⁰ Marijan Bradanović, „Odjeci secesije na Sušaku“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 368-369.

²⁷¹ Damir Fabijanić, „Vila Čičigoj“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 369.

²⁷² Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²⁷³ Damir Fabijanić, „Vila Čičigoj“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 512.

Slika 42. Sjeverno pročelje (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.

Slika 43. Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

Na zapadnom pročelju također dominira toranj (Slika 44). Prijašnji objekt je na zapadnom pročelju zasigurno imao jednu ili dvije osi slijepih prozora. Južno pročelje najviše je zadržalo karakter prijašnjeg objekta zadržavši dispoziciju i formu otvora i dio dekoracije. Njime dominiraju tri osi otvora (prozora i vrata). Ziđe u zoni suterena prekriveno je imitacijom kamene

oplate, točnije *bugnata rustica*, jednako kao na soklu i parapetu sjevernog pročelja. Ova dekoracija zasigurno je ostatak prijašnjeg, historicističkog objekta (Slika 43).²⁷⁴ Otvori suterena i prizemlja su vertikalno izduženi pravokutnici što je karakteristična forma otvora 19. i početka 20. stoljeća. Na taj način oni su u suprotnosti s prozorima na tornju vile. Na njima također nema nikakvih naglasaka poput natprozornika, odnosno nadvratnika ili okvira. U potkrovlju su vidljivi prozorski otvori u obliku kartuše s jednostavnim okvirima kao relikv historicizma. Osi otvora ispunjene su poljima češljane žbuke.

Slika 44. Pogled na zapadno pročelje (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.

Južno pročelje je u potpunosti simetrično. Prijašnji objekt je možda u središtu prizemlja imao manji, skromniji balkon koji je prilikom adaptacije proširen u veliku terasu s balustradom poduprtu jednostavnim stubovima. Stubovi imaju jednostavne kapitele koji podsjećaju na toskanski red. Stupići balustrade imaju vrlo jednostavan izgled poput kvadra.²⁷⁵ U gornjoj zoni vila je imala jednostavan završni vijenac s profilacijama također kao ostatak prijašnjeg historicističkog objekta. Na južnoj strani vila ima ovješeni žlijeb. Krov vile bio je prekriven

²⁷⁴ Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pećine*, razglednica, 1923., karton, 13,7 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²⁷⁵ Gjuro Sikić, *Sušak - Pećine*, razglednica, 1926., karton, 13,5 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

kanalicom kao tradicionalnim mediteranskim krovnim pokrovom.²⁷⁶ Prijašnji objekt je zasigurno bila tradicionalna primorska kuća²⁷⁷ sa skromnim i plitkim oblikom historicističke dekoracije južnog pročelja poput naglašenih natprozornika, nadvratnika ili prozorskih okvira i razdjelnih vijenaca, a vrlo je vjerojatno da su se na rubovima pročelja nalazile uklade ili imitacije kamene oplate. Suterenska zona je također vjerojatno bila prekrivena imitacijom kamene oplate. Ti oblici su zasigurno uklonjeni prilikom secesijske adaptacije kako bi se usuglasio izgled starih i novih dijelova objekta. Na istoku se nalazi slijepo pročelje koje nije valorizirano.²⁷⁸ S obzirom da je riječ o vili svakako treba spomenuti i zelenilo koje je po Paolu Grassiju bilo vrlo poželjno.²⁷⁹ Vila Čičigoj nije bila izuzetak: na parceli je bilo mnoštvo zelenila (ponajviše stabala) koje je dodatno pridonosilo intimi i privatnosti objekta. Zasigurno je bila riječ o zimzelenim i egzotičnim biljkama. Na razglednici iz 1926. godine jasno se vide uredne cvjetne gredice ograđene kamenjem i uredno obrezani grmići. Na samom jugu parcele tik iznad krševitih morskih stijena kuća je imala i dodatnu terasu zaobljenog oblika s balustradom jednakoj onoj na terasi prizemlja.²⁸⁰ Dakle, može se reći da je sama adaptacija prijašnjeg objekta bila minimalna i ne toliko invazivna, a da je učinak zapravo bio velik. Dok se na sjeveru postupa ponajviše prema načelu dodavanja elemenata, na jugu se postupa prema načelu redukcije. Historicistička dekoracija prijašnjeg objekta reducirana je na minimum i takve preostale forme su radi usklađivanja primijenjene na dogradnje.²⁸¹ Gotovo pa ogoljena vanjština popunjena je decentnim geometrijskim secesijskim dekoracijama u kojima se vidi jasan utjecaj bečke secesije i Otta Wagnera.²⁸² Ravan krov tornja i atika koja sakriva kosi krov vile mogu se tumačiti kao pokušaj približavanja idealu ravnog krova kojeg je još od kraja 19. stoljeća zagovarao Otto Wagner.²⁸³ Na taj način ostvarena je ravnoteža između starih i novih elemenata i u konačnici skladan izgled svih dijelova vile. Dok je stari objekt bio primorskog (mediteranskog) karaktera, adaptirana vila je građevina dominantno srednjoeuropskog

²⁷⁶ Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²⁷⁷ Julija Lozzi-Barković, „Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća)“, *Fluminensia* 4, br. 2 (1992): 97.

²⁷⁸ Ovo je netipično za vile jer se one u pravilu grade (adaptiraju) kao samostojeći objekti s otvorima na svim stranama svijeta.

²⁷⁹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje: Regulacijski plan Rijeke iz 1904. godine“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 22.

²⁸⁰ Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.

²⁸¹ Tu se prvenstveno misli na prozore potkrovlja u obliku kartuša i završni vijenac.

²⁸² Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

²⁸³ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Beč na razmeđu stoljeća“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 33.

karaktera. Iznimno sličnu artikulaciju ziđa ima obiteljska kuća Blasevich autora Bruna Slocovicha iz 1912. godine na adresi Rudolfa Tomšića 8²⁸⁴ dok je oblikovanje natprozornika s motivima krugova, primjena denta, kartuša i češljane žbuke u dekoraciji pokazuje veliku sličnost s opusom Vencelaa Celligoija, točnije s kućom Woloschin iz 1908. godine na adresi Osječka 4.²⁸⁵ Za sada autor ove adaptacije, kao i autor prvotnog objekta, nisu poznati.

4.7. Stanje očuvanosti

Danas je vila adaptirana, ali nažalost zbog pojedinih preinaka je djelomično izgubila svoj izvorni izgled. To se prvenstveno odnosi na plave glazirane keramičke pločice na sjevernoj strani tornja koje su očito prilikom posljednje obnove fasade u potpunosti uklonjene. Na taj način je vila izgubila jedini element koji je pridonosio kolorizmu pročelja i cijela njena vanjšina (zidovi) su u potpunosti monokromni. Uklonjeni su i neki elementi poput nadstrešnice, drvenih ulaznih vrata i ostale stolarije. Treba spomenuti da je na južnoj strani dodatno povišeno potkrovlje prilikom čega je uklonjen stari završni vijenac s profilacijama. Novopostavljeni završni vijenac je značajno jednostavniji i uži čime se narušila uniformnost izgleda. Treba spomenuti i neke preinake poput zazidavanja prozora u slijepe prozore što nije značajnije narušilo izgled vile. Međutim svakako najveća destrukcija je zahvatila okoliš vile, odnosno zelenilo od kojeg zbog izgradnje parkinga, bazena i ostale vanjske opreme nije ostalo gotovo ništa. Dvorišni zid i ograda na sjeveru su također u potpunosti izmijenjeni, ali bar je pozitivno to što je postavljena nenametljiva ograda jednostavnog, starinskog izgleda. Također, pozitivna strana posljednje obnove jest uklanjanje neugledne garaže s ravnim krovom koja je bila nezgrapno nadograđena kao nastavak na sjeverno krilo.

5. Kuća Frank-Kiss

5.1. Fortuna critica

Dok je većina arhitektonskih ostvarenja iz opusa Venceslaa i Eugenija Celligoija istražena i analizirana, za kuću Frank-Kiss nema mnogo informacija. Kuću prvi spominje (bez naziva) Theodor de Canziani Jakšić u svom diplomskom radu naglašavajući simetričnost fasade, elemente florealne i geometrijske secesije i pojas ljubičastih pločica širok oko 60 cm u razini trećeg kata koje „...tvore cjelovitu zidnu keramičku plohu.“²⁸⁶ Autor također donosi i

²⁸⁴ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 452.

²⁸⁵ Ibid. 458.

²⁸⁶ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 68.

fotografiju kuće.²⁸⁷ Kuća se potom spominje u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 1997. godine. Daina Glavočić ju navodi kao jedan od primjera secesijske arhitekture kod koje je potkrovni vijenac sveden na friz keramičkih pločica.²⁸⁸ Nadalje ju navodi kao primjer manje kuće na adresi Ulica 1. maja 33 koja je mogla služiti za najam i za obiteljske potrebe. Autorica donosi i kratki opis eksterijera s naglaskom na potkrovnom frizu keramičkih pločica za koje dodaje da „... se kao ukras riječkih secesijskih pročelja ne pojavljuju baš često.“²⁸⁹ Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje su navedeni osnovni podaci o zgradi: naziv, zona u kojoj se nalazi, sadašnja i bivša adresu, namjena, naručitelj, godina projekta i izgradnje, autor i arhivska dokumentacija. Pritom je kuća navedena pod nazivom kuća Franck-Kiss na adresi Ulica 1. maja 32. Za naručitelja je naveden Stefan Franck-Kiss, a za arhivsku dokumentaciju je navedeno da postoje dva nacrt: P.A.R. JU-51, Nac. br. 132/909 Kut. 155 i P.A.R JU-51, Nac. br. 122/910 Kut. 157.²⁹⁰ Nana Palinić ju također spominje u ovoj knjizi ističući da je riječ o posljednjem stambenom objektu iz opusa Venceslaa Celligoija. Uz to navodi da je riječ o manjem objektu, uglovnici s bočnim ulazom, a ističe i friz keramičkih pločica.²⁹¹ Iste godine kuću spominje Julija Lozzi-Barković. Autorica pobliže opisuje eksterijer, odnosno pročelje, ističući friz keramičkih pločica, prozorske okvire koji su drugačiji na svakoj etaži, motiv meandra i ivančica i rustikalno obrađenu fasadu. Osim toga, navodi: “Za Celligoja je karakteristično uklapanje inicijala vlasnika objekta nad portalom, što je vidljivo i na ovoj kući.“²⁹² Priložena je i slika nacrtu kuće.²⁹³ Kuća Frank-Kiss navedena je u katalogu izložbe *Secesija u Hrvatskoj* iz 2003. godine pri čemu su istaknute ljubičaste keramičke pločice na fasadi kuće.²⁹⁴ U katalogu je priložena i ilustracija, odnosno fotografija detalja kuće u čijem se opisu osim godine izgradnje i arhitekata navodi da je riječ o ljubičastim pločicama visokog sjaja koje su vjerojatno proizvedene u Mađarskoj i koje je dobavilo poduzeće *G. Wurzer Fiume*.²⁹⁵ Drugo izdanje knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 2007. godine donosi jednake podatke za

²⁸⁷ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi)“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 5.

²⁸⁸ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 84.

²⁸⁹ Ibid. 146.

²⁹⁰ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 429.

²⁹¹ Nana Palinić, „CELLIGOI, Venceslao; CELLIGOI, Eugenio; TRÄXLER, Theodor“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 520-522.

²⁹² Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 251-265.

²⁹³ Ibid. 277.

²⁹⁴ Anđelka Galić i Miroslav Gašparović, *Secesija u Hrvatskoj* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003), 87.

²⁹⁵ Ibid. 306.

kuću kao i prvo izdanje iz 1997. godine.²⁹⁶ Nana Palinić 2009. godine objavljuje članak *Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci* u časopisu *Građevinar* u kojem unutar bilješke ističe kuću Franck-Kiss kao primjer višestambene građevine iz opusa Venceslaa Celligoija.²⁹⁷ Julija Lozzi-Barković ponovno spominje kuću Franck-Kiss 2010. godine u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke* u gotovo istom kontekstu kao i 1997. godine.²⁹⁸ U istoj knjizi autorica ponovno spominje kuću pod nazivom kuća Kiss pri čemu upućuje na originalnu pročelnu dekoraciju s frizom od ružičastih keramičkih pločica.²⁹⁹

5.2. Naručitelj

Iz arhivske dokumentacije za kuću Frank-Kiss saznaje se samo informacija da je naručitelj Stefano Franck-Kiss.³⁰⁰ Osnovne informacije o naručitelju sadrži grobnica na kršćanskom dijelu groblja Kozala u kojoj je pokopan (Slika 45). Tako se saznaje da je rođen 1873. godine i da je umro 1940. godine. U grobnici je pokopana i njegova supruga Maria rođ. Keömley (1879-1970), kćeri Violetta Rosanda (1912-1959) i Margherita (190?-1920), Ferdinando de Keömley (1791-1880) i Maria de Keömley rođ. de Carina (1808-1884).³⁰¹

Slika 45. Grobnica Frank-Kiss/Keömley, Groblje Kozala (Grobnica br. 30, polje G, groblje Kozala, Rijeka), Rijeka, foto Luka Štimac.

²⁹⁶ Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 84-522.

²⁹⁷ Nana Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Građevinar* 61, br. 5 (2009): 442.

²⁹⁸ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 70.

²⁹⁹ Ibid. 113.

³⁰⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³⁰¹ Grobnica br. 30, polje G, groblje Kozala, Rijeka.

U mađarskim bazama podataka spominje se István Frank Kiss koji je početkom 20. stoljeća živio u Rijeci i obavljao neki tip uredskog posla.³⁰² Pritom treba naglasiti da je Stefano Frank-Kiss i István Frank Kiss ista osoba s obzirom da je István mađarska inačica imena Stefano. U priručniku za sudske i državne službe za Austro-Ugarsku Monarhiju iz 1918. godine navodi se Stephan Frank Kiss koji radi u sklopu Ugarskog ministarstva financija, točnije glavne carinarnice u Rijeci.³⁰³ Dakako, i u ovom slučaju je riječ o Stefanu Franku-Kissu s obzirom da je Stephan njemačka inačica imena Stefano. Stefano Frank-Kiss spominje se 1921.³⁰⁴ i 1922. godine u godišnjaku Sveučilišta u Padovi kao student iz Rijeke.³⁰⁵ Za pretpostaviti je da je riječ o sinu Stefana Franka-Kissa koji je nosio isto ime kao i otac. Sin je nakon studija očito odabrao zanimanje vrlo slično očevom s obzirom da se prvo spominje kao savjetnik u Financijskom uredu u Rijeci³⁰⁶, a potom kao viši financijski intendant u Rijeci.³⁰⁷ Neposredno pred izbijanje Drugog svjetskog rata 1939. godine naveden je kao fiumanski (D'Annunzijev) vojnik. Također je navedeno da je rođen 1900. godine u Rijeci i da mu je ime oca također Stefano.³⁰⁸ 9. prosinca 1925. godine u mađarskom gradu Baji sklopio je građanski brak s Hermin Török. Iz navedenog zapisa saznajemo i dodatne pojedinosti: rođen je 9. srpnja 1900. godine na Sušaku, roditelji su mu István Frank-Kiss i Maria Keömley i živi u Rijeci na adresi Via Valscurigna 30 što bi odgovaralo tadašnjoj adresi kuće Frank-Kiss.³⁰⁹ Na taj način potvrđeno je da su otac i sin imali identična imena i prezimena i da je naručitelj i njegova obitelj doista živjela u toj kući. Kasnije sin zasigurno napušta Rijeku jer se spominje kao predstavnik pokrajine Pesaro Urbino u Talijanskom parlamentu.³¹⁰ Uz sina koji je očito nosio isto ime, Stefano Frank-Kiss imao je i

³⁰² János Bogárdi, *RadixRef: Surname query: Frank-Kiss*, u: RadixIndex: Hungarian and central european genealogy al local history databases,

https://www.radixindex.com/en/databases/2/surname/frank%20kiss/given_name/ (13. srpnja 2024).

³⁰³ Redaktion des Hof -und Staatshandbuchs, ur., *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, (Beč: Druck und verlag der K. K. Hof -und Staatsdruckerei, 1918), s. v. „Kön. Ung. Zollämter.“.

³⁰⁴ Università di Padova, *Annuario della R. Università degli studi di Padova per l'anno accademico 1921*. (Padova: Università di Padova, 1921), 150.

³⁰⁵ Università di Padova, *Annuario della R. Università degli studi di Padova per l'anno accademico 1922*. (Padova: Università di Padova, 1922), 166.

³⁰⁶ Consiglio provinciale delle corporazioni di Fiume, *Guida generale di Fiume e provincia del Carnaro*, 7. izd., (Rijeka: La Vedetta d' Italia, 1937), s. v. „Indire alfabetico del nomi“.

³⁰⁷ Istituto poligrafico dello Stato, *Gazzetta ufficiale del Regno d' Italia. Parte prima*. (Rim: Istituto poligrafico dello Stato, 1938), 3. i Great Britain. Foreign Office, *Italy Zone Handbook: Abruzzi and Molise*, (London: Great Britan. Ministry of Economic Warfare, 1943), s. v. „Party Officials“.

³⁰⁸ Società di Studi Fiumani: Archivio museo storico di Fiume, „Elenco ufficiale dei legionari fiumani depositato presso la fondazione del Vittoriale degli italiani in data 24/6/1939“, <https://www.fiume-rijeka.it/wp-content/uploads/2023/01/Elenco-dei-legionari-dannunziani.pdf> (15. srpnja 2024).

³⁰⁹ *Hungary Civil Registration, 1895-1980.*, Archiv der Stadt Budapest (Archive of the City), Hungary, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9SD-LBZ?view=index&action=view> (13. srpnja 2024).

³¹⁰ Camera dei deputati, *Annuario parlamentare*, sv. 1. (Rim: Segretariato generale della Camera dei deputati, 1963), s. v. „Frank-Kiss dott. Stefano“.

drugog sina Paola koji je bio član talijanske vojne administracije.³¹¹ Prezime Frank-Kiss mađarsko je prezime nastalo kraćenjem prezimena Franklin-Kiss.³¹² Postojalo je nekoliko ogranaka obitelji i svi su bili vezani uz proizvodnju i prodaju porculana. Prvi ogranak obitelji bio je u Cluju ili Koloszváru gdje su krajem 19. i početkom 20. stoljeća imali tvornice i prodavaonicu *Frank-Kiss János fiai* u kojoj su uz posuđe i dekorativne predmete od porculana i stakla nudili i građevinsku keramiku.³¹³ Drugi ogranak obitelji bio je u gradu Tata gdje je krajem 19. stoljeća Johann Frank Kiss imao manufakturu porculana.³¹⁴ Treći ogranak obitelji bio je u Komáromu gdje je obitelj imala više tvornica koje je kasnije naslijedila obitelj Alapy.³¹⁵ Ostaje nepoznato iz kojeg ogranka potječe Stefano Frank-Kiss, pa se time ne zna niti iz kojeg grada je preselio u Rijeku. U svakom slučaju jasno je da podrijetlom i zaposlenjem pripada dobrostojećem srednjem građanskom sloju.

5.3. Autor projekta

Treba istaknuti da na nacrtu stoji pečat i potpis samo Venceslao Celligoija.³¹⁶ Venceslao Celligoj³¹⁷, rođen u Dobroti 1851. godine, bio je jedan od najistaknutijih riječkih arhitekata koji se školovao u Grazu. Od 1891. godine vodi vlastiti atelje koji djeluje sve do 1911. godine kada ga preuzima njegov sin Eugenio koji se udružuje s bečkim arhitektom Theodorom Träxlerom³¹⁸ u poduzeće *E. Celligoj & Co.*³¹⁹ Najveći dio njegovih brojnih arhitektonskih ostvarenja nalazi se na Belvederu i Škurinjama.³²⁰ Posebno se ističu kuća Celligoj, Crvena kuća, kuća Voloschin, vila Celligoj i potkova na groblju Kozala.³²¹ Eugenio Celligoj školovao se u Trstu³²² i u

³¹¹ Ministero della guerra, *Bollettino ufficiale delle nomine, promozioni e destinazioni negli ufficiali e sottufficiali del R. esercito italiano e nel personale dell'amministrazione militare* (Rim, Istituto poligrafico dello Stato, 1940.), 202.

³¹² Erdélyi Művészet, <http://www.erdelyimuveszet.ro/kataszter/keret/nev/fnevek.htm> (14. srpnja 2024).

³¹³ „Thuróczy Kálmán“ reklama, *Keresztény Magvető*, siječanj-veljača 1911.

³¹⁴ Porzellan Lexikon, <https://www.porzellanlexikon.de/index.php/2020/12/20/fr-fz-2-109/> (14. srpnja 2024).

³¹⁵ W. Roszkowski i J. Kofman, *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century* (New York: Routledge, 2016), traži pod „Alapy“, https://www.google.hr/books/edition/Biographical_Dictionary_of_Central_and_E/RnKIDAAAQBAJ?hl=hr&gbpv=1&dq=alapy+%22frank+kiss%22&pg=PP42&printsec=frontcover (14. srpnja 2024).

³¹⁶ Očito je sin Eugenio Celligoj služio samo kao pomoćni inženjer prije nego mu je otac prepustio svoj atelje.

³¹⁷ Punim imenom Vjenceslav (Venceslao) Bonaventura Celligoj (Celigoj).

³¹⁸ Više o svoj trojici autora u : Nana Palinić, „CELLIGOI, Venceslao; CELLIGOI, Eugenio; TRÄXLER, Theodor“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 520-522.

³¹⁹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Autori projektanti“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 45-46.

³²⁰ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 94.

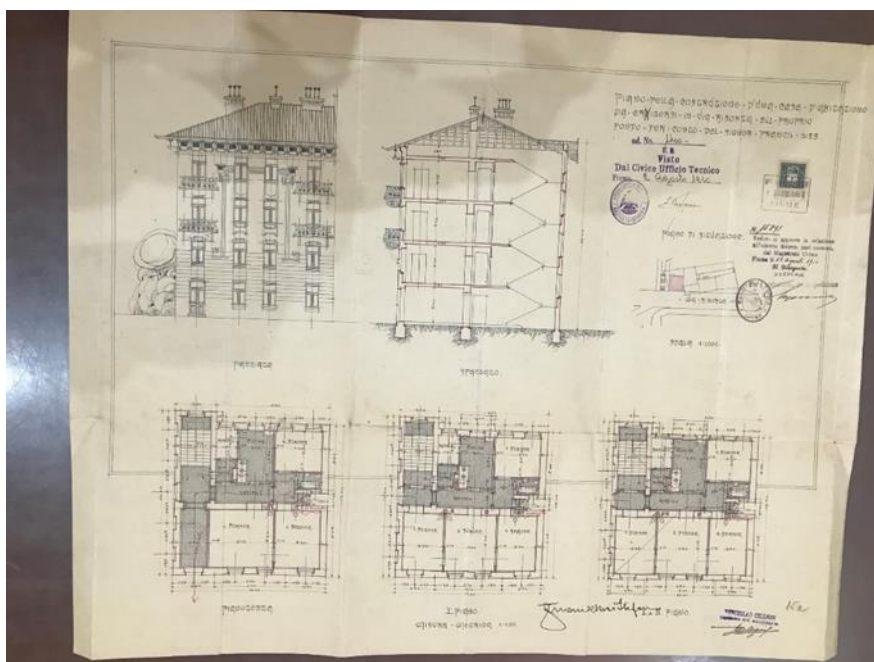
³²¹ Nana Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Grđevinar* 61, br. 5 (2009): 442.

³²² Radmila Matejčić, *Celligoj, Venceslao (Celigoj)*, u: Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Hrvatski biografski leksikon, <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3466> (11. kolovoza 2024).

riječkom kontekstu su najvažnija njegova arhitektonska ostvarenja u suradnji s Traxlerom: Teatro Fenice i novi benediktinski samostan na Podmurvicama.³²³

5.4. Smještaj i tipologija

Nacrtna dokumentacija kuće Frank-Kiss sadrži samo jedan nacrt (Slika 46): HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano).³²⁴ Nacrt P.A.R. JU-51, Nac. br. 132/909 Kut. 155 koji je uz prethodnog naveden za kuću Frank-Kiss u katalogu objekata u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* uopće ne pripada kući Frank-Kiss već je riječ o neostvarenom projektu Rinalda Carla Hankea iz 1909. godine za obnovu i nadogradnju drugog i trećeg kata kuće Pajalić na Mlaki.³²⁵ Nacrt za kuću Frank-Kiss dostavljen je gradskom poglavarstvu 5. srpnja 1910., a potom i Tehničkom uredu grada Rijeke 2. kolovoza 1910. godine. Čini se da nije bilo nikakvih prepreka i poteškoća jer je već 12. kolovoza 1910 nacrt odobren od strane gradskog poglavarstva. Osim izgleda zapadnog pročelja, nacrt sadrži prikaz smještaja kuće na zemljištu, poprečni presjek kuće, tlocrt prizemlja, tlocrt prvog kata i objedinjeni tlocrt drugog i trećeg kata na kojem je naznačeno i krovništvo.

Slika 46. HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

³²³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Autori projektanti", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 46.

³²⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³²⁵ Daina Glavočić et al., "Katalog objekata", u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 464.

Kuća, danas na adresi Ulica 1. maja 32³²⁶, je građena u Vii Risorti kao panoramskoj ulici s pogledom na grad, ponajviše na naselje Potok, Banderovo i Riječku tvornicu konopa.³²⁷ Via Risorta kao dio novog cestovnog pravca postaje spona središta grada i prigrada, točnije Škurinja.³²⁸ Izgradnja u Vii Risorti se vršila prvenstveno sa zapadne strane ulice s obzirom da u donjem dijelu ulica na istočnoj strani nema terene već samo visoki potporni zid ceste. U gornjem dijelu ulica je imala zemljišta na istočnoj strani, ali bila je riječ o vrlo strmom i nepovoljnom terenu za izgradnju. S prikaza smještaja kuće vidljivo je da je kuća građena na vrlo malom zemljištu površine svega oko 230 m². Izgradnjom kuće na zemljištu ostao je samo mali dio dvorišta na istočnoj strani (Slika 47). Također, na prikazu smještaja vidljivo je da je riječ o kući koja je trebala biti dio stambenog niza. Dakle po tipu gradnje riječ je o višestambenoj građanskoj najamnoj kući u nizu.³²⁹ Pritom je bitno naglasiti da je kuća Frank-Kiss projektirana kao posljednja kuća u nizu.³³⁰ Na taj način kuća je sukladno regulacijskom planu Paola Grassija iz 1904. godine trebala imati dva reprezentativna pročelja³³¹: glavno ili zapadno pročelje prema Vii Risorti i bočno ili sjeverno pročelje prema skalinadi. Na istoku se nalazi dvorišno pročelje, dok je na jugu projektirano slijepo pročelje na koje se trebala nadovezati buduća gradnja.³³² Kuća ima pravokutan tlocrt u obliku slova L zbog stubišnog tornja isturenog prema dvorištu na istoku. Na svakom katu nalazio se po jedan stan³³³ što nije u skladu s tadašnjom praksom kojom su bila predviđena po dva stana na svakom katu.³³⁴ Naravno, takvo rješenje s jednim stanom po katu primijenjeno je zasigurno zbog male površine zemljišta.

³²⁶ Kuća je i tijekom druge polovice 20. stoljeća imala kućni broj 32 što potvrđuje i ostatak stare emajlirane pločice s brojem iznad portala.

³²⁷ Riječka baština, „Pogonska zgrada Riječke tvornice konopa“, <https://riekaheritage.org/Hr/kj/tvornicakonopa> (14. srpnja 2024).

³²⁸ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje: Regulacijski plan rijeke iz 1904. godine“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 18-20.

³²⁹ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 88.

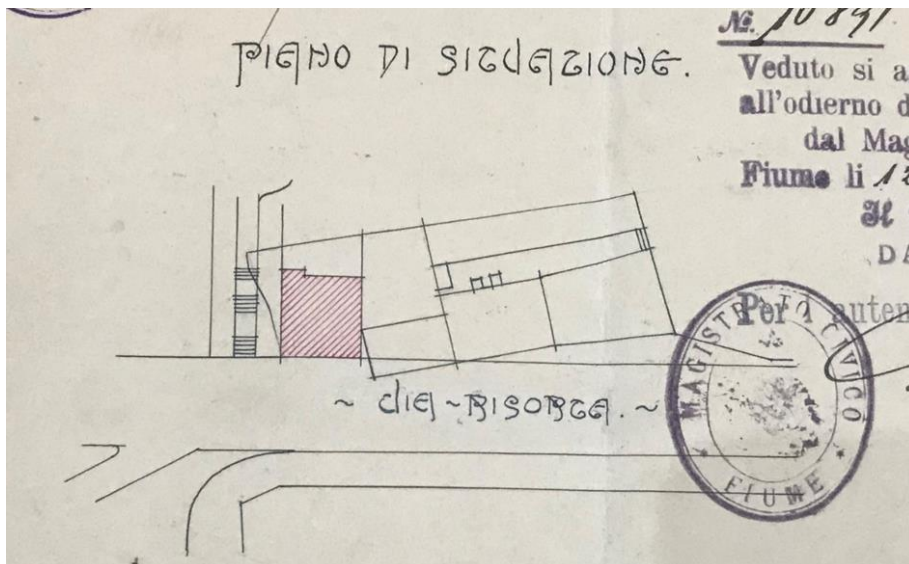
³³⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³³¹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 56.

³³² Na susjednoj čestici na južnoj strani se sukladno nacrtu očito nalazila ruševina manje kuće koja je morala biti dijelom uklonjena radi gradnje i proširenja Vie Risorte. Zidovi tog ruševnog objekta i kuće Frank-Kiss doticali su se samo u jednom kutu.

³³³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³³⁴ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

Slika 47. Detalj nacrtu s prikazom smještaja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

5.5. Tlocrti

Tlocrtni raspored kuće Frank-Kiss je jednostavan i sve prostorije su pravokutnog oblika. Glavni ulaz se nalazi na zapadu i njime se dolazi u malu ulaznu vežu (Slika 48)³³⁵ koja vodi do stubišta i prizemnog stana. Manji, bočni ulaz nalazio se na sjevernoj strani i njime se pristupalo izravno stubištu.³³⁶ Stubišni prostor je jednostavan, pravokutnog oblika s dvokrakim stubištem s odmorištem. Ograda stubišta je jednostavna s rešetkama u geometrijskim formama i drvenim rukohvatom (Slika 49).

Slika 48. Ulazna veža i stubište (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

³³⁵ Ulazna veža je vrlo skromna, malih dimenzija i nema reprezentativni karakter, odnosno izostaje bilo kakva dekoracija poput štukatura, zidnih pločica oslika etc. Nije poznato ako je neki oblik dekoracije bio izveden pa potom uklonjen.

³³⁶ Danas je taj otvor zazidan. Nema podataka kada je to izvedeno.

Slika 49. Stubišna ograda (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Prizemni stan je najskromniji s najmanjom kvadraturom oko 120 m² što je u skladu s tadašnjim prosjekom veličine stana od 100 do 160m². Također prizemlje ima i najnižu visinu stropa od 3 metra. Unutarnji raspored prostorija uglavnom prati strogu historicističku podjelu na nusprostorije i boravišne prostorije.³³⁷ Stan se sastoji od dvodijelnog hodnika bez prirodnog osvjetljenja, spremišta, sobe za kućnu pomoćnicu, kuhinje, kupaonice, nužnika i tri sobe od kojih je jedna zasigurno služila kao salon.³³⁸ Na dvorišnoj strani nalazi se soba za kućnu pomoćnicu, kuhinja i jedna soba. Prostor za kućnu pomoćnicu je jako skroman, vrlo je male površine i pristupa mu se iz spremišta i iz kuhinje(Slika 50).³³⁹ Treba istaknuti da prostor za kućnu pomoćnicu nije bio uvijek bio ovako skroman. Primjerice, na nacrtima vile Hauszner-Rosenthal za kućnu pomoćnicu je bio previđen poseban stan u suterenu vile koji se sastojao od dnevnog boravka, sobe, kupaonice, hodnika, nužnika i kuhinje. Uz to je u prizemlju i na prvom katu vile postojao zaseban prostor za posluđu koji se sastojao od veće sobe, zasebnog hodnika

³³⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

³³⁸ Funkciju salona zasigurno je imala soba na uličnoj strani bliže stubištu.

³³⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franek-Kiss Stefano)

i nužnika.³⁴⁰ Kućna pomoćnica se u 19. i početkom 20. stoljeća nije smatrala luksuzom već nužnom pomoći ženi iz građanskog sloja kojoj je bila prepuštena briga o kućanstvu i o djeci.³⁴¹ Spremište je malim okulusom otvoreno prema stubištu. Okulus ima rešetku u formi udvostručene kružnice (stiliziranog vjenčića) što je jasan utjecaj Otta Wagnera (Slika 51).³⁴² Neobično je što je jedna od soba okrenuta dvorištu³⁴³ jer se sobe u pravilu okreću prema glavnoj prometnici.³⁴⁴ Kupaonica i nužnik postavljeni su bočno uz južno, slijepo pročelje i njihova insolacija i prozračivanje riješeno je pomoću svjetlarnika.³⁴⁵ Kupaonica odvojena od nužnika svjedoči o visokoj higijensko-sanitarnoj razini stanovanja početkom 20. stoljeća.³⁴⁶ Druge dvije međusobno povezane sobe okrenute su prema *Vii Risorti* kao glavnoj prometnici. Na tlocrtu stubišnog podesta, odmorišta, ulazne veže, hodnika, spremišta, kuhinje, kupaonice i nužnika prikazano je popločenje, vjerojatno keramičkim pločicama³⁴⁷ koje početkom 20. stoljeća postupno zamjenjuju teraco³⁴⁸ podne obloge.³⁴⁹ Umjesto pločica je ipak izvedena teraco podna obloga skromnog izgleda. Sastoji se od pravokutnih polja ispunjenih krupnim ili sitnim granulatom pomiješanog crnog, bijelog i crvenog mramora s crnom i crvenom bordurom. Iako za ostale prostorije nije naznačen tip poda, za pretpostaviti je da je riječ o parketu. Na tlocrtu kuhinje prikazan je zidani štednjak i sudoper. Iz kuhinje se pristupalo dvorištu. Prizemni stan je osim dimnjaka³⁵⁰ u kuhinji imao i po jedan u svakoj od dvije sobe okrenute prema ulici pa je za pretpostaviti da su u tim sobama bile smještene kaljeve peći³⁵¹ za grijanje.³⁵²

³⁴⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (2/2/1907 Maksima Gorkog 13 – Hauszner Ignazio e Catterina Rosenthal)

³⁴¹ Marija Luketić i Tamara Mazur, „Kasnostaleško društvo Banske Hrvatske u 19. stoljeću“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti* 2, br. 2 (2018): 85.

³⁴² Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 2263-264.

³⁴³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³⁴⁴ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

³⁴⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³⁴⁶ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

³⁴⁷ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

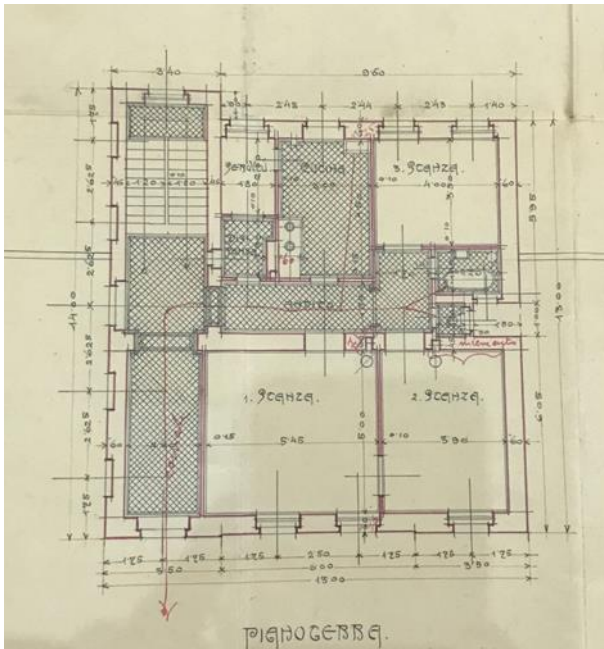
³⁴⁸ Teraco, taraco ili terrazzo je vrsta podne obloge od smjese sitnog mramornog granulata i cementa. Nakon sušenja pod se brusi i polira. Mogao se izrađivati u više boja, ali najčešće se radi u sivoj, crnoj, crvenoj i žutoj varijanti. Zbog lakog održavanja najčešće se postavljao u hodnicima, stubišnim prostorima, kuhinjama, kupaonicama i nužnicima.

³⁴⁹ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 63.

³⁵⁰ Svaki stan je imao vlastite dimnjake, odnosno jedan dimnjak je mogao koristiti samo jedan vlasnik što je tada bilo uobičajeno.

³⁵¹ Usprkos široj primjeni plina i struje, grijanje se i dalje najčešće provodilo loženjem drva.

³⁵² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

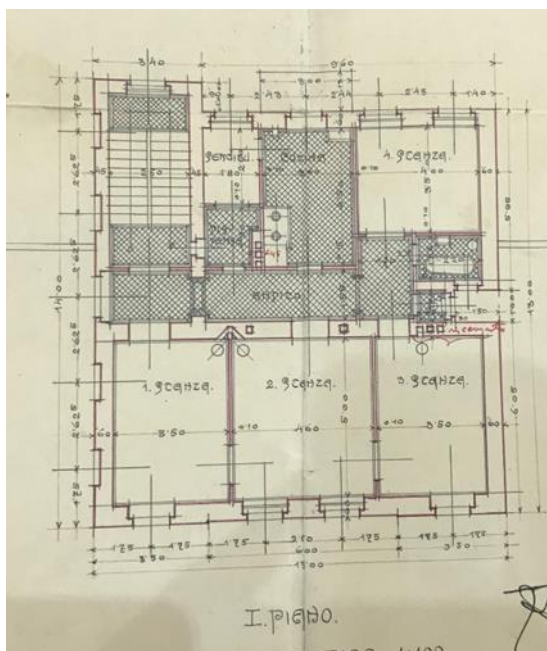

Slika 50. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

Slika 51. Okulus (Venceslao Celligoi, Kuća Frank-Kiss, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Na prvom katu se nalazi četverosobni stan (Slika 52) veličine oko 145m² koji rasporedom prati prizemni stan. Jedine razlike su to što stan na prvom katu ima dodatnu sobu okrenutu prema zapadu, pravokutni balkon na dvorišnoj strani kojem se pristupa iz kuhinje i hodnik je trodijelni s prozorom na sjevernoj strani čime je omogućen ulazak prirodnog svjetla. Sve tri sobe prema ulici su međusobno povezane i svaka ima svoj dimnjak. Sjeverozapadna soba na stanovima na katovima zasigurno je služila kao podstanarska soba što je bila uobičajena praksa kod četverosobnih stanova.³⁵³

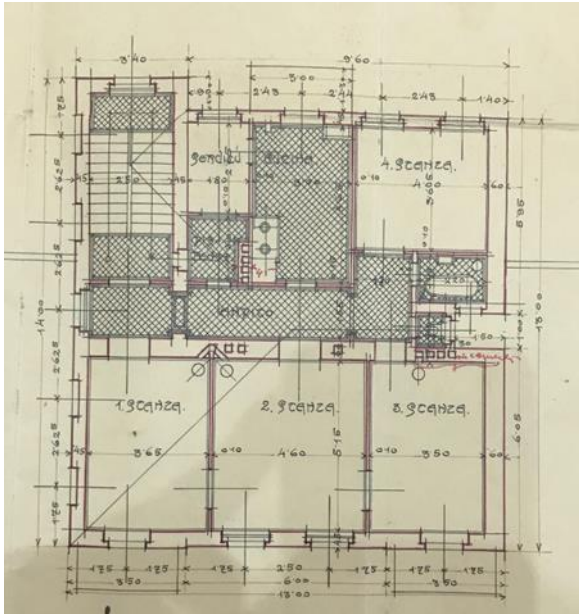

Slika 52. Detalj nacrtu s prikazom tlocrta prvog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

Stanovi na drugom i trećem katu jednakog su rasporeda zbog čega su i prikazani objedinjeno na nacrtu. U osnovi su jednaki stanu na prvom katu. Jedina razlika je što dvije bočne sobe okrenute prema ulici imaju pravokutne balkone pa su stoga to najkomfortniji stanovi u kući. Također treba spomenuti razlike u visini stropova: na prvom i drugom katu visina stropa je 3,20 metara, a na trećem katu 3,25 metara. Vlasnik je zasigurno jedan od ova dva stana koristio za smještaj sebe i svoje obitelji, dok je preostala tri stana iznajmljivao građanstvu. S obzirom da tlocrt potkrovlja, odnosno tavana nije posebno prikazan za pretpostaviti je da je služio kao prostor za spremište. Na tlocrtu drugog i trećeg kata naznačen je višeslivni krov

³⁵³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

(Slika 53) s tradicionalnim mediteranskim pokrovom od kanalice. Danas kuća ima obnovljeno krovište s nekoliko krovnih prozora.

Slika 53. Detalj nacrtu s prikazom objedinjenog tlocrta drugog i trećeg kata i krovišta, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

5.6. Konstrukcija

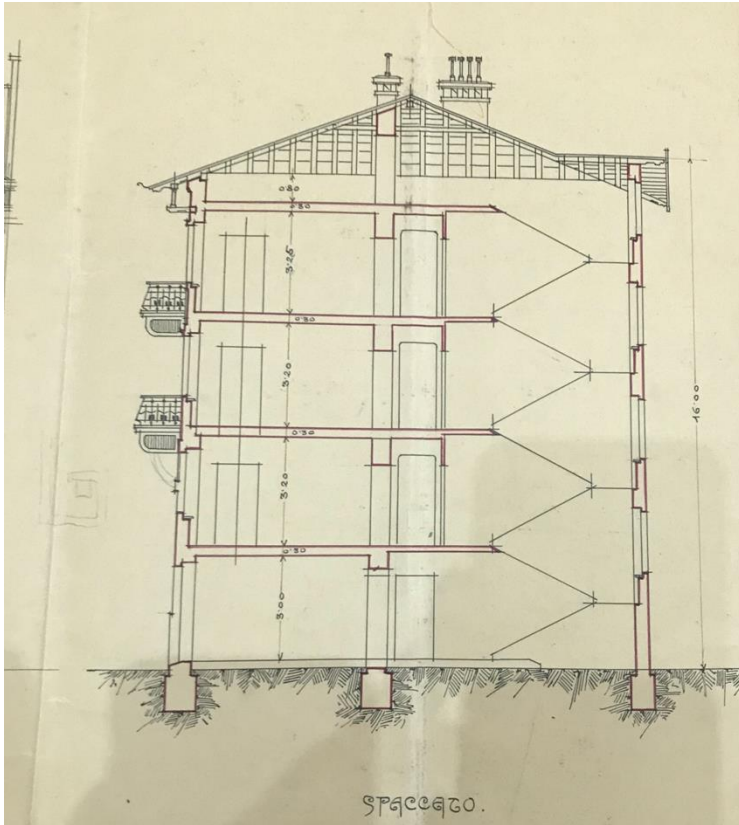
Tlocrti također omogućuju konstruktivnu analizu kuće Frank-Kiss. Glavna konstrukcija kuće je na nosivim zidovima na obodu i središnjem nosivom zidu zgrade. Većina instalacija i dimnjaka nalazi se upravo u središnjem nosivom zidu zgrade koji se proteže paralelno s hodnikom u smjeru sjever-jug. Dodatne informacije o konstrukciji pruža poprečni presjek kuće (Slika 54). Temeljem njega se saznaje da je kuća građena u kombinaciji tradicionalnih i tada modernih materijala. Zidovi su građeni punom opekam kao tradicionalnim materijalom pri čemu su nosivi zidovi naravno znatno deblji od pregradnih.³⁵⁴ Konzolne stube dvokrakog stubišta³⁵⁵ izrađene su od kamena koji je također tradicionalni materijal. Drvo kao još jedan tradicionalni građevni materijal je korišteno u skeletnoj konstrukciji višeslivnog krova. Međukatne konstrukcije, odnosno stropovi kuće su izvedeni od armiranog betona debljine 30 centimetara kao modernog materijala.³⁵⁶ Konzole, stubišni podesti, odmorišta i balkoni su

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Odmorišta i krakovi stubišta poduprti su zaobljenim armiranobetonskim podestnim gredama.

³⁵⁶ Visina stropa sukladno poprečnom presjeku je 3 m u prizemlju, 3,2 m na prvom i drugom katu i 3,25 m na trećem katu.

također armiranobetonski. To pokazuje kako je kuća u konstruktivnom smislu bila napredna za to vrijeme. Kuća se može svrstati u četvrtu fazu ranih armiranobetonskih konstrukcija koju Nana Palinić naziva „Armiranobetonske zgrade s obodnim zidovima od opeke (1907.)“. Armiranobetonski stropovi kuće izvedeni su sukladno Monierovom patentu.³⁵⁷ Kuća ima linijske temelje.³⁵⁸

Slika 54. Detalj nacrtu s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

5.7. Opis pročelja

Na nacrtu je prikazan samo izgled glavnog ili zapadnog pročelja okrenutog prema Vii Risorti (Slika 55). Na navedenom pročelju dominiraju četiri vertikalne osi velikih otvora (prozora i vrata s nadsvjetlom) koji omogućavaju maksimalni ulazak danjeg svjetla. Pročelje je gotovo u potpunosti simetrično. Simetričnost narušava jedino asimetrično postavljen ulaz na lijevoj strani. Prema nacrtu je zide u razini prizemlja i prvog kata horizontalno artikulirano u formi vrpčaste imitacije kamene oplata što je tipično za secesijsku gradnju. Prozorski okviri u prizemlju su jednostavni i svedeni na geometrijske forme. Prikazana ulazna vrata su dvokrilna

³⁵⁷ Nana Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Grđevinar* 61, br. 5 (2009): 439-443.

³⁵⁸ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

s nadsvjetlom. Prozorski okviri na prvom katu vrlo su slični onima na prizemlju. Na drugom katu nalaze se dva prozora i dva bočno postavljena balkona. Na balkonskoj ogradi također dominiraju geometrijski oblici. Prozorski okviri, kao i nadvratnici balkonskih vrata su također geometrijske forme, dok je samo ziđe glatko. Na trećem katu su također bočno postavljeni balkoni s jednakom ogradom. U ovom slučaju prema nacrtu nema nikakvih prozorskih okvira ni nadvratnika. Kroz razinu prvog, drugog i trećeg kata proteže se dekoracija u formi vertikalnih vrpca koje na donjem dijelu završavaju meandrom, dok na gornjem dijelu završavaju kartušama s meandrom i prelaze u horizontalnu vrpcu. Kartuše su ispunjene keramičkim pločicama nalik na šahovnicu. Između prozora se još nalazi horizontalna traka s kružnicama. Krovna streha je visoko isturena i poduprta ukrasnim konzolicama sa stupićima što nije svojstveno primorskoj arhitekturi.³⁵⁹ Polja između konzolica³⁶⁰ ispunjena su frizom keramičkih pločica nalik na šahovnicu što upućuje na jasan utjecaj Josefa Hoffmanna.³⁶¹ Ovakvo rješenje u velikoj mjeri podsjeća na jedan prethodni neostvaren projekt Venceslao Celligoija iz 1909. godine (P.A.R. JU-51, Nac. br. 105/909 Kut. 155). Riječ je o kući nepoznata naručitelja koja se trebala graditi na početku Vie Francesco Déak.³⁶² Ta kuća je također trebala imati friz od crno-bijelo obojenih polja poput šahovnice.³⁶³ Na balkonskoj ogradi (Slika 56) je prisutan motiv dvostruke kružnice što je uz plitku fasadnu dekoraciju također jasan utjecaj Otta Wagnera i „lake secesije“.³⁶⁴ Iznimno slična ograda koja također ima motiv dvostruke kružnice nalazi se na kući Woloschin, Celligoijevom projektu iz 1908. godine (Slika 57), kao i na kući Vuolo i Colela, Celligoijevom projektu iz 1909. godine.³⁶⁵

³⁵⁹ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 84.

³⁶⁰ Nije jasno jesu li konzolice i stupići trebali biti izvedeni od drva ili od betona.

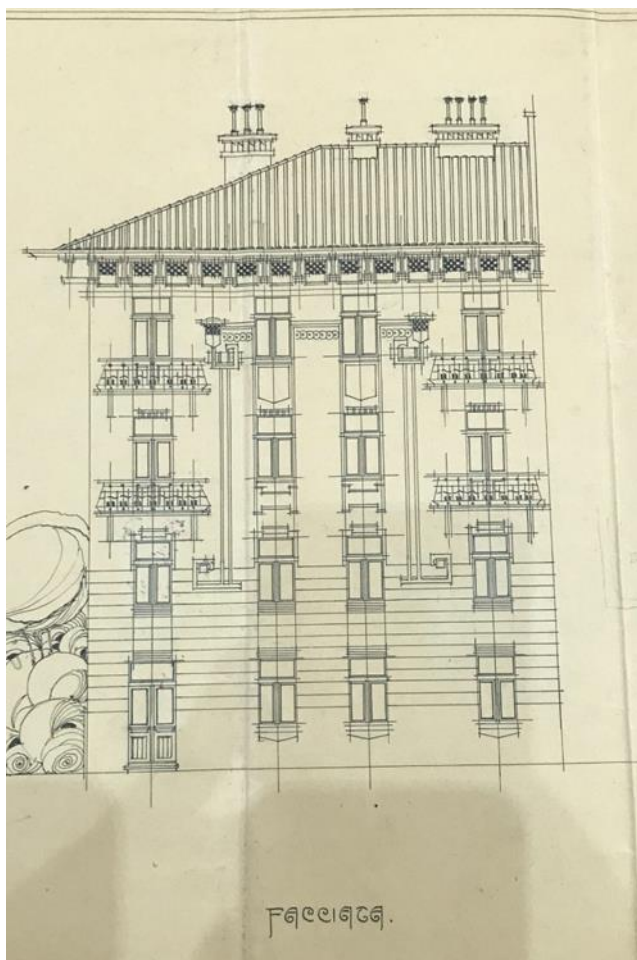
³⁶¹ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 251.

³⁶² Danas Krešimirova ulica.

³⁶³ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 69.

³⁶⁴ Ibid. 59.

³⁶⁵ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 1997), 434-458.

Slika 55. Detalj nacрта s prikazom glavnog, zapadnog pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

Slika 56. Detalj pročelja s balkonom (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Slika 57. Detalj pročelja s balkonom (Venceslao Celligoi, *Kuća Woloschin*, 1908., Osječka 4), foto Luka Štimac.

Treba istaknuti da pročelje (Slika 58) nije u potpunosti izvedeno prema nacrtu čemu se ne zna točan razlog. Nana Palinić navodi da je u Celligoijevom opusu uvijek prisutna velika razlika između projekta i izvedenog objekta. Kao uzrok tome navodi da je na same projekte više utjecao sin, a na realizaciju otac.³⁶⁶

Slika 58. Glavno ili zapadno pročelje (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

³⁶⁶ Nana Palinić, „CELLIGOI, Venceslao; CELLIGOI, Eugenio; TRÄXLER, Theodor“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997),520.

Na donjem dijelu pročelja nije izvedena vrpčasta imitacija kamene oplata već je u razini prozora prvog kata postavljen plitki vijenac s užljebljenjima.³⁶⁷ Prozorski okviri prizemlja imaju motiv meandra. Ulazni portal također na nadvratniku ima motiv meandra, a dodatno je naglašen kartušom s inicijalima vlasnika.³⁶⁸ Pritom su na kartuši vidljivi inicijali I.F.K. što znači da su to inicijali izvorne, mađarske inačice naručiteljeva imena (István Frank-Kiss). Vrata su drvena, dvokrilna, ali su izvedena bez nadsvijetla. U gornjem dijelu ih sačinjavaju dva veća polja ispunjenima staklom i isprepletenim kovano-željeznim rešetkama u geometrijskim formama (meandar i na vrhu vitice), dok ih u donjem dijelu sačinjavaju uklade (Slika 59).

Slika 59. Detalj pročelja s ulaznim portalom (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Fasada je izvedena u gruboj špricanoj žbuci. Prozorski okviri prvog kata su jednostavni i dekorirani dentima kao klasičnom dekoracijom (Slika 60). Prozorski okviri i nadvratnici na drugom katu uz dente sadrže i stilizirane cvjetove ivančica (Slika 61).³⁶⁹ Prozorski okviri trećeg

³⁶⁷ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

³⁶⁸ Takvo rješenje Venceslao Celligoi je primijenio i na *Kući Voloschin* 1908. godine.

³⁶⁹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 70.

kata su najjednostavniji i svedeni na geometrijske elemente. Na samim otvorima nalaze se škure obojene u zelenu boju kao i ostatak stolarije izuzev glavnih ulaznih vrata koja su obojena u smeđe. Krovna streha poduprta je plitkim konzolama između kojih se nalaze kasete.³⁷⁰ Ispod se nalazi kontinuirani friz glaziranih ljubičastih pločica kvadratnog oblika, a ispod njega vijenac s plitkom vegetabilnom dekoracijom (Slika 62). Upravo je fasadna keramika posebnost ove kuće i element koji pridonosi kolorizmu pročelja. Proizvođač keramičkih pločica nije poznat, ali Celligoi se povezuje s trgovcem Giovannijem Wurzerom s kojim je surađivao i koji je između ostalog preprodavao peći i duge keramičke proizvode.³⁷¹ To, kao što je već rečeno, ističu i autori kataloga *Secesija u Hrvatskoj* uz napomenu da su pločice vjerojatno mađarske proizvodnje.³⁷² Također, ne treba izostaviti ni mogućnost da su pločice nastale u nekoj od tvornica obitelji Frank-Kiss. Pločice su zahvaljujući intenzivnoj boji ključna dekoracija ove kuće, ali zbog pozicije na samom vrhu visokog pročelja u relativno uskoj ulici one su vrlo teško zamjetljive i padaju u drugi plan.³⁷³ Stoga se može dovesti u pitanje smionost rješenja pročelja i ukoliko bi bilo prikladnije da su pločice postavljene u nižoj, vidljivijoj zoni.

Slika 60. Detalj pročelja u razini prvog kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

³⁷⁰ Odbacilo se rješenje historicističkog karaktera sa konzolicama sa stupićima koji podupiru grede.

³⁷¹ Theodor de Canziani Jakšić, tablica (bez naslova), *Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera* (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 83.

³⁷² Anđelka Galić i Miroslav Gašparović, *Secesija u Hrvatskoj* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003), 306.

³⁷³ Također, friz keramičkih pločica praktički je nemoguće vidjeti tijekom proljeća, ljeta i veći dio jeseni kada drvored u ulici na granama ima lišće.

Slika 61. Detalj pročelja u razini drugog kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Slika 62. Detalj pročelja u razini trećeg kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

Treba napomenuti da su elementi dekoracije od žbuke, terakote i željeza nabavljeni ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.³⁷⁴ Kuća ima ovješeni žlijeb čije vertikalne cijevi, točnije takozvani labuđi vrat pridržavaju nosači od kovanog željeza.³⁷⁵ Izgled nosača usklađen je s izgledom balkonske ograde i rešetki ulaznih vrata. S obzirom da je kuća zamišljena kao posljednja u nizu, bočno ili sjeverno pročelje je također valorizirano iako nije prikazano na nacrtima. Pročelje je simetrično i sastoji se od pet vertikalnih osi. Središnju os čini bočni ulaz i prozori dok ostale četiri osi čine slijepi prozori. Dekoracija je izvedena isto kao i na glavnom pročelju. Dvorišno ili istočno pročelje nije valorizirano, odnosno ne sadrži dekoracije poput sjevernog i zapadnog pročelja. Dvorišnim pročeljem dominira stubišni toranj isturen prema istoku. Sveukupno se na dvorišnom pročelju nalazi pet vertikalnih otvora (prozora i vrata). Balkoni na dvorišnoj strani su vrlo jednostavni i počivaju na željeznim nosačima I profila. Balkonska ograda je vrlo jednostavna s ravnim vertikalnim šipkama. Kuća Frank-Kiss predstavlja sintezu nekoliko vrsta elemenata. Za početak su to strogi, jednostavni geometrijski elementi tipični za srednju Europu, odnosno bečku („laku“) secesiju i već spomenutog Otta Wagnera. Za ove elemente Nana Palinić navodi da u Celligoijev opus ulaze zahvaljujući njegovom sinu Eugeniju koji je boravio u Beču početkom 20. stoljeća.³⁷⁶ Zatim su tu florealni i vegetabilni elementi inače tipični za talijanski liberty.³⁷⁷ Iako oni prvotno nisu bili predviđeni nacrtima, zasigurno su uvedeni kako bi razbili monotoniju i rigidnost geometrijskih elemenata. Na kraju su tu i elementi klasične arhitekture poput denta, meandra i kasete koji čine čitav izgled kuće više eklektičnim. Riječ je o reliktima povijesnih stilova u čijem se duhu Venceslao Celligoj školovao i za koje Nana Palinić navodi da nikada nisu izašli iz njegova arhitektonskog izraza.³⁷⁸ Iako različiti svi elementi posloženi su u vrlo skladnu cjelinu.³⁷⁹ Dodatna dinamika postignuta je kontrastom tekstura površina. Tako je primjerice hrapava tekstura grube špricane žbuke u kontrastu s glatkim glaziranim keramičkim pločicama. Izgled kuće Frank-Kiss u velikoj mjeri podsjeća na paviljone bivše ženske klinike u Beču (danas dio Medicinskog sveučilišta u Beču). Paviljoni su građeni od 1902. do 1908. godine, a autor je Franz Berger (1853-1938) koji se specijalizirao za projekte

³⁷⁴ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

³⁷⁵ Nosači su potrebni s obzirom da kuća ima visoko isturenu krovnu strehu.

³⁷⁶ Nana Palinić, „CELLIGOI, Venceslao; CELLIGOI, Eugenio; TRÄXLER, Theodor“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 520.

³⁷⁷ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Odjeci za i protiv novih stilskih pojavnosti u Rijeci“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 35-36

³⁷⁸ Nana Palinić, „CELLIGOI, Venceslao; CELLIGOI, Eugenio; TRÄXLER, Theodor“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 520.

³⁷⁹ Treba uzeti u obzir da su na konačan izgled zasigurno utjecale želje ili zahtjevi naručitelja.

bolničkih zgrada. Poveznice su u frizu keramičkih pločica, širokoj krovnoj strehi poduprtoj konzolicama, geometrijskoj dekoraciji, fasadi prekrivenoj grubom špricanom žbukom i nešto manje zastupljenim vegetabilnim i elementima klasične arhitekture.³⁸⁰

5.8. Stanje očuvanosti

Danas sjeverno ili bočno pročelje nije u potpunosti vidljivo jer se na kuću sa sjeverne strane nadovezala kuća na adresi Ulica 1. maja 34 (Slika 63). Navedena kuća narušila je vanjski koncept kuće Frank-Kiss, ali je koncept unutrašnjosti ostao isti. To znači da nije narušena insolacija hodnika u stanovima jer se nova kuća nadovezala na mjestu dviju desnih vertikalnih osi sa slijepim prozorima od razine prvog kata naviše. Tako je u prizemnom dijelu formiran kolni prolaz. Na taj način kući Frank-Kiss narušen je vanjski izgled i tipologija.³⁸¹ Na južno, slijepo pročelje kuće Frank-Kiss se 1935. godine nadovezala kuća Superina na adresi Ulica 1. maja 30. Ova kuća, kao i spomenuta na broju 34 svojom visinom značajno premašuju visinu kuće Frank-Kiss čime nije ostvarena ujednačenost stambenog niza (Slika 64). Iako se izvorni izgled, tipologija i ambijent zgrade s vremenom izmijenio ona je i dalje reprezentativna i u vrlo dobrom stanju.

Slika 63. Pogled na sjeverno i istočno pročelje kuće (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.

³⁸⁰ WienSchauen, „Die Jugendstil-Kliniken des Wiener AKH“, <https://www.wienschauen.at/die-jugendstil-kliniken-des-wiener-akh/> (27. srpnja 2024.)

³⁸¹ Dakle, kuća je građena kao posljednja u nizu i nije bilo predviđeno prislanjanje bilokakve građevine na bočno (također reprezentativno) pročelje.

Slika 64. Pogled na stambeni niz u Ulici 1. maja, foto Luka Štimac

6. Kuća Tomašić

6.1. Fortuna critica

Kuća Tomašić spominje se u malo publikacija i o njoj ima vrlo malo informacija. Kuću prvi put, iako ju ne imenuje, spominje Theodor de Canziani Jakšić u svom diplomskom radu iz 1996. godine. Autor navodi da je riječ o kutnoj građevini s kućnim brojem 8 koju su tada bili obojali u žutu boju, ali da su pritom s fasade iz nepoznatih razloga uklonjene tamno crvene pločice za koje dodaje da bi „...da su ostavljene bile odličan ukras naspram žuto obojane fasade.“. Riječ je ujedno i o jedinom autoru koji spominje da je kuća imala keramičke pločice.³⁸² Kuću već iduće godine spominje Daina Glavočić u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* navodeći da je riječ o projektu Emilija Ambrosinija iz 1911. godine. Autorica pogrešno navodi da je kuća smještena na adresi Fiorella La Guardije 6. navodi da je dinamika pročelja ostvarena balkonima „...koji teku oko kućnog ugla.“. Također naglašava da je tlocrt kompliciran jer kuća ima po tri stana na katu i ističe posebnost ove zgrade, a to je da je u prizemlju djelovala kavana pod prigodnim nazivom *Seccesion*. Tekst je popraćen i vizualnim materijalima.³⁸³ Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje su navedeni osnovni podaci kao što su naziv, zona smještaja, adresa, namjena, naručitelj, godina projekta i izgradnje, autor, arhivska dokumentacija te fotografija pročelja. U katalogu je navedena ispravna adresa (Fiorella La

³⁸² Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67.

³⁸³ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 134.

Guardije 8), a kao naručitelj je naveden Francesco Tomasich.³⁸⁴ Iste godine kuću spominje i Julija Lozzi-Barković navodeći ju kao primjer kuće sa zaobljenim uglom na kojem se nalazi polukružni balkon. Uz to navodi da je riječ o Ambrosinijevom projektu iz 1910. godine i da je kuća zahvaljujući spomenutim balkonima u međuratnom razdoblju postala inspiracija Raoulu Puhaliću za projekt kuće u susjednom bloku.³⁸⁵ Drugo izdanje knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 2007. godine donosi jednake podatke za kuću kao i prvo izdanje iz 1997. godine.³⁸⁶ Julija Lozzi-Barković ponovno spominje kuću 2010. godine u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke*. Autorica navodi da kuća Tomašić čini stambeni niz u kojima su još kuće Miculinich-Richtmann i kuća za *Unione Cooperativa Fiumana*. Autorica također ponovno spominje podatke iz svog članka iz 1997. godine i donosi fotografije nacрта i samog pročelja kuće.³⁸⁷ Kuća se posljednji put spominje 2011. godine kada Deborah Pustišek u knjizi *Emilio Ambrosini* navodi da uz kuću Tomašić Ambrosini gradi jedno od najreprezentativnijih stepeništa. Kuću također navodi u katalogu objekata. Autorica osim osnovnih podataka i fotografije navodi: „Ambrosini je autor i markize za ugostiteljski objekt koji se nalazio u prizemlju.“³⁸⁸

6.2. Naručitelj

Iz arhivske dokumentacije kuće Tomašić se saznaje kako je naručitelj Francesco ili skraćeno Franc. Tomašić.³⁸⁹ Ne može se sa potpunom sigurnošću reći tko je bio Francesco ili Franjo Tomašić s obzirom da u tom periodu u Rijeci i okolici više osoba ima identično ime i prezime.³⁹⁰ Za pretpostaviti je da se ipak radi o Franji Tomašiću, bogatom stanovniku Rijeke, odnosno Sušaka, koji je uz Antu Bačića, Vinka Širolu i Božu Kolacija 1911. godine na Sušaku osnovao *Kupališni konzorcij Jadran* kao poduzeće koje će izgraditi istoimeno kupalište i hotel

³⁸⁴ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1., ur. Berislav Valušek,, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 437.

³⁸⁵ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 261.

³⁸⁶ Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 134-435.

³⁸⁷ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 94-110.

³⁸⁸ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 16-89.

³⁸⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

³⁹⁰ Više o prezimenu i obiteljima s prezimenom Tomašić u: Željko Bistović, „Riječka obitelj Tomašić i njezin najznačajniji predstavnik Franjo Ksaver, austrijski feldmaršal i prvi guverner Dalmacije“, Portal Primorski Hrvat: udruge za promicanje baštine, 5. ožujka 2023, traži pod „Tomašić“, <https://www.primorskihrvat.hr/bastina/povijest/rijecka-obitelj-tomasich-i-njezin-najznacajniji-predstavnik-franjo-ksaver-austrijski-feldmarsal-i-prvi-guverner-dalmacije/> (25. kolovoza 2024).

na Pećinama.³⁹¹ O važnosti Franje Tomašića govori i činjenica da se konzorcij nazivao i *Konzorcij F. Tomašić i drugovi*.³⁹² Franjo Tomašić je očito doselio iz Zagreba i zasigurno je bio nekakav činovnik, obrtnik ili trgovac. Da nije sve radio samo iz materijalne koristi pokazuje sudjelovanjem u osnivanju pjevačkog društva na Trsatu 1886. godine kasnije imenovanog *Jadranska vila*.³⁹³ Franjo Tomašić je imao i istoimenog sina rođenog 28. svibnja 1912. godine na Sušaku. Sin je bio podoficir jugoslavenske vojske te je 1942. godine uhvaćen i iduće godine odveden u koncentracijski logor Casoli.³⁹⁴

6.3. Autor projekta

Na oba nacrti stoji potpis Emilija Ambrosinija³⁹⁵ pri čemu se potpisao kao „Dirigente responsabile ing. E. Ambrosini“. Zapravo se potpisao kao nadzornik gradnje, ali zasigurno je on i autor projekta pa je na taj način obavljao dvije funkcije. Ambrosini je rođen 21. kolovoza 1845. godine u Trstu gdje završava *Brodograđevnu školu*. Školovanje nastavlja u Grazu gdje je i diplomirao civilno inženjerstvo vjerojatno 1876. godine. Ambrosinijev najveći profesionalni uspon započinje u njegovoj zreloj dobi početkom 20. stoljeća kada postaje vodeći arhitekt u Rijeci i Opatiji koji stvara na razmeđu historicizma i secesije.³⁹⁶ Iako najveći dio opusa čine stambeni ili poslovno-stambeni objekti, okušao se i u projektiranju objekata industrijske namjene. Umro je u Beču 1912. godine.³⁹⁷ Neki od njegovih najpoznatijih projekata su palača *Gradske štedionice* u ulici Dolac (skupa sa Giacomom Zammattijom), hotel *Hungaria*, hotel *Kvarner* u Opatiji, vila *Artemis*, vila *Corossacz*, kuća *Milcenich-Cerniak*, kuća *Fabich*, hotel *Bristol*, kuća *Schittar* i kuća *Rauschel*.³⁹⁸

³⁹¹ Julija Lozzi-Barković, „Sušak početkom XX. stoljeća: Odmor i rekreacija: Hotel Jadran“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 257-273. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 266-267.

³⁹² Riječka baština, „Hotel Jadran“, <https://rijekaheritage.org/hr/kj/hoteljadran> (25. kolovoza 2024).

³⁹³ Marica Balabanić Fačini, „Priča o jednom barjaku: Uz 120. obljetnicu Hrvatskog pjevačkog društva *Jadranska vila* na Sušaku“, *Sušačka revija* 13, br. 54/55 (2006): 151-157.

³⁹⁴ Giuseppe Lorentini, *Schedatura degli internati "ebrei stranieri"*, u: Centro di documentazione on line campo di contrentamento di Casoli (1940-1944), <https://www.campocasoli.org/internati/> (25. kolovoza 2024).

³⁹⁵ Više o njemu i njegovom stvaralaštvu u: Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011) i u: Dorica Juretić, „AMBROSINI, Emilio“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 517-519.

³⁹⁶ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 3-6.

³⁹⁷ Dorica Juretić, „AMBROSINI, Emilio“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 519.

³⁹⁸ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 76-93.

6.4. Smještaj i tipologija

Nacrtna dokumentacija kuće Tomašić na adresi Fiorella La Guardije 8³⁹⁹ sadrži dva nacrt: HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco) i HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich). Prvi nacrt sastoji se od četiri lista i na njima je prikazano tlocrt katova čitavog kompleksa (bloka), glavno ulično pročelje kuće, poprečni presjek kuće, tlocrt prizemlja, objedinjeni tlocrt prvog i drugo kata, objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, tlocrt potkrovlja i prikaz smještaja u ulici. Nacrt je 20. rujna 1911. godine dostavljen gradskom poglavarstvu, a potom 3. listopada iste godine i Tehničkom uredu grada Rijeke. Gradsko poglavarstvo je zatim odobrilo nacrt 23. studenog 1911. godine.⁴⁰⁰ Drugi nacrt nastao je 12 listopada 1912. i sastoji se od jednog lista i na njemu je prikazana druga verzija izgleda pročelja. Nacrt je dostavljen⁴⁰¹ Tehničkom uredu grada Rijeke 13. studenog 1912., a gradsko poglavarstvo ga je odobrilo 27. studenog iste godine.⁴⁰² Treba naglasiti da je kuća Tomašić bila dio većeg projekta. Naime, zemljište Francesca Tomašića protezalo se prema sjeveru, odnosno prema komunalnoj vojarni i on je na tom zemljištu planirao paralelno graditi ne jednu, već dvije povezane kuće, odnosno kompleks ili blok. Sukladno Ambrosinijevom nacrtu jedna uglovnica (današnja kuća Tomašić) trebala je biti smještena na južnoj strani zemljišta, a druga uglovnica na sjevernoj strani. Kuće su evidentno trebale imati različite tlocrte, gabarite, ali i različite vanjštine (Slika 65).⁴⁰³ Na kraju sjeverna kuća nije izvedena. Očito je Franz Tomašić navedeni dio zemljišta na sjeveru prodao s obzirom da 1913. godine na njemu Ernesto Benco gradi svoju kuću. Pritom treba dodati da kuća Benco, projekt Giuseppea Farkasa,⁴⁰⁴ u potpunosti prati glavne karakteristike (bifore na uglovima, blago zaobljeni ugao, broj otvora na pročelju i slično) prvotnog Ambrosinijevog nacrtu iz 1911. godine za sjevernu kuću Franca Tomašića.⁴⁰⁵ Upravo je kućom Tomašić, a potom i kućom Benco i komunalnim stubama iz 1913. godine⁴⁰⁶ prekinut stambeni niz i iz njega formiran stambeni blok. Sukladno nacrtu je

³⁹⁹ Kuća ima dva sporedna ulaza s kućnim brojevima 8A i 8B u Ulici Fiorella La Guardije i jedan sporedan ulaz s kućnim brojem 7 u Ulici Blaža Polića.

⁴⁰⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴⁰¹ Pečat s datumom dostave, odnosno zaprimanja u gradskom poglavarstvu je nečitljiv jer je slabo otisnut.

⁴⁰² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

⁴⁰³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴⁰⁴ Ljubica Dujmović Kosovac et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura historicizma u Rijeci*, 540-668 (Rijeka: Moderna galerija Rijeka-muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001), 586.

⁴⁰⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴⁰⁶ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 88.

kuća građena u već spomenutoj Vii Giuseppe Parini kao dionici novoizgrađene riječke obilaznice (Via di circonvallazione).⁴⁰⁷ Zemljište na kojem se kuća gradila je, kao i susjedna zemljišta, otkupljeno od komunalne vojarne na sjeveru.⁴⁰⁸ Kuća je građena na zemljištu veličine oko 400 m² koje ima blagi pad prema zapadu. Sama kuća svojom površinom zauzima nešto više od 300 m² parcele sukladno čemu ostaje vrlo mali dvorišni prostor na sjeverozapadu (Slika 66). Po tipologiji je riječ o višestambenoj građanskoj najamnoj kući izgrađenoj, kao što je već rečeno, u formi uglovnice.⁴⁰⁹ Kuća je sukladno tome građena s dva reprezentativna pročelja. Glavno, šire pročelje okrenuto je prema Vii Giuseppe Parini, dok je drugo, nešto uže pročelje okrenuto prema prolazu, odnosno prema komunalnim stubama⁴¹⁰ koje su centrirane s kompleksom komunalne vojarne.⁴¹¹ Zanimljivo je da je stube, iako su izgrađene tek 1913. godine⁴¹², Ambrosini ucrtao još 1911. godine na nacrtima kuće Tomašić. Na zapadu se kuća Tomašić nadovezala na slijepo pročelje već spomenute kuće za *Unione Cooperativa Fiumana*, dok je na samom kraju sjevernog krila formirano slijepo pročelje na koje se kasnije nadovezala kuća Benco. Također treba dodati da je riječ o stambeno-poslovnoj zgradi s obzirom da je prizemlje imalo poslovno-trgovačku namjenu, a katovi stambenu. Kuća je visine 21,15 metara do razine krovnog vijenca čime je vješto ušla unutar granice od 22 metra za stambeno poslovne zgrade u ovoj zoni.⁴¹³ Na taj način se ujedno i visinski prilagodila kućama u okruženju.

Slika 65. List s prikazom čitavog planiranog kompleksa, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

⁴⁰⁷ Branko Metzger-Šober, „Regulacijski plan grada Rijeke Paola Grassija, 1904.“, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 20, br. 1(43)(2012): 152.

⁴⁰⁸ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 132.

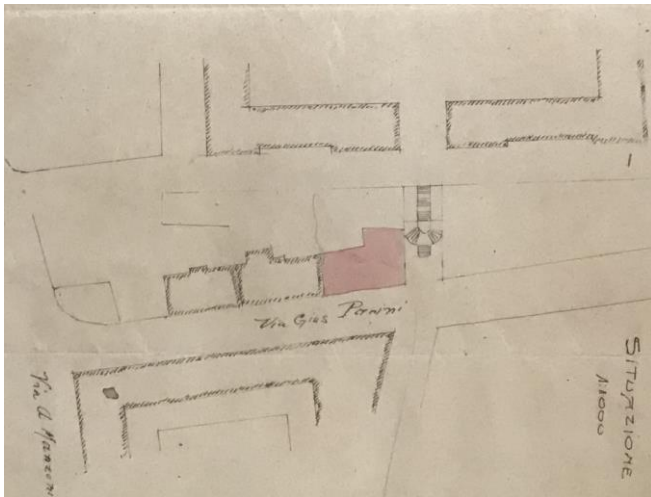
⁴⁰⁹ Ibid. 88.

⁴¹⁰ Danas Stube Blaža Polića.

⁴¹¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴¹² Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 88.

⁴¹³ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno poslovne zgrade“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 97.

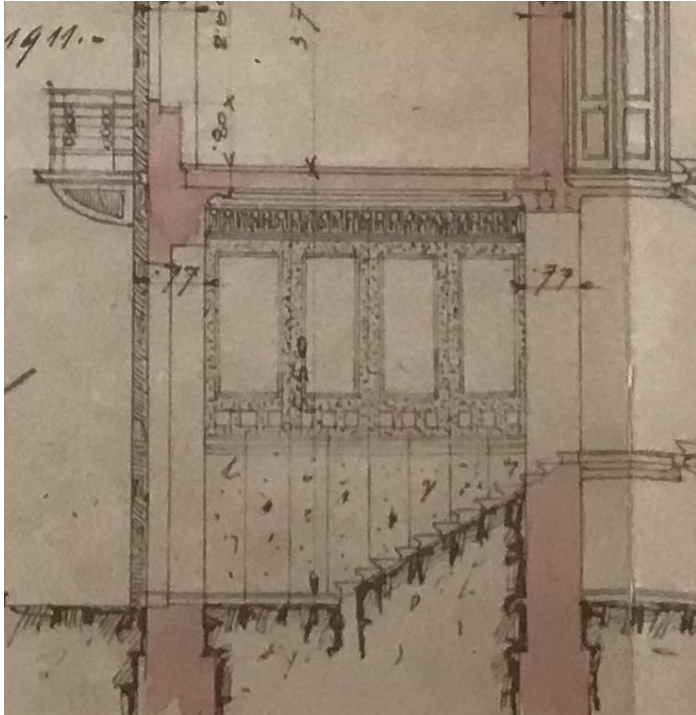
Slika 66. Detalj nacрта s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

6.5. Tlocrti

Kuća ima sveukupno šest etaža, a to su prizemlje, četiri kata i potkrovlje. Kuća ima pretežno pravokutan tlocrt u obliku slova L⁴¹⁴ zbog bočnog krila isturenog prema sjeveru. Glavni ulaz se nalazi na jugu i njime se pristupa ulaznoj veži koja vodi do stubišta.⁴¹⁵ Ulazna veža ima pravokutan tlocrt i vrlo je malih dimenzija što je u nesrazmjeru s gabaritima zgrade. Na poprečnom presjeku zgrade prikazan je i izgled ulazne veže koja je trebala biti bogato dekorirana (Slika 67). Najniži dio zidova ulazne veže trebao je činiti vrlo visoki sokl izrađen od vertikalnih kamenih ili mramornih ploča. Na vrhu je sokl trebao imati vijenac s profilacijama. Gornji dio zidova ulazne veže trebao je biti prekriven grubom, špricanom žbukom sa četiri vertikalne pravokutne uklade ispunjene glatkom žbukom i frizom pojedinačno apliciranih keramičkih pločica odmah ponad sokla i vijenca. Najvišu zonu trebao je činiti bogati štuko vijenac s lisnatim formama, dok je sam strop trebao također imati polje okruženo štuko bordurama.

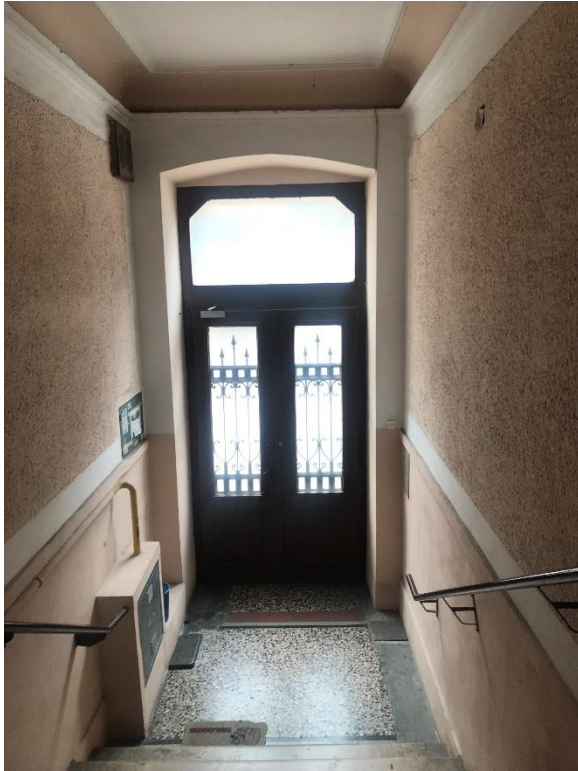
⁴¹⁴ Zid glavnog, južnog pročelja i zid bočnog ili istočnog pročelja sijeku se pod kutom koji je nešto veći od 90 stupnjeva što je uvjetovano i oblikom samog zemljišta. To je jedan od razloga zašto tlocrt nije u potpunosti pravokutan.

⁴¹⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

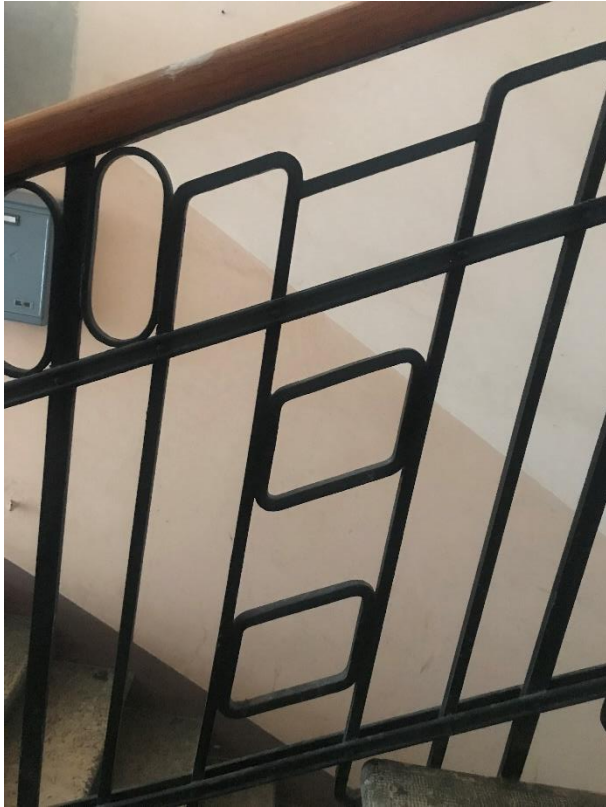
Slika 67. Detalj poprečnog presjeka s prikazom ulazne veže, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

Do stubišta vodi dvanaest stuba što čini polovicu visine jednog kata pa stoga možemo reći da je ulaz u razini polukata. Nejasno je je li ulazna veža bila doista tako izvedena i dekorirana s obzirom da je danas u obnovljenom stanju i ima vrlo jednostavan izgled. Na bočnim zidovima se u donjoj zoni nalazi visoki sokl a iznad njega po jedno veliko polje ispunjeno grubom žbukom i okruženo trakom glatke žbuke. U najvišem dijelu se nalaze vrlo jednostavne štuko lajsne. Na podu se nalazi teraco pod koji je u središnjem dijelu izrađen od dosta krupnog granulata bijelog, crnog i crvenog mramora okružen tanjom crnom i sivom i debljom crvenom bordurom. Bordure su izvedene, kao i obično, od vrlo sitnog mramornog granulata (Slika 68). Korištenje ovako krupnog granulata kao da je svojevrsna najava novog izgleda teraco podova u međuratnom periodu kada se koristi vrlo krupan granulat i kada se često radi lakšeg postavljanja proizvode gotove teraco pločice.

Slika 68. Ulazna veža (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

Stubište je trokrako s obzirom da se na odmorištima grana još jedan uži krak stubišta. Same stube su kamene. Na glavnim krakovima su jednim su dijelom oslonjene na obodne nosive zidove stubišta, a drugim dijelom na željezne nosače. Na sporednom, trećem kraku su stube slobodno položene, odnosno s obje strane su oslonjene na zid. Stubišna ograda (Slika 69) je kovanoželjezna s drvenim rukohvatom i ima jednostavan izgled sastavljen od geometrijskih oblika. Tako dominira oblik paralelograma i rombova sa zaobljenim uglovima, ali i ovala. U izgledu ograde horizontalno se izmjenjuju tri elementa u ritmu a-b-c-b-a-a-b-c-b-a pa u tom slučaju govorimo o alternaciji. Na mjestu na kojima je ograda uglavljena s klinom na bočni brid stube nalazi se sitni cvijetić. Ograda svojim izgledom također kao da nagovještuje modernu ili art déco. Stubišni prostor nema dekoracije zidova. Ulazna vrata od stanova su dvokrilna i izrađena od drveta i izgledom jednostavna s dvjema pravokutnim ukladama nimalo ne odstupaju od vrata ostalih kuća. Odmorišta stubišta i stubišni podesti također imaju šarenu varijantu teraco poda s crnom, sivom i crvenom bordurom. Stubište na odmorištima ima iznimno velike, trokrilne prozore s nadsvjtlom koji omogućavaju maksimalni dovod sunčeve svjetlosti. Sa stubišta se pristupalo i malom dvorišnom prostoru na sjeverozapadu.

Slika 69. Detalj stubišne ograde (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

Na zapadu prizemlja (Slika 70) se nalazio poslovni prostor veličine oko 90 m² koji se sastojao od dvije prostorije podjednake veličine. Jedna od njih orijentirana je prema cesti i zasigurno je služila kao poslovni ili trgovački dio dok je druga prostorija okrenuta dvorištu i služila kao skladište. Poslovni prostor je imao tri ulaza s ulice i jedan ulaz sa stubišta. Na samom sjeverozapadu poslovni prostor je imao i direktan pristup praonici koja je izgrađena u dvorištu. Na tlocrtima poslovnih prostora nije ucrtana nikakva oprema prostora poput nužnika i sličnog pa je za zaključiti da su bili u potpunosti prazni i da si ih je najmoprimac eventualno mogao prilagoditi. Osim prozora na glavnom i dvorišnom pročelju, poslovni prostor je imao i svjetlarnik na samom zapadu koji je omogućavao dodatnu insolaciju i prozračivanje. Na istoku prizemlja se nalazio nešto veći poslovni prostor veličine oko 110 m². On se sastojao od sveukupno četiri prostorije međusobno povezane velikim prolazima. Ovaj poslovni prostor je imao otvore na glavnom i bočnom pročelju, ali i na dvorišnom pročelju. Osim više ulaza s ulice, ovaj poslovni prostor je također imao i ulaz sa stubišta.⁴¹⁶

⁴¹⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorella la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

Slika 70. Detalj nacrtu s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

Na prvom i drugom katu su se nalazila po tri stana (Slika 71) što nije u skladu s tadašnjom praksom prema kojoj su se u pravilu projektirala po dva stana na katu.⁴¹⁷ Na zapadu prvog i drugog kata se nalazio stan veličine oko 75 m² što je poprilično ispod tadašnjeg prosjeka koji se kretao između 100 i 160 m².⁴¹⁸ Stanovi su imali izrazito visok strop od 3,7 metara. Unutarnji raspored prostorija uglavnom prati historicističku podjelu na nusprostorije i boravišne prostorije.⁴¹⁹ Stan se sastojao od neosvijetljenog hodnika u obliku slova L u središtu, dvije međusobno povezane sobe okrenute prema jugu i ulici, kupaonice okrenute prema zapadu i svjetlarniku, kuhinje, nužnika, ostave, sobe za služavku⁴²⁰ i još jedne veće sobe na dvorišnoj strani. Sve prostorije osim hodnika i prostora za služavku bile su pravokutnog oblika. Dok je insolacija i prozračivanje kupaonice efikasno riješeno svjetlarnikom, ostava je svjetlo dobivala preko prozora sobe za služavku.⁴²¹ Kupaonica odvojena od nužnika svjedoči o visokoj higijensko-sanitarnoj razini stanovanja početkom 20. stoljeća.⁴²² Stan je imao sveukupno pet

⁴¹⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

⁴¹⁸ Ibid. 58.

⁴¹⁹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

⁴²⁰ Na tlocrtu nije jasno napomenuto da se radi o prostoru za služavku već stoji „camerino“ što bi značilo sobica. U svakom slučaju ta sobica je bila za služavku.

⁴²¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴²² Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

dimnjaka⁴²³, po jedan u svakoj većoj sobi, jedan u kuhinji i jedan u kupaonici. Glavne spavaće sobe na jugu su imale direktnu komunikaciju s kupaonicom što je tada bila česta praksa.⁴²⁴ Druga, veća soba na jugu smještena bliže ulazu zasigurno je služila kao salon. Sobe su zasigurno imale kaljeve peći za grijanje. Na tlocrtu nije naznačen tip podnih obloga ali je za pretpostaviti da su četiri sobe u stanovima imale parkete, dok su ostale prostorije imale teraco pod ili eventualno keramičke pločice. Kuhinja je imala i izlaz na manji pravokutni balkon na sjeveru, odnosno na dvorišnoj strani. Drugi stan se nalazio na jugoistoku i bio je veličine oko 100 m². Stan se sastojao od dugačkog neosvijetljenog hodnika u središtu, tri međusobno povezane sobe okrenute prema jugu i istoku, kuhinje s prozorom na bočnom pročelju, ostave, kupaonice, sobice za služavku i nužnika u središtu zgrade. U ovom stanu su zbog kosine sjevernog krila samo dvije južne sobe, nužnik, sobica i ostava bili pravokutnog oblika. Ostale prostorije imaju oblik nepravilnog četverokuta ili mnogokuta. Insolacija i prozračivanje nužnika, sobice za služavku i kupaonice vrši se pritom preko pravokutnog svjetlarnika u središtu zgrade. U ovom slučaju je jedino neobično što je kuhinja orijentirana na bočno, također ulično pročelje, jer obično je kuhinja smještena na dvorišnoj strani. To u ovom slučaju nije bilo moguće izvesti. Ovaj stan je imao sveukupno četiri dimnjaka: po jedan u svakoj sobi i jedan u kupaonici. Kuhinja je pritom bila spojena na dimnjak iz najzapadnije sobe. Posljednji, treći stan se nalazio na sjeveroistoku, pristupalo mu se posebnim krakom stubišta i bio je nešto skromniji, veličine oko 80 m².⁴²⁵ Sastojao se od neosvijetljenog četvrtastog predsoblja u središtu, dvije sobe na bočnom pročelju, ostave, sobice za služavku i kuhinje na dvorišnoj strani i kupaonice⁴²⁶ i nužnika. Upravo je ovo četvrtasto predsoblje ili hodnik iz kojeg se ulazi u sve prostorije novina koju Ambrosini uvodi u dominantan historicistički tlocrtni raspored.⁴²⁷ Kuhinja je imala izlaz na manji pravokutni balkon na zapadu, odnosno na dvorišnoj strani. U ovom stanu su sve prostorije izuzev kupaonice, predsoblja i nužnika pravokutnog oblika. Ostava je insolaciju dobivala preko sobice za služavku kojoj se pristupalo iz kuhinje. Kupaonica, smještena uz sjeverno slijepo pročelje prozračivala se i dobivala svjetlost preko prozora od kuhinje. Nužnik je bio smješten uz spomenuti svjetlarnik te je imao prozor. Ovaj stan je imao tri dimnjaka: po jedan u svakoj sobi i jedan za kuhinju i kupaonicu. Stanovi na trećem i četvrtom katu (Slika 72)

⁴²³ Na tlocrtu je prikazano dvostruko više dimnjaka s obzirom da je riječ o objedinjenom tlocrtu prvog i drugog kata.

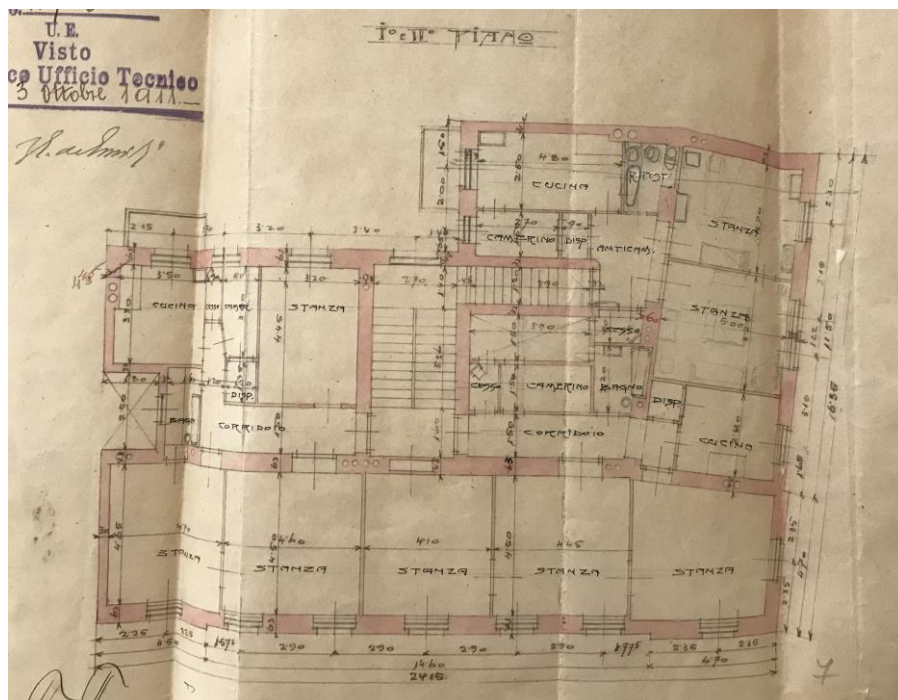
⁴²⁴ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 58.

⁴²⁵ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴²⁶ Na nacrtu je vidljivo da je prvotno na mjestu kupaonice pisalo „ripostigli“ što bi značilo spremište, ali je naknadno ucertana kupaonica.

⁴²⁷ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 52.

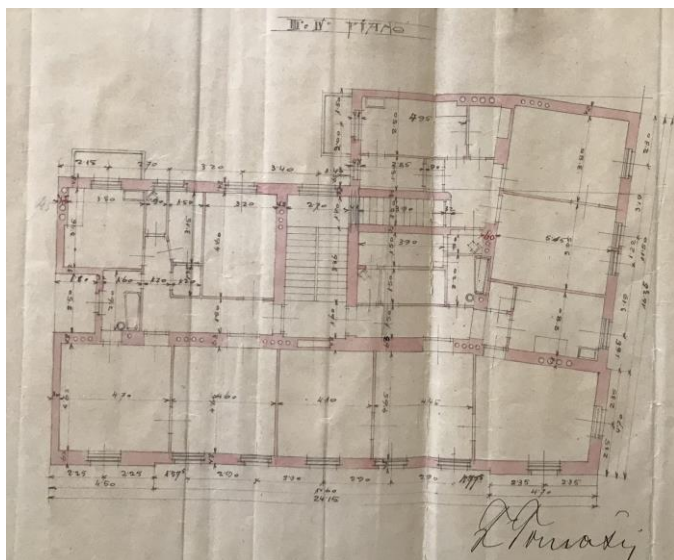
su bili identični onima na prvom i drugom katu. Jedina razlika je bila u visini stropa koja je na trećem i četvrtom katu bila nešto manja i iznosila 3,6 metara⁴²⁸, ali i dalje je bila riječ o iznimno visokim stropovima.⁴²⁹ Također treba spomenuti nešto neobično, a to je da na tlocrtima uopće nisu prikazani balkoni stanova na glavnom i bočnom pročelju iako su isti prikazani na svim verzijama izgleda pročelja. Možda su balkoni izostavljeni jer se odlučilo još pregovarati o njihovom izgledu i smještaju. Sve u svemu, za stanove u kući Tomašić može se reći da su ipak skromniji kvadraturom i kao takvi su onda nešto niže kategorije stanovanja.

Slika 71. Detalj nacrtu s prikazom objedinjenog tlocrta prvog i drugog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

⁴²⁸ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴²⁹ Na poprečnom presjeku je na mjestu četvrtog kata naknadno olovkom dopisana visina stropa 3,25 metara što možda sugerira da je četvrtom katu ipak smanjena visina.

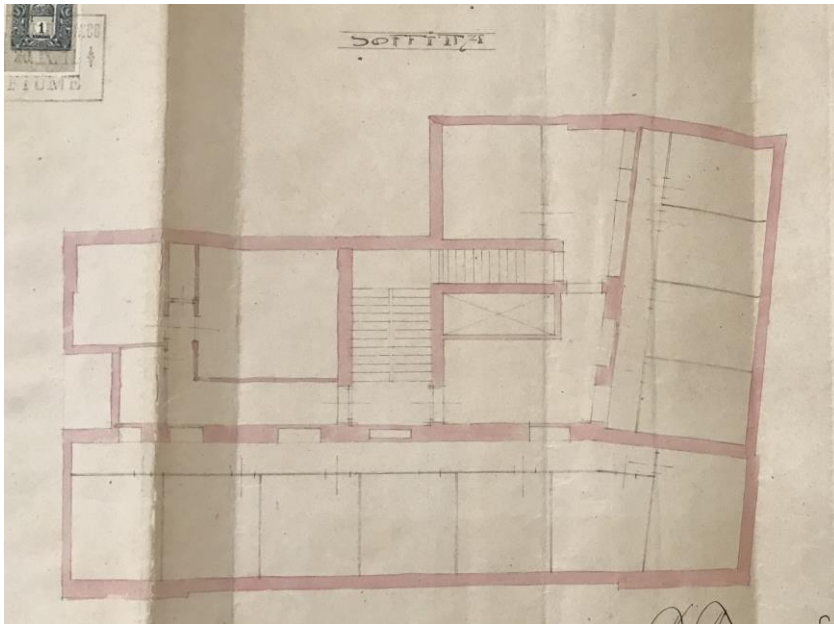
Slika 72. Detalj nacрта s prikazom objedinjenog tlocrta trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

Na tlocrtu potkrovlja nema nikakvih oblika legendi, ali se unatoč tome može pretpostaviti njegova artikulacija (Slika 73). Također nije ucrtana nikakva oprema, mjere i slično već samo zidovi. Na sjeverozapadu se očito nalazio stan za portira ili kućepazitelja veličine oko 40 m².⁴³⁰ Vrijedi ponoviti kako Julija Lozzi-Barković ističe da je se stan za portira ili kućepazitelja rijetko smještao u potkrovlje jer je ono prvenstveno služilo kao spremište.⁴³¹ Stan se zasigurno sastojao od kuhinje, nužnika, sobe, hodnika u obliku slova L i još jedne prostorije koja je zasigurno služila kao sobica. Stan je zasigurno imao krovne prozore. Ostatak potkrovlja je podijeljen na spremišta i drvarnice. Tako je sedam velikih drvarnica veličine oko 12 m² smješteno uz južno, a četiri manje drvarnice veličine oko 8 m² su smještene uz istočno ili bočno pročelje. Prikazani zidovi drvarnica su vrlo tanki pa se zasigurno radilo o drvenim zidovima ili pregradama. Na istočnom dijelu su bile još tri velike prostorije kao spremišta. Čitavo potkrovlje nije imalo niti jedan prozor na bočnim vanjskim zidovima pa je za pretpostaviti da su eventualno postojali sporadični krovni prozori.⁴³²

⁴³⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴³¹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 95.

⁴³² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

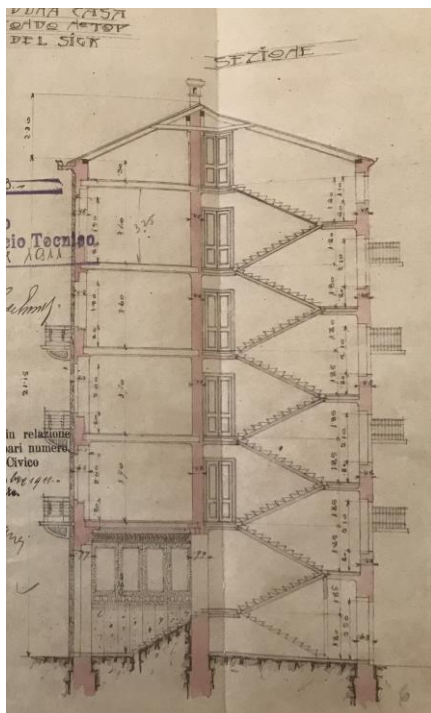

Slika 73. Detalj nacрта s prikazom tlocrta potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

6.6. Konstrukcija

Nacrtna dokumentacija omogućuje i konstruktivnu analizu kuće Tomašić. Kuća je građena kombinacijom tradicionalnih i modernih materijala. Glavna konstrukcija kuće je na obodnim zidovima, jednom središnjem zidu zgrade koji se pruža u obliku slova L i obodnim zidovima stubišta. Kuća ima kamene temelje koji su na dvorišnoj strani zasigurno izvedeni kao linijski ili trakasti temelji dok su u središtu tlocrta i na uličnim stranama izvedeni kao tzv. temelji samci. Nosivi zidovi građeni su od pune opeke kao tradicionalnog materijala. Treba napomenuti da se paralelno s kućom izgradio i potporni zid na sjevernoj strani dvorišta. Vodovodne instalacije i odvodnja se zbog zamršenijeg tlocrta ne nalaze samo na dvorišnoj strani, već i u središtu kuće, pa čak i na glavnom pročelju kada je riječ o drugom stanu na uglu kuće. Kamen kao tradicionalni materijal je, uz već spomenute temelje, korišten i kao materijal stuba. Drvo kao tradicionalni materijal je uz stolariju i već spomenute pregrade drvarnica korišteno i u skeletnoj konstrukciji krova. Međukatna konstrukcija između prizemlja i prvog kata izvedena je od armiranog betona u formi armiranobetonskih svodova male zakrivljenosti. Ostale međukatne konstrukcije u kući su drvene s gredama koje su položene okomito na središnji nosivi zid (Slika 74). Od armiranog betona su izvedeni i balkoni, odmorišta i stubišni podesti.⁴³³

⁴³³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

Slika 74. Detalj nacrtu s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

6.7. Opis pročelja

Na nacrtima su prikazane dvije varijante izgleda glavnog, uličnog, odnosno točnije južnog pročelja. Na prvoj varijanti pročelja (Slika 75) se nalazi sveukupno sedam vertikalnih osi velikih pravokutnih otvora (prozora i vrata) koji omogućavaju maksimalnu insolaciju. Pročelje je u potpunosti simetrično. Simetrija je posebice naglašena vrlo plitkim bočnim rizalitima. U središnjoj osi pročelja je smješten glavni ulaz. Ulaz je flankiran trima sporednim ulazima ili izlozima sa svake strane. Pritom treba naglasiti da su svi otvori prizemlja jednaki, odnosno da glavni ulaz nije posebno naglašen portalom. Svi otvori su pravokutnog oblika, ali su gornji kutovi zaobljenog oblika. Otvori imaju i okvire koji ne sežu skroz do dna i čiji su uglovi također zaobljeni. Okviri su na bočnim stranama dodatno dekorirani profilacijama. Zona prizemlja prekrivena je imitacijom kamene oplata, točnije *bugnata*.⁴³⁴ To je element tipičan za arhitekturu visokog historicizma koji održava popularnost i u periodu secesije.⁴³⁵ Prikazan je i izgled stolarije prizemlja. Glavna ulazna vrata su dvokrilna s nadsvjetlom. Svaka vratnica se sastoji od kvadratne uklade u donjem i pravokutnog ostakljenog polja u gornjem dijelu. Staklo

⁴³⁴ Ibid.

⁴³⁵ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 262.

je dodatno prekriveno isprepletenim željeznim rešetkama što je ujedno i jedini element kojim se glavni ulaz, točnije njegova vrata izdvajaju od ostalih otvora prizemlja. Naime, ostala sporedna vrata ili izlozi bili su identične forme samo što nisu imali rešetke na ostakljenim poljima na vratnicama. Zona prizemlja u gornjem dijelu završava razdjelnim vijencem s profilacijama. Zonom prvog kata dominira površina od glatke žbuke. Prozori prvog kata imaju naglašene klupice i jednostavne geometrijski oblikovane okvire. Na zapadnom bočnom rizalitu se u zoni prvog kata nalazi jedan manji pravokutni balkon.⁴³⁶ Balkonska ograda je kovanoželjezna i ima jednostavan, geometrijski izgled. Pritom treba naglasiti da izgled ograde prvog kata nije isti na prikazu pročelja i na poprečnom presjeku kuće. Na prikazu pročelja prikazana je najjednostavnija forma ograde na kojoj dominiraju guste horizontalne šipke koje su povezane rjeđim vertikalnim šipkama čime je naglašena horizontalnost koju je snažno zastupao i sam Wagner.⁴³⁷ Na poprečnom presjeku kuće sve balkonske ograde su usklađene i imaju dodatan element, a to su umetnute kružnice uz vertikalne šipke. U svakom slučaju balkonske ograde svojom jednostavnošću i horizontalnim linijama kao nagovješćuju modernu ili art déco. Balkoni počivaju na zaobljenim konzolama čije bočne strane sadrže polje s vertikalno češljanom žbukom. Na istočnom bočnom rizalitu se u zoni prvog kata nalazi veliki ugaoni balkon koji je na samom uglu zaobljenog oblika iako je u samom uglu brid kuće oštar. Nadvratnici i dovratnici balkonskih vrata usklađeni su s okvirima prozora. Pri vrhu zone prvog kata počinje horizontalni pojas koji se sastoji od grube žbuke. Prozori drugog kata imaju naglašene klupice i parapet s poljem glatke žbuke u formi kartuše. Prozori također imaju i okvire geometrijskog oblika koji su u gornjim kutovima dekorirani vertikalno češljanom žbukom. Na drugom katu nalaze se dva veća balkona koji se nalaze u ravni druge i treće te pete i šeste vertikalne osi s lijeva. Balkoni imaju jednake konzole kao i balkoni na prvom katu, a ograda je također identična ako se gleda dizajn ograde na poprečnom presjeku. Nadvratnici i dovratnici balkonskih vrata identičnog su izgleda kao prozorski okviri. U razini prozora drugog kata prolazi i friz s horizontalnim užljebljenjima. Zonom trećeg kata također prolazi friz blago valovitog oblika s horizontalnim užljebljenjima. Zide je iznad friza u razini drugog kata ponovno prekriveno glatkom žbukom. Prozori trećeg kata imaju okvire identičnima onima na prvom katu, ali imaju dodatno naglašene klupice i parapet dekoriran pravokutnicima. Na trećem katu se također nalaze balkoni koji su identični balkonima na prvom katu. Prozori četvrtog kata

⁴³⁶ Na nacrtu su šrafranjem naznačene i sjene izbočenih elemenata kao što su balkoni i krovni vijenac.

⁴³⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Odjeci za i protiv novih stilskih pojavnosti u Rijeci:", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 33.

smješteni su unutar uklada koje imaju formu štita ili kartuše. Prozori imaju vrlo uske okvire, dok natprozornik sačinjava pravokutno polje ispunjeno s vertikalno češljanom žbukom i s osam pojedinačno apliciranih kvadratnih keramičkih pločica. Između prozora se nalaze lezene zdepastog izgleda na kojima se nalaze polja u formi štita ili kartuše. Svi prozori i balkonska vrata na pročelju su dvokrilni s nadsvjetlom. Pročelje na vrhu završava jednostavnim završnim vijencem s profilacijama koji je na mjestima izbočenja rizalita oblikovan kao vijenac s obratom. Na poprečnom presjeku kuće vidljivo je da je na kući bio predviđen sandučasti žlijeb sa čijeg ruba strše željezni cvijetići. Na nacrtu je prikazano i krovšte (L oblik krova) sa stiliziranim rasterom pokrova. Vjerojatno se radilo o kanalici, ali moguće je da se radilo i o nekom drugom pokrovu. Dakle vidljivo je kako na ovoj prvoj verziji pročelja dominira horizontalna artikulacija zida putem razdjelnog vijenca, frizova, širokih balkona, pojasa češljane žbuke, ali i same balkonske ograde na kojoj su najviše istaknute horizontalne šipke. Vertikalizam je u ovom slučaju potisnut i ispoljava se samo kroz izdužene otvore pročelja, plitko istaknute bočne rizalite, kroz zdepaste lezene na četvrtom katu i u konačnici kroz detalje s vertikalno češljanom žbukom.⁴³⁸ U stilskom pogledu najviše su vidljivi utjecaji Otta Wagnera i bečke secesije. To se ponajviše vidi u korištenju kvadratića, ravnih i valovitih paralelnih užljebljenja na frizovima.⁴³⁹ Čitava dekoracija pročelja je vrlo plošna. Bočno ili istočno pročelje je, iako nije prikazano na nacrtu, zasigurno trebalo biti usklađeno s glavnim i zapravo je jedina razlika trebala bila u širini s obzirom da je bočno pročelje imalo četiri vertikalne osi otvora. Razlika je i u jednoj vertikalnoj osi bočnog pročelja koju s tlocrta evidentno čine bifore.⁴⁴⁰

⁴³⁸ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴³⁹ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

⁴⁴⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

Slika 75. Detalj nacrtu s prikazom glavnog pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.

Druga varijanta pročelja (Slika 76) se poprilično razlikuje od prve varijante. Na drugoj verziji pročelja je također prisutno sedam vertikalnih otvora. Pročelje je u potpunosti simetrično, a simetrija je naglašena bočnim rizalitima. U središnjoj osi pročelja je smješten ulaz koji je naglašen monumentalnim zaobljenim portalom. Ova verzija pročelja u najnižoj zoni ima visoki sokl koji je vjerojatno trebao biti izrađen od glatkih kamenih ploča. Iznad sokla je zona prizemlja prekrivena imitacijom kamene oplata koja između otvora prizemlja na neki način formira pilastre. Na taj način ova oplata još više asocira na historicistički arhitekturu nego oplata na prvoj varijanti pročelja. Sporedni ulazi ili izlozi u ravnini s vertikalnim osima rizalita su nešto širi nego ostali otvori na sredini pročelja.⁴⁴¹ Svi otvori prizemlja u gornjem dijelu imaju zaobljene kutove.⁴⁴² Iznad prizemlja prolazi vrlo široki masivni vijenac s profilacijama. Prozori prvog kata imaju iste prozorske okvire kao i na prvoj varijanti pročelja, ali uz to imaju dekoriranu i parapetnu zonu s motivom koji podsjeća na kartušu koja na bočnim stranama završava horizontalnim trakama. Na drugoj varijanti pročelja nema ugaonih balkona. Balkoni su manji i pravokutnog su oblika, a smješteni su na rubovima pročeljima u ravnini s bočnim rizalitima. Balkoni počivaju na konzolama iz kojih se nastavljaju stupovi balkona. Između stupova se nalazi kovanoželjezna ograda s vertikalnim šipkama koje su u donjem dijelu u obliku strijela s krilcima, a u gornjem se nalazi niz kružnica i niz pravokutnika. Zonom prvog kata dominira površina od glatke žbuke. Prvi vrhu prvog kata u središnjem uvučenom dijelu pročelja

⁴⁴¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

⁴⁴² Na drugoj varijanti pročelja nije prikazana stolarija na otvorima prizemlja.

počinje valoviti horizontalni pojas grube žbuke koji završava frizom valovitog oblika s horizontalnim užljebljenjima na drugom katu. Otvori drugog kata imaju naglašene natprozornike i nadvratnike s velikim pravokutnim zupcima. Na drugom katu nalaze se dva veća balkona koji se nalaze u ravnini druge i treće te pete i šeste vertikalne osi s lijeva. Balkoni imaju jednake konzole i ograde kao i balkoni na prvom katu. Prozor drugog kata u središnjoj vertikalnoj osi ima na parapetnoj zoni motiv kartuše. Na rizalitima su prozori prvog i drugog kata međusobno povezani vertikalnim poljem. Pritom prozori drugog kata imaju masivne natprozornike i parapet s motivom dijamanta.⁴⁴³ Uz prozore drugog kata se vertikalno spuštaju i kratki festoni⁴⁴⁴. Prozori trećeg kata imaju naglašene klupice i parapet s poljem u obliku zastora, ali su smješteni unutar forme koja uvelike podsjeća na edikulu s trokutnim zabatom iz klasične arhitekture. Lezene ili pilastri tih edikula kreću iz prozora drugog kata. Na trećem katu ponovljena je dispozicija i izgled balkona kao na prvom katu. Iznad trećeg kata prolazi široki razdjelni vijenac s profilacijama. Zona četvrtog kata vertikalno je artikulirana zdepastim lezenama na kojima se nalaze polja grube žbuke u formi zaobljenih kartuša. Prozori četvrtog kata imaju vrlo jednostavan natprozornik s profilacijama. Na drugoj verziji pročelja izostaju keramičke pločice. Završni vijenac kuće je vrlo širok i masivan i sastoji se od profilacija, ali njegov oblik nije prilagođen izbočenim bočnim rizalitima već je u potpunosti ravan. Krov je očito zamišljen kao i na prvoj verziji. Sva stolarija na katovima je dvokrilna s nadsvjetlom. Na drugoj verziji također nije prikazano bočno pročelje, ali zasigurno je trebalo biti usklađeno s glavnim. Vidljivo je kako je na drugoj varijanti pročelja, za razliku od prve, naglasak na vertikalizmu. On se u ovom slučaju ponajviše ostvaruje kroz bočne rizalite i prozore koji su međusobno povezani vertikalnim poljima i spomenutim izduženim edikulama, ali ne treba izostaviti niti balkonsku ogradu koja ima sasvim obrnuti (vertikalni) koncept u odnosu na prvu verziju. Također je vidljivo kako na drugoj varijanti pročelja Ambrosini puno više preuzima elemente iz klasične arhitekture kao što su imitacija oplata, edikule, festoni, masivni razdjelni vijenci i slično. To je zasigurno odraz klasicističkih trendova koji su se proširili tijekom drugog desetljeća 20. stoljeća pod utjecajem Josefa Hoffmanna.⁴⁴⁵ Zbog toga je ova druga varijanta konzervativnija, monumentalnija, stroža i više statična.⁴⁴⁶ Možda je Ambrosini bio prisiljen promijeniti izgled projekta i dati mu ovakav, više klasični izgled jer je upravo 1912. godina,

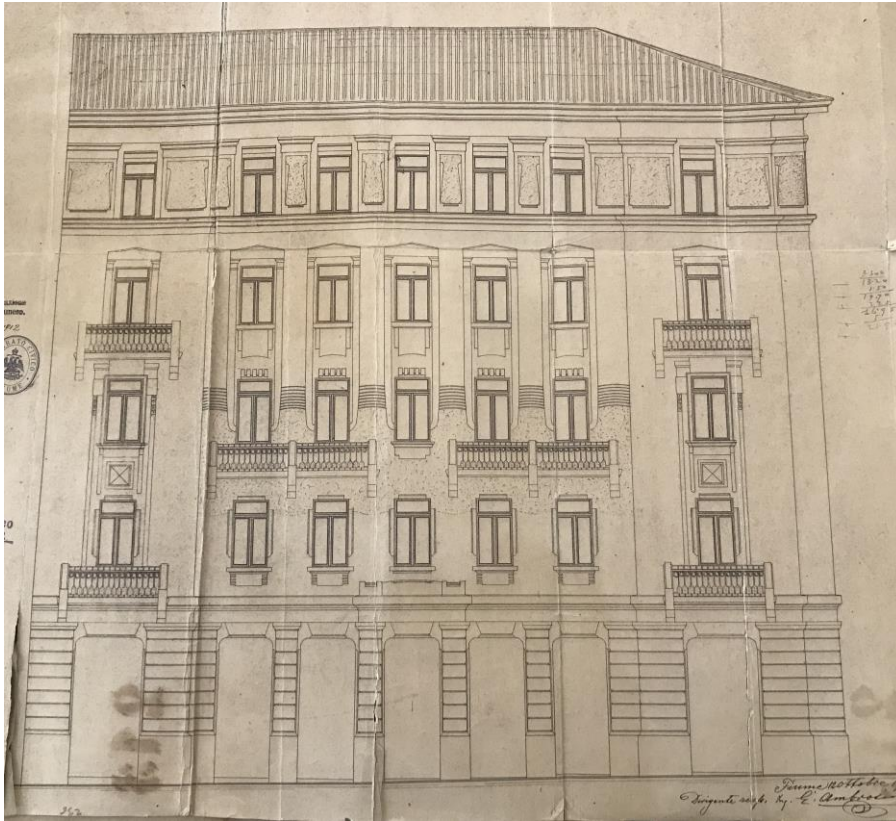
⁴⁴³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

⁴⁴⁴ Naziv za girlandu izvedenu u reljefu.

⁴⁴⁵ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 56.

⁴⁴⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

godina kada se gradi kuća Tomašić, obilježena vrlo oštrim kritikama javnosti prema mnogim velikim secesijskim projektima u Rijeci.⁴⁴⁷

Slika 76. HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

Izvedeno pročelje (Slika 77) predstavlja sintezu dvije varijante pročelja na nacrtima. Zona prizemlja izvedena je u potpunosti sukladno drugoj verziji pročelja.⁴⁴⁸ Ulazna vrata su drvena, dvokrilna s nadsvjetlom i obojena u smeđe. U donjem dijelu vrata imaju manju ukladu i lajsnu, dok se u gornjem dijelu nalazi veliko ostakljeno polje s kovanoželjeznim rešetkama. Rešetke u donjem dijelu imaju red dekoracije u formi pravokutnika, u središnjem dijelu su tri vertikalne šipke s viticama, a u gornjem dijelu se nalazi red kvadratića i tri šiljka i u obliku strelice. Na taj način izgled rešetki nije usklađen s kovanoželjeznom ogradom stubišta. Zone katova su gotovo u potpunosti oblikovane kao na drugoj verziji pročelja.⁴⁴⁹ Jedino što je drugačije je sama stolarija koja je dvokrilna s dvokrilnim nadsvjetlima. Prozori su očito izvorno imali rolete kao moderniji način zasjenjivanja prostora. S prve verzije pročelja preuzet je

⁴⁴⁷ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Odjeci za i protiv novih stilskih pojava u Rijeci:", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 25-39.

⁴⁴⁸ Ibid.

⁴⁴⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

koncept ugaonih balkona⁴⁵⁰, ali je njihov izgled izveden u skladu s drugom verzijom.⁴⁵¹ Pritom treba napomenuti da brid, odnosno sami ugaio kuće nije oštar već zaobljen kao i ugaoni balkon. S donje strane balkonske konzole imaju tri kanelire. Dekoracija keramičkim pločicama preuzeta je s prve verzije⁴⁵², međutim prema riječima Theodora de Canzianija Jakšića pločice tamnocrvene boje nisu postavljene na posljednjem, već na prvom katu u donjem registru.⁴⁵³ Tim vještim potezom Ambrosini je omogućio da keramičke pločice kao sitan i plošan element budu u većem fokusu i lakše vidljive nego da su postavljene na posljednjem katu ovako visoke kuće. Proizvođač pločica nije poznat. Kuća ima sandučasti žlijeb iz kojeg se uzdižu kovanoželjezni cvijetici s dva lista (Slika 78). To je također element prve varijante izgleda pročelja.⁴⁵⁴

Slika 77. Glavno, južno pročelje kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardia 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

⁴⁵⁰ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴⁵¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)

⁴⁵² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

⁴⁵³Theodor de Canziani Jakšić, mobilna poruka autoru, 21. kolovoza 2024.

⁴⁵⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

Slika 78. Detalj gornje zone glavnog, južnog pročelja kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

S obzirom da je kuća uglovnica, njeno bočno ili istočno pročelje je također valorizirano. Pročelje se sastoji od četiri vertikalne osi. Na južnoj strani bočnog pročelja se nalazi plitki bočni rizalit koji je identičnog izgleda kao i rizaliti glavnog pročelja. Na rizalite se nastavljaju ugaoni balkoni prvog i trećeg kata s glavnog pročelja. Na ovom pročelju su to ujedno i jedini balkoni. Izgled ovog pročelja gotovo je u potpunosti usklađen s glavnim pročeljem. Jedino što je drugačije na ovom pročelju jest to što treću vertikalnu os s lijeva čine bifore kojih na glavnom pročelju nema.

Slika 79. Bočno ili istočno pročelje kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

Vidljivo je da kuća Tomašić pripada posljednjoj fazi Ambrosinijevog stvaralaštva u kojoj u potpunosti napušta florealnu i figurativnu dekoraciju i da je jedan od njegovih posljednjih projekata.⁴⁵⁵ Na taj način dominira plošna geometrijska dekoracija u maniri bečke secesije. Jedini relikti nekadašnjeg Ambrosinijevog florealnog stila na čitavoj zgradi, ako se izuzmu kratke girlande, su cvjetići koji doslovce strše iz žlijeba. Tim elementima su suprotstavljeni elementi iz klasične arhitekture kao što su imitacija kamene oplata, pilastri, profilirani vijenci i edikule. Ambrosini klasične elemente možda primjenjuje pod utjecajem Josefa Hoffmanna, ali vjerojatnije je da ih primjenjuje kao kompromis kako bi izbjegao kritike ili čak pod prisilom gradskih službi da se klasičnim elementima kuća prilagodi podneblju ili okolini. U prilog tome ide i to što je Ambrosini nakon prvotne, vrlo moderne, secesijske verzije pročelja, značajnim preinakama stvorio drugu s više klasičnih elemenata. Dorica Juretić dodaje da Ambrosini često stvara više varijanti pročelja možda zbog pritisaka „... naručitelja, javnosti, a možda i zbog nostalgije za stilom svoga školovanja.“⁴⁵⁶ jer ne treba zaboraviti da se obrazovao u duhu neostilova.⁴⁵⁷ Preinake su zasigurno rezultirale i diskrepancijom u izgledu kovanoželjeznih ograda u interijeru i na eksterijeru. U svakom slučaju, konačan izgled kuće primjer je miješanog stila.⁴⁵⁸ Dinamičnost je ostvarena ugaonim balkonima i igrom vertikalnih i horizontalnih elemenata. Dok je prizemna zona oblikovana u maniri takozvane „monumentalne“ secesije s naglašenim plasticitetom⁴⁵⁹, gornji dijelovi zida s plošnom ili „ucrtanom“⁴⁶⁰ dekoracijom odaju duh „lake“ secesije.⁴⁶¹ Također vidljiv je i kontrast tekstura na pročelju. Tako je primjerice hrapava tekstura grube žbuke u kontrastu s glatkom žbukom ili glatkim glaziranim keramičkim pločicama. Prisutan je i kontrast boja pa su tako crvene pločice zasigurno bile u kontrastu sa žutim pročeljem. Ne treba izostaviti i da je Ambrosini predvođen idejom *Gesamtkunstwerka*⁴⁶² na nacrtima uskladio izgled eksterijera (pročelja) s interijerom (prvenstveno ulaznom vežom). Elementi dekoracije od žbuke, terakote i željeza nabavljeni ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.⁴⁶³ Kuća Tomašić možda najviše podsjeća na jedan njegov prethodni projekt, a to je

⁴⁵⁵ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 52.

⁴⁵⁶ Dorica Juretić, „AMBROSINI, Emilio“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 517-519.

⁴⁵⁷ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 4.

⁴⁵⁸ Ibid. 40.

⁴⁵⁹ Julija Lozzi-Barković, „Autori projektanti“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 48.

⁴⁶⁰ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 66.

⁴⁶¹ Julija Lozzi-Barković, „Autori projektanti“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 43-51. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 48.

⁴⁶² Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 40-52.

⁴⁶³ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

uglovnica za *Unione Cooperativa Fiumana* na Potoku iz 1908. godine (Slika 80).⁴⁶⁴ Sličnosti su ponajprije u primjeni bočnih rizalita, plošne dekoracije, ugaonih balkona sa stupovima koji se nastavljaju na konzole, vertikalnih polja kojima su povezani prozori i rustičnosti prizemlja. Ključna razlika je zapravo u dekoraciji: dok uglovnica za *Unione Cooperativa Fiumana* uz geometrijske obiluje i floeralnim elementima, kuća Tomašić posjeduje gotovo isključivo geometrijsku dekoraciju. Sjeverno ili dvorišno pročelje kuće nije valorizirano, odnosno sukladno tadašnjoj praksi ne sadrži dekoracije što je razumljivo s obzirom da navedeno pročelje nije vidljivo s prometnica ili javnih površina. Sukladno tome izgled ovog pročelja nije prikazan na nacrtnoj dokumentaciji. Pročelje se sastoji od dva zida spojena u obliku slova L sa sveukupno 6 vertikalnih osi otvora. Na samim rubovima pročelja se nalaze balkoni počivaju na dvjema armiranobetonskim gredama. Ograda balkona je izrađena od kovanog željeza, vrlo je jednostavna izgleda u formi ravnih međusobno povezanih vertikalnih šipki pa je stoga vrlo vjerojatno riječ o serijskom proizvodu. Balkoni na sjeveroistoku se praktički nalaze ispred stubišnih prozora pa stoga ne čudi da je Ambrosini dodatno povećao prozore stubišta i dao im tri krila.

Slika 80. Ulična pročelja kuće (Emilio Ambrosini, *Uglovnica za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Rikarda Katalinića Jeretova 8A), foto Luka Štimac.

⁴⁶⁴ Ibid. 89.

6.8. Stanje očuvanosti

Može se reći da je kuća danas u dobrom stanju s obzirom da ima obnovljenu fasadu i krovnište. Nažalost obnova fasade nije provedena kako treba s obzirom da su uklonjene tamnocrvene keramičke pločice⁴⁶⁵ kao ključan element koji je pridonosio kolorizmu pročelja. Također treba spomenuti i naknadna bojanja fasade u razini prizemlja u svjetloljubičastu i svjetloružičastu boju što uvodi konfuziju u izgled čitavog pročelja. Također, novopostavljena stolarija na izlozima prizemlja nije primjerenog niti materijala niti forme. Gornji dijelovi pročelja su u puno boljem stanju i njihov izgled remeti tek pokoji klimatizacijski uređaj na fasadi. Unutrašnjost je u dobrom stanju⁴⁶⁶ izuzev teraco poda koji je u ulaznoj veži značajno oštećen prilikom kopanja plinskih instalacija. U najgorem stanju je dvorišno pročelje i samo dvorište koje je vrlo derutno. Moderna kuća na adresi Fiorella La Guardije koju projektira Raoul Puhali u međuraću značajno visinom premašuje okolne objekte, pa tako i kuću Tomašić. Međutim zahvaljujući činjenici da Puhali balkone te kuće oblikuje upravo po uzoru na kuću Tomašić te dvije uglovnice djeluju više slično.⁴⁶⁷ Zahvaljujući sličnim formama još je više naglašena simetričnost prolaza s komunalnim stubama kojeg flankiraju ove dvije kuće. Treba napomenuti da kuća kontinuirano od samog početka ima poslovno-stambenu namjenu.

7. Kuća/vila Hodak

7.1. Fortuna critica

Kuća na adresi Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14 na gornjem Boulevaru vrlo se rijetko javlja u literaturi i o njoj ima vrlo malo informacija. Prvi put se spominje u diplomskom radu Theodora de Canzianija Jakšića 1996. godine. Autor pojašnjava da je riječ o zgradi bivše bolnice-ambulante. Autor opisuje vanjštinu s „...mnoštvom prozora, balkona, erкера...“. Također ističe cementnu dekoraciju florealnih motiva, friz od tri reda zelenih keramičkih pločica i tamno ljubičaste keramičke pločice na bočnim stranama prozora. Na kraju dodaje da su pločice korištene kao da je riječ o interijeru i naglašava da su korištene dvije boje pločica na jednoj fasadi.⁴⁶⁸ Autor također donosi i fotografije kuće.⁴⁶⁹ Kuću potom spominje Marijan

⁴⁶⁵ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67.

⁴⁶⁶ Unutrašnjost je u dobrom stanju ako se pretpostavi da planirana dekoracija ulazne veže nikada nije bila izvedena.

⁴⁶⁷ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 261.

⁴⁶⁸ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67.

⁴⁶⁹ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi)“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 15.

Bradanović u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci*. Autor ističe bogatu i raskošnu dekoraciju koja se sastoji od horizontalne rustike, lezana, konzolnih istaka, natprozornike, struganu žbuku, vrpčasti ornament i indigo plave keramičke pločice. Također ističe da je jednostavna forma kuće na istoku „...obogaćena decentnim istakom s lađama.“⁴⁷⁰ Kuća je navedena i u katalogu objekata pri čemu je navedeno da arhivska dokumentacija još nije pronađena.⁴⁷¹ Identični podaci navedeni su i u drugom izdanju knjige iz 2007. godine.⁴⁷² Julija Lozzi-Barković također spominje kuću u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke*. Autorica navodi da je kuća izgrađena 1906., iste godine kao i vila (kuća) Mikuličić koja se nalazi odmah uz nju. Autorica ističe i pročelni friz sastavljen od svijetloplavih keramičkih pločica.⁴⁷³

7.2. Naručitelji

Naručitelji kuće su Josip i Kata Hodak. To se saznaje iz arhivske dokumentacije koja sadrži zapisnike (Slika 81) *Općinskog poglavarstva Sušak* iz 1913. godine u kojem se Ana udana Hreljanović žali da Josip i Kata Hodak na svom posjedu nisu ispravno napravili sustav odvodnje zbog čega joj se otpadne i oborinske vode slijevaju u dvorište do kuće⁴⁷⁴. Uz zapisnik je priložena i skica ovih dvaju posjeda na paus papiru (Slika 82). Na skici je jasno naznačeno da se radi o posjedima između gornjeg i donjeg Boulevarda. Također je vidljivo da se kuća Hodak nalazi na gornjem Boulevardu, odnosno u današnjoj ulici koja nosi naziv Šetalište Ivana Gorana Kovačića i da smještajem odgovara objektu koji je tema ovog rada.⁴⁷⁵ Zanimljivo je da su Josip i Kata Hodak na temelju vlastite molbe još godinu ranije, točnije 17. kolovoza 1912. godine, dobili dozvolu da se spoje na općinski odvodni kanal uz uvjet da plate pristojbu u iznosu 75 kruna „...za svaki zahod i za svaki škaf izgradjen na posjedu moliteljevom.“. Uz ovo su trebali platiti i jednokratnu uporabnu pristojbu u iznosu 1050 kruna (Slika 83).⁴⁷⁶ Josip Hodak je 1903. godine živio u Vii della Caserna⁴⁷⁷, odnosno današnjoj Studentskoj i Ulici Moše Albaharija. Josip Hodak se zatim 1910. godine navodi kao zaposlenik u uredu za dopise i

⁴⁷⁰ Marijan Bradanović, „Odjeci secesije na Sušaku“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 358.

⁴⁷¹ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 505.

⁴⁷² Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 356-503.

⁴⁷³ Julija Lozzi-Barković, „Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Vile“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 233-234.

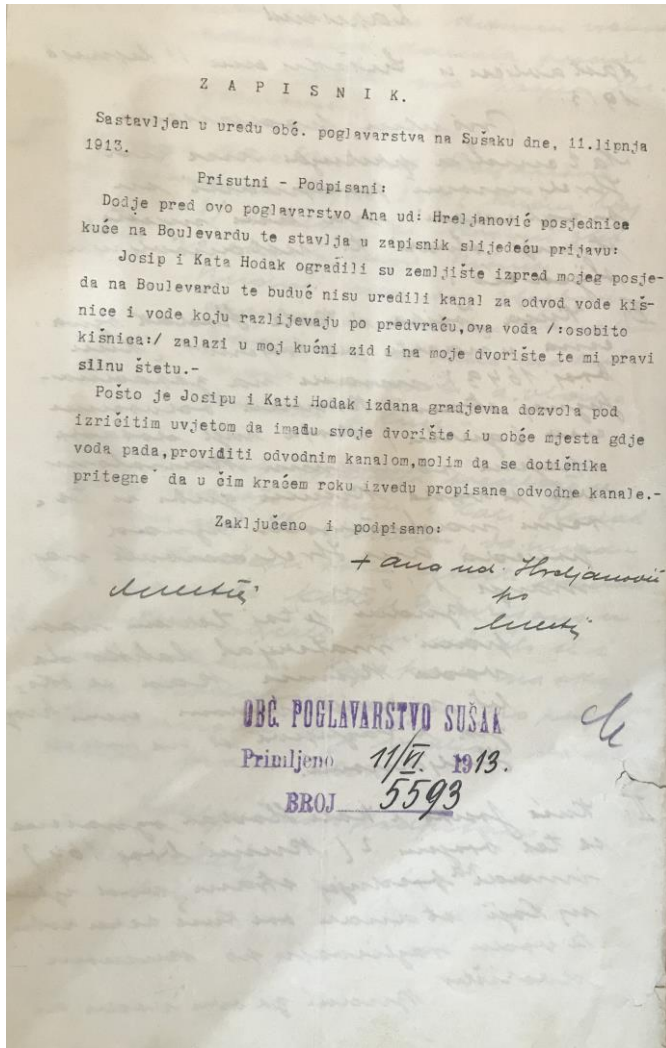
⁴⁷⁴ Ovaj objekt više ne postoji.

⁴⁷⁵ HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica))

⁴⁷⁶ HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)

⁴⁷⁷ Clemente Louvier, ur., *Guida generale di Fiume*, 2. izd., (Rijeka: Stabilimento tipo-litografico di E. Mohovich, 1903), s. v. „Hodak Giuseppe.“.

reklamacije *Ugarsko-hrvatskog parobrodarskog dioničkog društva (Società in Azioni Ungaro-Croata di navigazione marittima a vapore)*. Pritom je naveden kao Giuseppe Hodak s obzirom da je Giuseppe talijanska inačica imena Josip. Također se navodi da živi na Boulevardu u općini Sušak.⁴⁷⁸ Ovaj posao obavljao je i tijekom 1911.⁴⁷⁹, 1912.⁴⁸⁰ i 1913. godine⁴⁸¹ nakon čega izgleda odlazi u mirovinu. Autor projekta nažalost i dalje ostaje nepoznat.

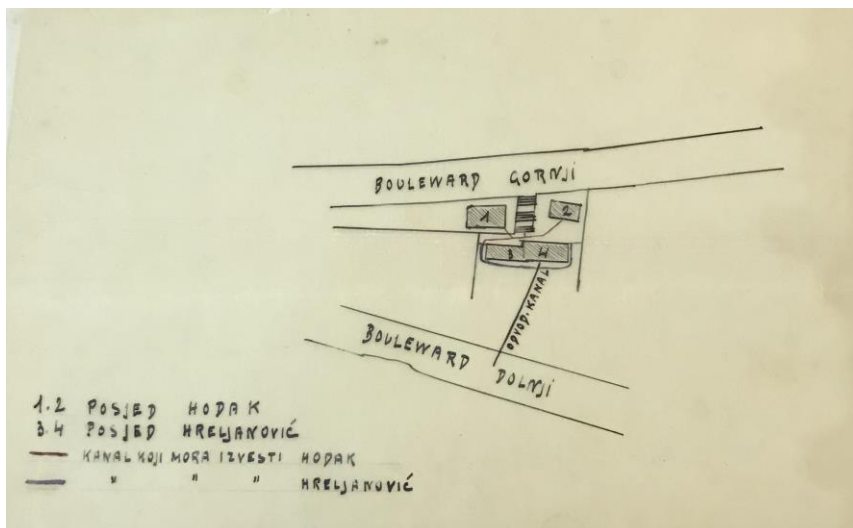
Slika 81. Jedan list zapisnika pisanog na pisačkoj mašini, HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica)), foto Luka Štimac.

⁴⁷⁸ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 1. izd., (Rijeka, 1910), s. v. „Società in Azioni Ungaro-Croata di navigazione marittima a vapore.“

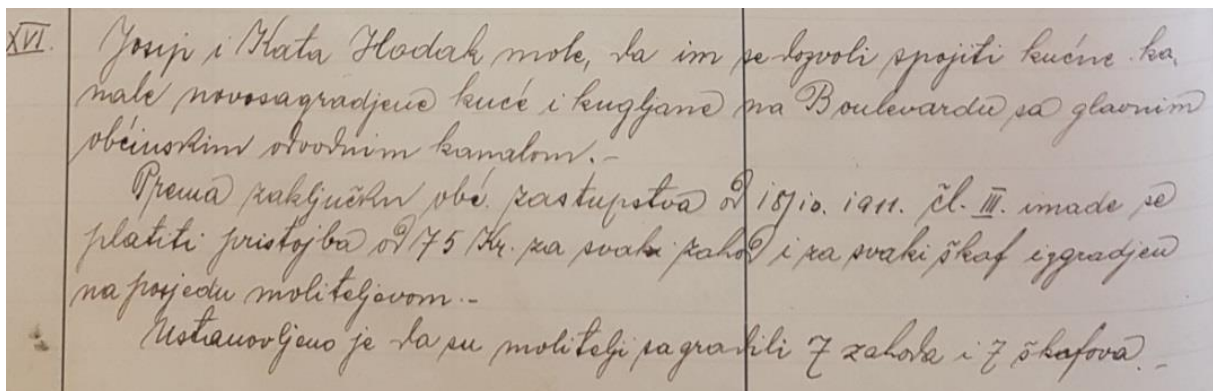
⁴⁷⁹ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 2. izd., (Rijeka, 1911), s. v. „Società in Azioni Ungaro-Croata di navigazione marittima a vapore.“

⁴⁸⁰ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 3. izd., (Rijeka, 1912), s. v. „Società in Azioni Ungaro-Croata di navigazione marittima a vapore.“

⁴⁸¹ P. Battara, ur., *Guida di Fiume*, 4. izd., (Rijeka, 1913), s. v. „Società in Azioni Ungaro-Croata di navigazione marittima a vapore.“

Slika 82. Skica na paus papiru, HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?) 1913. (1. skica)), foto Luka Štimac.

Slika 83. detalj stranice knjige s XVI. točkom sa sjednice održane 12. kolovoza 1912., HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.), foto Luka Štimac.

7.3. Smještaj i tipologija

Kuća je građena u gornjem dijelu ulice koja je prvotno nosila naziv Nova cesta Sušak-Trsat, ali je ostala više upamćena francuska verzija njenog naziva koja se javlja u međuraću: Boulevard.⁴⁸² Sukladno tome se može reći da je kuća građena na gornjem Boulevardu⁴⁸³ koji je počinjao na današnjem Trgu braće Mažuranića i koji je obuhvaćao prostor uzbrdo prema

⁴⁸² Julija Lozzi-Barković, "Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 225 f408.

⁴⁸³ Gornji Boulevard (Bulevard), Šetalište kneza Domagoja stari su nazivi današnjeg Šetališta Ivana Gorana Kovačića.

Trsatu.⁴⁸⁴ Razvitak ovog dijela grada vezan počinje 1888. godine kada je otvorena spomenuta nova cesta od Sušaka prema Trsatu i kada je iste godine donesen statut koji je definirao pravila gradnje na tom području. Sukladno statutu je bila predviđena gradnja samostojećih objekata, odnosno vila s parkovima i perivojima za koje je također trebao biti izrađen projekt. Cesta je u potpunosti dovršena 1894. godine⁴⁸⁵ i tada je smatrana najljepšom sušačkom ulicom što ne čudi s obzirom da je imala drvorede s obje strane ceste, kao i pogled na more.⁴⁸⁶ Iako smatrana najljepšom ulica je od početka imala značajan infrastrukturni problem koji je direktno vezan i uz ovu kuću. Naime, Boulevard nije dobivao dovoljno vode zbog čega se razmatrala zamjena postojećih cijevi i izgradnja novog vodovoda i crpilišta.⁴⁸⁷ Ovaj problem riješen je tek 1914. godine kada je dovršena gradnja vodospreme *Vidikovac*.⁴⁸⁸ Zemljište na kojem je građena kuća smješteno je ispod podzida ceste i ima blagi nagib. Kuća je izgrađena na udaljenosti od podzida ili potpornog zida ceste čime je izbjegnuta gradnja suterena kao prostora niže kategorije. Međutim udaljenost od podzida zahtijevala je izgradnju prilaznog mostića.⁴⁸⁹ Kuća nije odstupala od odredbi sušačkog statuta pa je tako građena kao samostojeća građevina s okolišem. U zapisniku sjednice *Općinskog zastupništva Sušak-Trsat* od 17. kolovoza 1912. godine se navodi da je riječ o novosagrađenoj kući i kuglani.⁴⁹⁰ Sukladno tome je gradnje kuće očito dovršena 1912. godine, a ne 1906. godine kako navodi Julija Lozzi-Barković.⁴⁹¹ Također na temelju toga se saznaje da naručitelji na zemljištu nisu sagradili samo kuću već i kuglanu kao drugi objekt.⁴⁹² Na skici posjeda iz 1913. godine ucrtane su i kuća i kuglana. Kuća je tlocrtno veći objekt označen brojem 1, a kuglana objekt na istoku označen brojem 2.⁴⁹³ Između ova dva objekta su se očito nalazile široke stube.⁴⁹⁴ Kuća je imala kućni broj 164a, a kuglana 164.⁴⁹⁵

⁴⁸⁴ Julija Lozzi-Barković, "Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 225.

⁴⁸⁵ Ibid. 225 f408.

⁴⁸⁶ Ibid. 225.

⁴⁸⁷ HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)

⁴⁸⁸ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 503

⁴⁸⁹ Eventualno su se mogle izvesti stepenice.

⁴⁹⁰ HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)

⁴⁹¹ Julija Lozzi-Barković, "Sušak početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Vile", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 225-241. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 233-234.

⁴⁹² HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)

⁴⁹³ HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica))

⁴⁹⁴ Danas je ostao očuvan samo mali dio stuba, dok je objekt koji je služio kao kuglana u potpunosti srušen i na tom mjestu je u drugoj polovici 20. stoljeća izgrađena stambena zgrada.

⁴⁹⁵ HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica))

Iako se u literaturi navodi kao kuća, na temelju karakteristika i okruženja u kojem se nalaze isključivo vile lako je moguće da je ipak riječ o vili. U svakom slučaju riječ je o graničnom tipu najamnog objekta s obzirom da dio je prostora građevine služio je za iznajmljivanje.⁴⁹⁶ Zbog kasnijih okolnih izgradnji nije jasno kolike je točno veličine bio sam okoliš, ali svakako se radilo o velikoj površini. Za pretpostaviti je da je zdravstvenu namjenu koju spominje Theodor de Canziani Jakšić⁴⁹⁷ kuća dobila nakon Drugog svjetskog rata.

7.4. Tlocrti

Kuća ima sveukupno pet etaža a to su prizemlje, tri kata i potkrovlje. Unatoč nedostatku arhivske dokumentacije, a time i tlocrta, na temelju vanjštine se može otprilike pretpostaviti unutrašnja artikulacija prostora. Glavni ulaz nalazi se na sjevernoj strani. Njime se dolazi u ulaznu vežu i potom do stubišta i stanova na prvom katu. Ulazna veža je pravokutnog oblika, vrlo je mala i skromno opremljena (Slika 84)⁴⁹⁸. Nema nikakve dekoracije, a na podu se nalazi vrlo skroman teraco pod od mješavine crnog, crvenog i bijelog mramora s crnom bordurom. Stubište je jednostavno s dva kraka kamenih stuba i odmorištima. Stube su konzolne i poduprte su jasno vidljivim željeznim nosačem. Odmorišta stubišta imaju također sivu varijantu teraco poda s crnom bordurom. Stubište ima kovanoželjeznu ogradu s drvenim rukohvatom (Slika 85). Ograda je jednostavnog oblika i njenom izgledu se horizontalno izmjenjuju dva elementa u ritmu a-b-b-a-b-b-a pa u tom slučaju govorimo o alternaciji. Pritom je element a zavijeni ukras s dvije vitice, a element b ravna vertikalna šipka. Ulazna vrata stanova su tipičnog izgleda: dvokrilna s trima ukladama.

⁴⁹⁶ Julija Lozzi-Barković, „Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća)“, *Fluminensia* 4, br. 2 (1992): 102.

⁴⁹⁷ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 67.

⁴⁹⁸ Možda je ulazna veža imala zidne pločice slične onima na pročelju pa su uklonjene.

Slika 84. Ulazna veža (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Slika 85. Detalj stubišne ograde (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

U prizemlju se zasigurno nalazio prostor za služavku i praonica, a ostatak prostora vjerojatno je služio kao spremište. Na prvom katu su zbog ulazne veže zasigurno bila dva stana: jedan manji na istoku i jedan veći na zapadu. Na sjevernoj, odnosno uličnoj strani zasigurno su

se nalazile boravišne prostorije, odnosno spavaće sobe i saloni. Stanovi na drugom i trećem katu imali su i zaseban ulaz u salon sa stubišnog podesta. S obzirom da su svi prozori identičnog formata malo je teže zaključiti gdje su se točno nalazile ostale prostorije. Za pretpostaviti je da se na južnoj strani također nalazila pokoja soba, posebice u jugozapadnom dijelu gdje se nalazi erker. Kuhinje, kupaonice i nužnici su se vjerojatno nalazili na bočnim stranama zgrade i na južnoj strani. Iz zapisnika sjednice *Općinskog zastupništva Sušak-Trsat* od 17. kolovoza 1912. godine se saznaje kako su naručitelji u kući „...sagradili 7 zahoda i 7 škafova.“⁴⁹⁹ Sukladno zapisnicima iz 1913. godine Josip i Kata Hodak su o svom trošku na svom zemljištu trebali izvesti odvodni kanal čiji je jedan početak bio na samom jugoistočnom kutu njihove kuće, a drugi na južnoj strani kuglane. Ta dva kanala spajala bi se na kanal na jugu, odnosno zapadno od kuće Hreljanović i tu dionicu je trebala platiti Ana udana Hreljanović.⁵⁰⁰ Potkrovlje nije služilo kao stambeni već kao spremišni prostor što jasno sugerira i vrlo strmo drveno stubište koje slični na ljestve.

7.5. Konstrukcija

Konstruktivna analiza kuće se zbog nedostatka nacrtne dokumentacije može pretpostaviti samo u najgrubljim crtama. Tako kuća zasigurno ima linijske kamene temelje. Zidovi su zasigurno građeni od pune opeke kao tradicionalnog materijala. Krov zasigurno ima skeletnu konstrukciju načinjenu od drva. Ostali elementi poput međukatne konstrukcije, instalacija i sličnog ne mogu se precizno odrediti.

7.6. Opis pročelja

Sjevernim, glavnim ili uličnim pročeljem (Slika 86) dominira sveukupno sedam vertikalnih osi velikih pravokutnih otvora (prozora i vrata) koji omogućuju maksimalnu insolaciju. Svi otvori su jednako razmaknuti jedni od drugih. Pročelje je gotovo u potpunosti simetrično. Simetriju narušava jedino asimetrično postavljen ulaz u ravnini s trećom vertikalnom osi s lijeva i u razini prvog kata. Najnižu zonu čini sokl prekriven glatkom žbukom. Zide je u razini prizemlja artikulirano grubom i vertikalno češljanom žbukom. Otvori prizemlja imaju vrlo jednostavne okvire od glatke žbuke. Prizemna zona u gornjem dijelu završava horizontalnom artikulacijom, odnosno vrlo jednostavnim razdjelnim vijencem. Razina prvog kata horizontalno je artikulirana vrpčastom imitacijom kamene oplata. Pritom treba dodati da

⁴⁹⁹ HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)

⁵⁰⁰ HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica))

imitacija kamene oplata ne seže do samih rubova pročelja već su rubovi oblikovani samo glatkom žbukom bez posebne artikulacije. Prozori prvog kata imaju naglašene klupice. Uz gornje kutove prozora se nalaze plitke konzolice koje se sastoje od geometrijske forme u gornjem dijelu i stiliziranog cvijetića u središtu zaokruženog s dva lista u donjem dijelu. Ove konzolice u dekorativnom smislu preuzimaju ulogu natprozornika (Slika 87). Iz konzolica se vertikalno uzdižu plitke lezene koje su u razini drugog kata međusobno spojene u parove tvoreći oblik obrnutog slova U.

Slika 86. Sjeverno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Slika 87. Detalj sjevernog pročelja u razini prvog kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Ulazni portal također je naglašen spomenutim konzolicama koje su spojene jednostavnim nadvratnikom s motivima krugova. U središtu nadvratnika se nalazi i kartuša koju krasi stilizirane lisnate forme i na kojoj stoji slovo H (Slika 88) kao inicijal prezimena Hodak, što je samo dodatna potvrda da su Josip i Kata Hodak doista naručitelji. Upravo se na temelju ovog elementa kartuše s inicijalom vlasnika kuća može povezati uz Venceslaa Celligoija.⁵⁰¹ Sama ulazna vrata su dvokrilna, izrađena od drveta i obojena u smeđe. Svaka vratnica podijeljena je na tri dijela. Donji dio čini mala, jednostavna pravokutna uklada, središnji dio čini ostakljeno polje s kovanoželjeznim rešetkama i gornje polje koje čini mala, jednostavna pravokutna uklada. Rešetke se sastoje od horizontalnih šipki valovitog oblika koje su međusobno spojene ravnim vertikalnim šipkama. U gornjem dijelu nalaze se i po dvije vitice. Na mjestima spojeva horizontalnih i vertikalnih šipki nalazi se kvadratić. Sama građevina je odmaknuta od podziđa ceste pa se ulazu pristupa prilaznim mostićem. Prilazni mostići su svojevrsni riječki specifikum, a javljaju se zbog strmine zemljišta na kojima se grade građevine. Na početku prilaznog mostića se nalazi kapija (Slika 89) koju flankiraju dva stuba. Stubovi su dekorirani poljima grube žbuke, a u gornjem dijelu profilacijama s horizontalnim kanelirama. Sama vrata ulazne kapije su dvokrilna i izrađena su od kovanog željeza. Svaka vratnica se sastoji od tri dijela. U donjem dijelu nalazi se polje ispunjeno željeznim limom koji je dekoriran kružnicom u čijem se središtu nalazi cvjetić. Središnji dio je dekoriran vertikalnim valovitim šipkama, a gornji dio ravnim vertikalnim šipkama kojeg uokviruju zavijutci. Dio iznad vratnica također ima vitičaste forme. Prilazni mostić započinje ravno a neposredno pred vratima se kreće uzdizati u visini pet stuba. Mostić ima kovanoželjeznu ogradu sastavljenu ponajviše od jednostavnih ravnih vertikalnih šipki i vertikalnih vitičastih šipki. Izgledom je ograda mostića usklađena sa stubišnom ogradom i kapijom, ali ne i s ulaznim vratima. Zide prvog kata također u gornjem dijelu završava razdjelnim vijencem koji je identičan razdjelnom vijencu između prizemlja i prvog kata. Razdjelni vijenci su i dalje poprilično izbočeni što je karakteristika ranih secesijskih ostvarenja.⁵⁰²

⁵⁰¹ Julija Lozzi-Barković, „Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1 (1997): 252.

⁵⁰² Ibid.261.

Slika 88. Detalj portala s kartušom (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Slika 89. Kapija, prilazni mostić i glavni ulaz (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Zona drugog kata dekorirana je već spomenutim lezenama i vrpčastom imitacijom kamene oplata. Ispod horizontalnih spojeva lezena prolazi uski friz koji se sastoji od plitke stilizirane vegetabilne ili florealne dekoracije. Otvori drugog kata imaju naglašene natprozornike i nadvratnike koji se sastoje od maskerona u formi ženskog lika s dva niza bisernih ogrlica koji je okružen kestenovim lišćem (Slika 90). Motiv kestenova lišća čest je

ornament u arhitekturi riječke secesije zbog čega mu se često daje epitet *genius loci* riječkog područja. Na temelju toga ju se može povezati s Kućom Milcenich-Cerniak (1905.), vilom Lado (1902.), kućom Spadoni (1911.), hotelom Royal (1906., Slika 91) itd. Prozori također imaju naglašene klupice i parapet na čijim se rubovima nalaze po dvije vertikalne vrpce sa stiliziranim sitnim florealnim elementima. Između natprozornika i nadvratnika se nalazi dekoracija u formi kvadrata od glatke žbuke i manjeg pravokutnika ispunjenog grubom žbukom između njih. Na rubovima pročelja, točnije u ravnini prve i sedme osi se nalaze mali pravokutni balkoni (Slika 92). Balkoni počivaju na konzolama koje su s prednje strane dekorirane jednostavnim užljebljenjima, a s bočnih strana motivom kruga iz kojeg izlaze lisnate forme u prepoznatljivoj secesijskoj maniri. Balkonska ograda je kovanoželjezna i vrlo je jednostavnog i modernog izgleda koji podsjeća na forme tipične za narednu, međuratnu (modernu ili art déco) umjetnost. Sastoji se od horizontalnih šipki valovitog oblika. Šipke su međusobno povezane ravnim vertikalnim šipkama, a na mjestima spojeva se nalaze kvadratići. Time je izgled balkonske ograde usklađen s rešetkom ulaznih vrata i bar djelomično s kapijom. Međutim ograda nije usklađena sa spomenutom „vedrom“ figurativnom, vegetabilnom i florealnom dekoracijom pročelja zbog čega se doima prestrogom i previše geometrijskom. Izgled balkonske ograde s nizom paralelnih valovitih šipki svjedoči o utjecaju Otta Wagnera i bečke secesije.⁵⁰³ Također, ograda se zajedno s rešetkama ulaznih vrata može usporediti s vrlo sličnim rešetkama na vratima i dijelovima stubišne ograde zgrade *Mađarskih kraljevskih državnih željeznica* iz 1911. godine (Slika 93).

Slika 90. Detalj sjevernog pročelja u razini drugog kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac

⁵⁰³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

Slika 91. Detalj pročelja s dekoracijom kestenova lišća (Emilio Ambrosini, *Hotel Royal*, 1906., Korzo 9/Adamićeveva 10), foto Luka Štimac.

Slika 92. Balkon na sjevernom pročelju (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

Slika 93. Rešetke ulaznih vrata (Sandor Mezey, *Zgrada Mađarskih kraljevskih državnih željeznica*, 1911. Žabica/Krešimirova Ulica), foto Luka Štimac.

Na trećem katu se također nalaze balkoni na rubu pročelja i identičnog su izgleda kao i balkoni drugog kata. Otvori u zoni trećeg kata također imaju naglašene klupice i parapet koji se sastoji od polja u obliku zastora ispunjenog vertikalno češljanom žbukom. Na donjem dijelu polje ima cik-cak rub. U ravnini prozora trećeg kata prolazi friz koji se sastoji od tri reda kvadratnih keramičkih pločica (Slika 94). Pločice su kvadratnog formata i smaragdozelene su boje, ali ono što je svim autorima koji su se bavili ovom građevinom promaklo jest da pločice imaju listriranu glazuru ili ocaklinu koja ima metalik efekt (odsaj) i koja se prelijeva u svim bojama poput sedefa⁵⁰⁴ na ljušturama mekušaca. U proizvodnji ovog specifičnog i luksuznog tipa keramike najpoznatija je bila mađarska tvornica *Zsolnay*, koja djeluje i danas. Riječ je o takozvanoj eozin (eosin) keramici (Slika 95) koja je ujedno postala i najvažniji proizvod tvornice. Naziv eozin derivira iz grčke mitologije, točnije od imena Eos.⁵⁰⁵ Eos ili Eja je bila grčka božica svitanja koja je bogovima i ljudima iz oceana donosila svjetlost, ali i rosu kroz svoje suze jer je plakala što joj se ljubavnik pretvorio u cvrčka.⁵⁰⁶ Eozin tehniku su 1890-ih razvili Vilmos Zsolnay, Lajos Petrik (ravnatelj *Industrijske škole u Budimpešti*) i Vince Wartha (profesor na *Tehnološkom sveučilištu*) i principi te tehnike se i danas čuvaju u tajnosti.

⁵⁰⁴ Sedef je jedan od materijala koji se u periodu secesije iznimno često koristio, osobito u primijenjenim umjetnostima.

⁵⁰⁵ Zsolnay, „A Zsolnay Original: The Eosin Era“, <https://www.zsolnay.hu/pages/the-history-of-eosin> (12. kolovoza 2024).

⁵⁰⁶ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „Eos“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/eos> (12. kolovoza 2024).

Proizvodnja eozin keramike u tvornici *Zsolnay* kreće 1893. godine, doživljava vrhunac u periodu secesije i kontinuirano do danas. Treba naglasiti da se navedenom tehnikom nisu proizvodili samo uporabni i dekorativni predmeti već i građevinska keramika.⁵⁰⁷ Ne treba izostaviti da se u tadašnjoj Austro-ugarskoj proizvodnjom ove specifične keramike bavila i nešto manje poznata tvornica Kala Rudolfa Ditmara u gradu Znaim u Moravskoj. Iako je najviše proizvodio sitne uporabne predmete, u ponudi je imao i umivaonike, wc školjke, pločice i slično. Njegova tehnika nosi naziv heliozin, a zasigurno je nazvana po Heliju, bratu spomenute božice Eos. Helije je, slično kao i njegova sestra, ujutro vožnjom u kolima „...zasipao zemlju svjetlošću, toplinom i životom.“⁵⁰⁸ Temeljem toga se može reći da je proizvođač pločica najvjerojatnije tvornica *Zsolnay* iz Pečuha ili eventualno tvornica Karla Rudolfa Ditmara u Znaimu. S bočnih strana otvora trećeg kata također se nalaze po tri pojedinačno aplicirane ljubičaste pločice koje također imaju listriranu glazuru zbog čega se presijavaju u više boja ovisno o vremenu i kutu gledanja.⁵⁰⁹ Upravo je ova glazura uzrok zašto svaki autor u literaturi navodi drugačiju boju pločica. Ove pločice su također zasigurno proizvedene u tvornici *Zsolnay* ili eventualno tvornici Karla Rudolfa Ditmara. Također treba naglasiti da je ovo jedina građevina u Rijeci na kojoj su postavljene pločice s ovakvom glazurom, a uz vilu Münz u Ičićima⁵¹⁰ možda i jedina u Hrvatskoj. Pločice, dakako, svojom bojom značajno pridonose obojenosti i dinamičnosti pročelja. Čak se i one same mogu nazvati dinamičnima s obzirom da doživljaj njihove boje i izgleda zbog glazure ovisi o vremenskim prilikama i kutu gledanja.

⁵⁰⁷ *Zsolnay*, „A *Zsolnay* Original: The Eosin Era“, <https://www.zsolnay.hu/pages/the-history-of-eosin> (12. kolovoza 2024).

⁵⁰⁸ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, „Helije“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://enciklopedija.hr/clanak/helije> (12. kolovoza 2024).

⁵⁰⁹ Listrirana glazura nije se primjenjivala samo na keramici zelene boje (što je bio najčešći slučaj), već i na ostalim bojama od kojih su najčešće ljubičasta, plava, crna i smeđa.

⁵¹⁰ Berislav Valušek, „Vila Münz u Ičićima“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33, br. 33 (2009): 302.

Slika 94. Detalj sjevernog pročelja s pločicama u razini trećeg kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac

Slika 95. Tvornica Zsolnay, *Slon*, oko 1950., porculan s eozin glazurom, 9 x 5,5 x 7,4 cm, zbirka Luke Štimca.

U gornjem dijelu zide završava širokim završnim vijencem s profilacijama i četirima užljebljenjima s donje strane. Na samom rubu se nalazi jednostavan ovješeni žlijeb. Kuća ima jednostavan četveroslivni krov. Zapadno ili bočno pročelje broji sveukupno tri vertikalne osi otvora. Dekoracija ovog pročelja u potpunosti je usklađena s glavnim ili uličnim pročeljem (Slika 96). U ravnini prve vertikalne osi s lijeva se na prvom katu nalazi balkon koji je izgledom i dimenzijama identičan balkonima na sjeveroistočnom pročelju. U ravnini treće vertikalne osi s lijeva se od razine prvog do razine drugog kata proteže pravokutni erker zbog kojeg se pročelje

čini asimetrično. Erker s prednje strane ima vrlo široke prozore, dok su se na bočnim stranama nalaze uski prozori. Na vrhu erker završava balkonom čija je ograda identična ostalim balkonima. Erker, uz balkone pridonosi dinamičnosti pročelja i čini čitav volumen zgrade razvedenijim i složenijim. Bazu erkera zasigurno su podržavale konzole jednake onima ispod balkona.⁵¹¹ Treba napomenuti da erker kao arhitektonski element nije svojstven primorskoj već kontinentalnoj arhitekturi. Zbog svoje voluminoznosti erker se na ovoj kući može promatrati i kao jedini element takozvane monumentalne secesije.

Slika 96. Zapadno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac

Istočno ili bočno pročelje (Slika 97) ima samo jednu vertikalnu os prozora koja prolazi sredinom pročelja. Na taj način je to pročelje u potpunosti simetrično. Dekoracija ovog pročelja također je u potpunosti usklađena s ostalim pročeljima. Južno pročelje (Slika 98) koje ima pogled na more se sastoji od sveukupno sedam vertikalnih osi otvora, jednako kao i sjeveroistočno pročelje. Petu vertikalnu os s lijeva čine otvori na odmorištima stubišta što je i razlog zašto prozori nisu u istoj horizontalnoj ravnini kao i prozori katova. Na vrhu ove vertikalne osi se nalazi slijepi prozor. Dekoracija je usklađena s ostalim pročeljima.

⁵¹¹ Danas se na tom dijelu pročelja nalazi dogradnja koja je zazidala konzole erkera ili ih je uklonila.

Slika 97. Istočno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac

Slika 98. Južno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac

Elementi dekoracije od žbuke, terakote i željeza nabavljeni ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.⁵¹² Svi prozori izuzev onih na erkeru su zasigurno bili drveni i dvokrilni s nadsvjtlom. Balkonska vrata su

⁵¹² Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

također zasigurno bila dvokrilna s nadsvjtlom, a same vratnice su u donjem sijelu bile ispunjene drvenom ukladom a u gornjem dijelu staklom. Na prednjoj strani erкера zasigurno su se nalazili četverokrilni prozori, a na bočnim stranama jednokrilni. Dakle vidljivo je da se na ovoj kući izmjenjuju elementi talijanskog libertyja i bečke secesije. Liberty se ogleda na plitkim dekoracijama u formi lišća, cvijeća i maskerona.⁵¹³ Libertyju se suprotstavljaju stroge, geometrijske linije bečke secesije koja je najviše vidljiva na balkonskim ogradama i zoni trećeg kata s keramičkim pločicama. Može se reći da je na ovoj kući postignuta gradacija teksture površina. Tako su najniži dijelovi zida ujedno i najhrapaviji, odnosno prekriveni češljanom i grubom žbukom, središnji dio čini glatka žbuka dok su pri vrhu glatke keramičke pločice. Utoliko se može govoriti i o kontrastu teksture površina. Kontrast je uspostavljen i na razini boja pa je tako bež boja fasade u kontrastu sa zelenim i ljubičastim pločicama. Na čitavom pročelju je uspostavljena i igra horizontalnih i vertikalnih elemenata: lezene kao vertikalni element, razdjelni vijenci i friz pločica kao horizontalni elementi. Ako se izuzme erker, čitavo zide kuće je oblikovano poprilično plošno s plitkom dekoracijom što je karakteristika takozvane „lake secesije“.⁵¹⁴ U riječkom kontekstu izgled kuće podsjeća na ostvarenja Venceslao i Eugeniya Celligoija, posebice na kuću Frank-Kiss, ali i na ostvarenja Emilija Ambrosinija. U širem kontekstu kuća se može usporediti s već spomenutim paviljonima bivše ženske klinike u Beču (danas dio Medicinskog sveučilišta u Beču). Ključne poveznice su u gotovo identičnom frizu zelenih keramičkih pločica, geometrijskoj dekoraciji, fasadi prekrivenoj grubom špricanom žbukom i florealnim te vegetabilnim elementima.⁵¹⁵ Zahvaljujući svojoj bogato dekoriranoj vanjštini ova kuća može bez problema parirati luksuznijim ostvarenjima u mjestima kao što su Opatija, Zagreb i Ljubljana. Snažna paralela se može povući i sa secesijskim arhitektonskim ostvarenjima u Beogradu gdje su maskeroni u obliku ženskog lika, erkeri, obilje florealnih i vegetabilnih elemenata i keramičke pločice gotovo pa obvezatni elementi dekoracije.⁵¹⁶

⁵¹³ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskog kulturnog kruga: Odjeci za i protiv novih stilskih pojavnosti u Rijeci“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 29-43. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 35-36.

⁵¹⁴ Julija Lozzi-Barković, „Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća)“, *Fluminensia* 4, br. 2 (1992): 101.

⁵¹⁵ WienSchauen, „Die Jugendstil-Kliniken des Wiener AKH“, <https://www.wienschauen.at/die-jugendstil-kliniken-des-wiener-akh/> (27. srpnja 2024.).

⁵¹⁶ Elvira Ibragimova, „Vodič kroz beogradsku secesiju: Jednočasovni obilazak najupečatljivijih zgrada s početka prošlog veka“, *Mapa Mag*, <https://mapamag.rs/belgrade-secession-sr/> (27. srpnja 2024.).

7.7. Stanje očuvanosti

Kuća je danas u cijelosti obnovljena tako da se može reći da je u odličnom stanju. Fasada je pažljivo obojena na način da je dekoracija obojena u svijetlo bež boju, dok je ostatak obojen u malo tamniju bež boju. Ulazna vrata su također obnovljena i obojena u smeđu boju. Jedino što se u ovoj cjelokupnoj obnovi koje je zgrada dobila može zamjeriti jest zamjena stare drvene stolarije novom, bijelom plastičnom stolarijom. Također forme nove stolarije nisu svugdje jednake pa su tako negdje postavljeni prozori s nadsvjetlom, a negdje bez nadsvjetla. Izgled, kako kuće, tako i okoliša je značajnije narušila dogradnja prizemnog pomoćnog objekta na zapadnoj strani čime erker ne dolazi do izražaja i doima se kao istak ili rizalit, a ne kao erker. Unutrašnjost je također u jako dobrom stanju.

8. Kuća Wotzelka-Schwarz

8.1. Fortuna critica

O kući Wotzelka-Schwarz se vrlo malo pisalo i spominje se svega u tri, odnosno četiri publikacije. Kuću prvi, iako bez naziva, spominje Theodor de Canziani Jakšić 1996. godine u svom diplomskom radu ističući „...veće pločice kvadratnog oblika, narančaste boje.“⁵¹⁷ Autor također donosi i fotografiju kuće.⁵¹⁸ Kuću potom spominje Daina Glavočić u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci* navodeći ju kao primjer kuće s frizom keramičkih pločica.⁵¹⁹ Potom ju spominje kao kuću na adresi Osječka 6 koja je prislonjena na kuću Voloschin. Uz autora i godinu projekta autorica navodi: „Pola je visine kuće baza, a iznad gruba žbuka...“. Autorica ističe i smeđe keramičke pločice pogrešno navodeći da se nalaze oko prozora u potkrovlju. Autorica također donosi i ilustraciju, točnije staru razglednicu na kojoj se jasno vidi i kuća Wotzelka-Schwarz.⁵²⁰ Kuća je navedena i u katalogu objekata gdje su navedeni osnovni podaci kao što su naziv, zona smještaja, adresa, namjena, naručitelj, godina projekta i izgradnje, autor, izvođač gradnje i nadzornik gradnje te fotografije pročelja. Pritom je navedena kao „Kuća Wotzelka-Schwarz“ čime se aludira da se ne radi o projektu samo jedne kuće.⁵²¹ Drugo izdanje knjige *Arhitektura secesije u Rijeci* iz 2007. godine donosi jednake podatke za kuću kao i prvo

⁵¹⁷ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 68.

⁵¹⁸ Theodor de Canziani Jakšić, „Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi)“ (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 4.

⁵¹⁹ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 84.

⁵²⁰ Ibid. 146.

⁵²¹ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 460.

izdanje iz 1997. godine.⁵²² Kuću potom 2010. godine spominje Julija Lozzi-Barković u svojoj knjizi *Secesija u arhitekturi Rijeke* navodeći ju kao kuću koja se na temelju glaziranih pločica na fasadi može povezati s kućom Frank-Kiss, kućom Hering-Szekely i s kućom za *Unione Cooperativa Fiumana*. Uz to autorica navodi i autora, godinu i datum projekta, lokaciju i nacrtanu dokumentaciju.⁵²³

8.2. Naručiteljica

Iz arhivske dokumentacije kuće Wotzelka-Schwarz saznaje se kako je naručiteljica Luigia Wotzelka rođena Schwarz.⁵²⁴ U matičnoj knjizi vjenčanih župe Rijeka 1881.-1891. spominje se Aloysia Švarc rođena 29.4.1861. u mjestu Mokronog u današnjoj Sloveniji. Luigia Schwarz i Aloysia Švarc su ista osoba s obzirom da je Aloysia slavenska inačica talijanskog imena Luigia, a Švarc slavenizirana inačica prezimena Schwarz. Također se saznaje kako joj je otac bio Antonius Švarc, a majka Agnes Švarc.⁵²⁵ Prezime Schwarz njemačko je prezime čija formulacija dolazi od naziva za crnu boju ili eventualno kao aluzija na tamnu put.⁵²⁶ Međutim prezime Schwarz ujedno je i često židovsko prezime koje ima mnogo inačica (Schwarz, Schwartz, Schwarc, Svarz itd.) i čija formulacija potječe od crne boje oniksa, dragulja ili boje zastave plemena.⁵²⁷ Zbog toga je moguće da Luigia potječe iz asimilirane židovske obitelji što je bio čest slučaj u to vrijeme.⁵²⁸ Luigia je 3. listopada 1889. u Rijeci sklopila rimokatolički brak s Edoardusom Wozelkom. On je rođen 27.2.1859. u Linzu, a roditelji su mu bili Vincentius Wozelka i Maria Gresia Luigia di Jaquemot.⁵²⁹ Edoardo Wozelka je u periodu od 1896. do 1903. godine bio vlasnik riječkog hotela *Quarnero*.⁵³⁰ Tako ga se 1902. godine navodi kao hotelijera i vlasnika restorana. Dodatno je napomenuto da se radi o hotelu *Quarnero* s pripadajućim

⁵²² Daina Glavočić et al., *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 84-458.

⁵²³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 70f133.

⁵²⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵²⁵ Anita Kekić, snimateljica, *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeka 1881.-1901.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), mikrofilmski svitak br. 112, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99F-VWH3?view=index&action=view> (23. srpnja 2024).

⁵²⁶ Forebears, „Schwartz surname definition“, <https://forebears.io/surnames/schwartz> (26. srpnja 2024).

⁵²⁷ Igor Kusin, „Antroponimija zagrebačkih Židova od početka XIX. st. do drugog svjetskog rata“ (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020), 272.

⁵²⁸ Ivan Pederin, „Židovsko pitanje u srednjoj Europi i Hrvatskoj u XIX. Stoljeću“, *Croatia Christiana periodica* 28, br. 53 (2004): 125.

⁵²⁹ Anita Kekić, snimateljica, *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeka 1881.-1901.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), mikrofilmski svitak br. 112, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99F-VWH3?view=index&action=view> (23. srpnja 2024).

⁵³⁰ Ornella Sciuca, „L'albergo «Quarnero», tra commercianti e cinema: Cronaca fiumana“, *La Voce del Popolo*, 21. kolovoza 2022, <https://lavoce.hr/cronaca/cronaca-fiumana/lalbergo-quarnero-tra-commercianti-e-cinema> (26. srpnja 2024).

istoimenim restoranom na adresi Via Andrassy 3.⁵³¹ Inače prezime Wozelka također se javlja u mnogo inačica. Riječ je o prezimenu poljskog (slavenskog) porijekla nastalom kao umanjena riječi *woz* koja označava voz, kola ili kočiju.⁵³² Također treba naglasiti da je prezime najčešće na području Austrije, točnije Beča.⁵³³ Dakle očito se Luigia udala u dobrostojeću obitelj, a zasigurno je i njena vlastita obitelj imala sličan status.

8.3. Autor projekta

Na nacrtnoj dokumentaciji stoji i potpis Giuseppea Farkasa, ali je on potpisan kao „Dirigente responsabile Giuseppe Ing. Farkas“, odnosno kao nadzornik, a ne kao autor ili arhitekt. S obzirom da nije bila riječ o iznimno velikom projektu i da na dokumentu stoji samo njegov potpis vjerojatno je Giuseppe Farkas ujedno i autor i nadzornik i izvođač gradnje.⁵³⁴

8.4. Smještaj i tipologija

Nacrtna dokumentacija kuće Wotzelka-Schwarz sadrži samo jedan nacrt, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), koji se sastoji od tri lista. Nacrt je nastao u lipnju 1912. godine, a 6. kolovoza iste godine je dostavljen gradskom poglavarstvu. Nacrt je potom 11. kolovoza 1913. dostavljen Tehničkom uredu grada Rijeke, a tek 26. prosinca 1913. godine odobren je od strane gradskog poglavarstva. Treba napomenuti da je zapravo riječ o projektu za dvije identične kuće pa utoliko nije bilo potrebe za stvaranjem dvaju zasebnih identičnih nacрта. Prvi list (Slika 99) sadržava izgled glavnog, uličnog pročelja i poprečni presjek kuće, drugi list (Slika 100) sadržava smještaj zgrada u ulici, tlocrt prizemlja, objedinjeni tlocrt prvog i drugog kata i objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, a treći list (Slika 101) sadržava tlocrt potkrovlja.⁵³⁵ Kuća je građena na samom početku Vie Valscurigne ili Strade per Scurigne⁵³⁶ koja je „kao što i sam naziv govori, bila novi cestovni pravac za Škurinje. Riječ je o panoramskom tipu ulice koja je zahvaljujući smještaju na uzvišenju ponad grada imala pogled na sam grad i more.“⁵³⁷ Izgradnja se vršila prvenstveno sa sjeverne strane ulice s obzirom da je na južnoj strani teren

⁵³¹ *Guida generale di Fiume*, 1. izd., Rijeka, 1902., s. v. „Indice dei nomi registrati nella Guida, : Wozelka Edoardo“.

⁵³² Nomorigine, „Last name Wozelka: The meaning and origin of the last name Wozelka“, <https://en.nomorigine.com/origin-of-surname/wozelka/> (26. srpnja 2024).

⁵³³ Forebears, „Wozelka surname“, <https://forebears.io/surnames/wozelka> (26. srpnja 2024).

⁵³⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵³⁵ Ibid.

⁵³⁶ Via Valscurigna, Strada per Scurigne, Ulica Đure Strugara su nekadašnji nazivi za današnju Osječku ulicu.

⁵³⁷ Julija Lozzi-Barković, „Rijeka početkom XX. stoljeća: Urbanističko planiranje: Regulacijski plan Rijeke iz 1904. godine“, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 13-29. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 17-19.

prema koritu Škurinjskog potoka bio strm i neujednačen i smješten nepovoljno ispod ulice. Stoga se na južnoj strani ulice nalazio drvored.⁵³⁸ Ulica je pripadala podopćini Plasse.⁵³⁹ Zemljište na kojem su se kuće trebale graditi imalo je oblik slova L i površinu oko 635 m². Njihovom izgradnjom na sjevernoj strani ostao bi mali dio slobodnog zemljišta koji bi bio iskorišten kao dvorište. Po tipu gradnje riječ je o višestambenim građanskim najamnim kućama u nizu.⁵⁴⁰ To znači da je svaka od dvaju kuća projektirana s jednim reprezentativnim pročeljem okrenutim prema ulici i jugu. Prva kuća s kućnim brojem 71 trebala se na istoku nadovezati na kuću Woloschin, koja je s reprezentativnim bočnim pročeljem činila početak stambenog niza, dok se na njeno zapadno ili slijepo pročelje trebala nadovezati njoj identična kuća s kućnim brojem 72. Kuća s kućnim brojem 72 bi na taj način imala na zapadnoj strani slijepo pročelje na koje bi se mogla nadovezati eventualna buduća gradnja na prostoru čestice Anglussich/Stepanich. Dvije identične kuće bi na taj način funkcionirale kao uniformna cjelina i praktički kao jedna velika kuća s dva ulaza⁵⁴¹, slično kao kuća Fabich iz 1910. godine.⁵⁴² Na kraju je 1915. godine⁵⁴³ dovršena izgradnja samo kuće s kućnim brojem 71 (Danas na adresi Osječka 6). Ne zna se zašto je tome tako niti se zna ukoliko su se obje kuće krenule graditi istovremeno, ali moguće je da je gradnju druge kuće prekinulo izbijanje Prvog svjetskog rata u srpnju 1914. godine. Na zapadno slijepo pročelje kuće se kasnije nadovezala kuća na adresi Osječka 8⁵⁴⁴ o kojoj još nisu pronađeni podaci.⁵⁴⁵

⁵³⁸ Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.

⁵³⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁴⁰ Daina Glavočić, „Arhitektura secesije u Rijeci“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd, ur. Berislav Valušek (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 88.

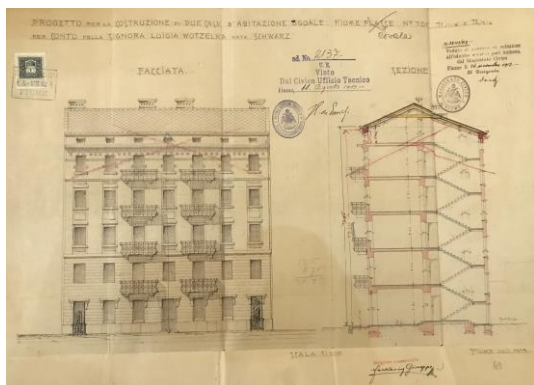
⁵⁴¹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁴² Jedino ostaje nejasno ukoliko je zbog blago strmog terena kuća s kućnim brojem 72 trebala blago nadvisiti kuću s kućnim brojem 71 ili se planiralo i to uskladiti nivelacijom terena.

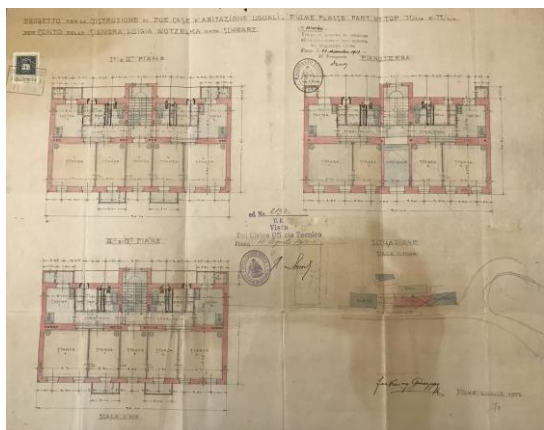
⁵⁴³ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 458.

⁵⁴⁴ Spomenuta kuća je dužinom i širinom identična kući Wotzelka-Schwarz

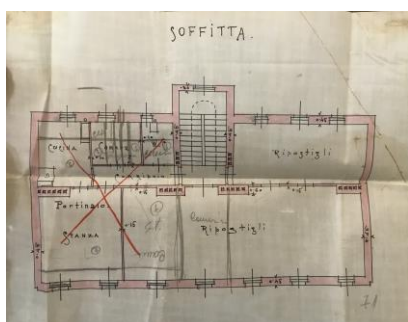
⁵⁴⁵ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 1. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Moderna galerija, 1997), 459.

Slika 99. List s prikazom pročelja i poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

Slika 100. List s prikazom smještaja kuće u ulici, tlocrta prizemlja, objedinjenog tlocrta prvog i drugog kata i objedinjenog tlocrta trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

Slika 101. List s prikazom tlocrta potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

8.5. Tlocrti

Kuća Wotzelka-Schwarz ima sveukupno šest etaža, a to su: prizemlje, četiri kata i potkrovlje. Zahvaljujući visokom potpornom zidu na sjevernoj strani prema zemljištu Host koji je riješio problem strme konfiguracije terena kuća nije trebala biti ukopana i samim time nije trebala imati suterenske prostore niže kategorije stanovanja na sjeveru. Na svakoj etaži izuzev potkrovlja su se nalazila po dva stana što je tada bila najčešća praksa.⁵⁴⁶ U potkrovlju se nalazio samo jedan stan. Kuća ima u potpunosti simetričan pravokutan tlocrt u obliku slova E zbog stubišnog tornja u središtu sjevernog (dvorišnog pročelja) i zbog dvorišnih krila (ostava i balkona) na samim rubovima istog. Tlocrtni raspored kuće Wotzelka-Schwarz je jednostavan i sve prostorije su pravokutnog oblika. Ulaz u kuću se nalazi na jugu i njime se dolazi do ulazne veže, stubišnog prostora i stanova u prizemlju.⁵⁴⁷ Ulazna veža (Slika 102) je pravokutnog oblika i vrlo je jednostavna izgleda. Zidovi su u najvišoj zoni, kao i strop dekorirani jednostavnim štuko lajsnama. Na podu se nalazi teraco pod čije je središnje polje izvedeno od miješanog granulata crnog, bijelog i crvenog mramora. Polje je okruženo crvenom i crnom bordurom. Na samom ulazu se nalazi malo polje ispunjeno samo sitnim granulatom bijelog mramora u kojem su umetnute crne arapske brojke za godinu izgradnje (1915). Tri stepenice vode do stubišta. Stubišni prostor je jednostavan, pravokutnog oblika s dvokrakim stubištem s odmorištima. Same stube su kamene i konzolne s obzirom da su jednim dijelom su oslonjene o zid, a drugim dijelom o željezni nosač I profila. Na odmorištima i stubišnim podestima se također nalazi teraco pod čiji je izgled usklađen s teracom ulazne veže. Stubište ima kovanoželjeznu ogradu na čijem je vrhu drveni rukohvat. Ograda (Slika 103) se sastoji od jednostavnih tankih vertikalnih šipki preko kojih se nalazi motiv kružnice s kraćom horizontalnom šipkom pa tako podsjeća na Saturn.⁵⁴⁸ U gornjem dijelu ograde se nalazi stilizirani motiv girlande. Na mjestu na kojima je ograda uglavljena s klinom na bočni brid stube nalazi se cvijetić. Ulazna vrata stanova su velika, jednostavna i sadržavaju tri pravokutne uklade. Ono što je bitno napomenuti jest da su očito sva ulazna vrata sadržavala mehanička zvonca (Slika 104) što sugerira da možda kuća u trenutku kada je izgrađena nije bila spojena na električnu energiju.

⁵⁴⁶ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 57.

⁵⁴⁷ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁴⁸ Motivi nebeskih tijela postali su osobito popularni u narednom, art déco periodu.

Slika 102. Ulazna veža i stubište (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

Slika 103. Detalj stubišne ograde (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

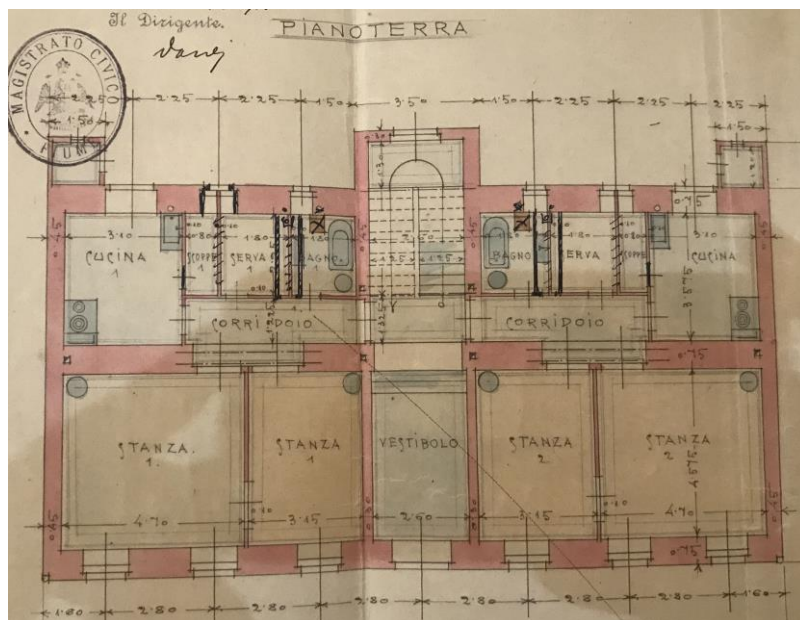

Slika 104. Detalj vrata s mehaničkim zvoncem (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

Stanovi u prizemlju (Slika 105) su identični s tlocrtom u obliku slova L i veličinom od oko 65 m². Visina stropa stanova u prizemlju bila je 3.5 metara. Prostor je organiziran sukladno ustaljenoj strogoj historicističkoj podjeli na boravišne prostorije i nusprostorije. Tako se stan sastojao od dugačkog hodnika bez prirodnog osvjetljenja u središtu, dvije sobe okrenute prema jugu (ulici), kuhinje, ostave, sobe za kućnu pomoćnicu, kupaonice s nužnikom i dodatne vanjske ostave kojoj se pristupalo iz dvorišta. Jedna od soba zasigurno je imala funkciju salona. Čini se da je nacrtana dokumentacija doživjela preinake i da je nužnik iz higijenskih razloga uklonjen iz prostora kupaonice i formiran kao nova zasebna prostorija smještena odmah uz kupaonicu. Dodatna prostorija uvedena je nauštrb unutarnje ostave koja je mogla biti izbrisana s tlocrta s obzirom da je stan imao još jednu, vanjsku ostavu. Dvorišnom prostoru i vanjskoj ostavi se pristupalo iz kuhinje ili eventualno putem vrata ispod prvog odmorišta na stubištu. Na tlocrtu je bojama jasno naznačen i tip podnih obloga. Tako su prostorije na sjevernoj strani obojene u plavičaste tonove, a sobe u narančaste. Plava boja predstavljala bi teraco i kamene stube, dok bi narančasta boja predstavljala drveni pod, najvjerojatnije parket.⁵⁴⁹ Na tlocrtu

⁵⁴⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

kuhinje prikazan je zidani štednjak i kameni sudoper, u sobama peći kružnog oblika⁵⁵⁰, a u kupaonici umivaonik, kada i bojler na drva. Svaki stan imao je sveukupno tri dimnjaka. Sobe su bile međusobno povezane i jedna od njih je zasigurno služila kao salon.⁵⁵¹ Dakle stanovi u prizemlju bili su skromni ne samo zbog smještaja u prizemlju već i zbog male kvadrature.

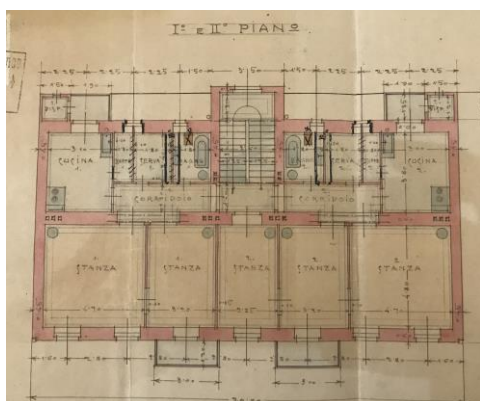
Slika 105. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

Tlocrtni raspored stanova na katovima (Slika 106 i Slika 107) gotovo je identičan onome u prizemlju. Razlike su u tome što stanovi na katovima imaju dva balkona: jedan veći okrenut prema jugu (ulici) i drugi manji na dvorišnoj strani s kojeg se pristupalo vanjskoj ostavi. Također, stanovi na istočnoj strani površinom su veći (oko 79 m²) jer imaju još jednu sobu okrenutu prema jugu (ulici). Toj sobi se moglo pristupiti iz susjedne sobe u stanu ili direktno sa stubišta što zasigurno sugerira da je imala funkciju salona. Treba napomenuti i da su veličine stanova neznatno rasle s visinom kuće zbog nosivih zidova čija se debljina smanjivala prema vrhu kuće. Preinake tlocrta koje su podrazumijevale dodavanje nužnika kao posebne prostorije i uklanjanje unutarnje ostave izvršene su i na katovima. Stanovi na katovima neznatno su se razlikovali u visini stropa pa su tako stanovi na prvom i drugom katu imali najviši strop od 3,60 metara, stan na trećem katu 3,50 metara, a stan na četvrtom katu 3,40 metara. Prostor potkrovlja (mansarde) podijeljen je na dio za stanovanje i dio koji je služio kao spremište (Slika 108). Tako

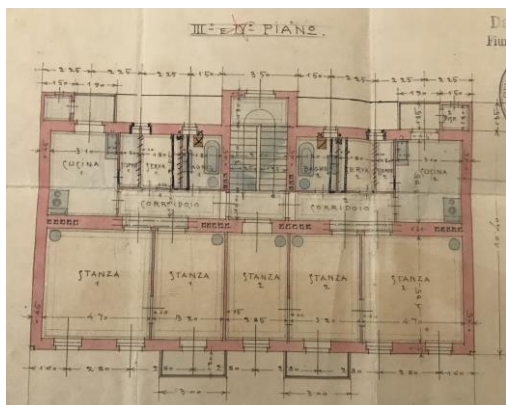
⁵⁵⁰ Sve peći postavljene su u kutove prostorija kako bi zauzimale što manje mjesta.

⁵⁵¹ Funkciju salona vjerojatno je imala manja soba bliže ulaznim vratima.

se na zapadnoj strani nalazio stan za portira veličine oko 50 m² koji također otprilike prati prostornu dispoziciju stanova na katovima i koji predstavlja najskromniji stan u kući.⁵⁵² Julija Lozzi-Barković ističe da je se stan za portira ili kućepazitelja rijetko smještao u potkrovlje jer je ono prvenstveno služilo kao spremište.⁵⁵³ Stan za portira se sastojao od hodnika, dvije sobe, kuhinje i nužnika. Najviša visina stropa u potkrovlju bila je 2,70 metara. Ostatak potkrovlja čine dvije vrlo velike prostorije⁵⁵⁴ koje su služile kao spremište.⁵⁵⁵

Slika 106. Detalj nacrt s objedinjenim tlocrtom prvog i drugog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

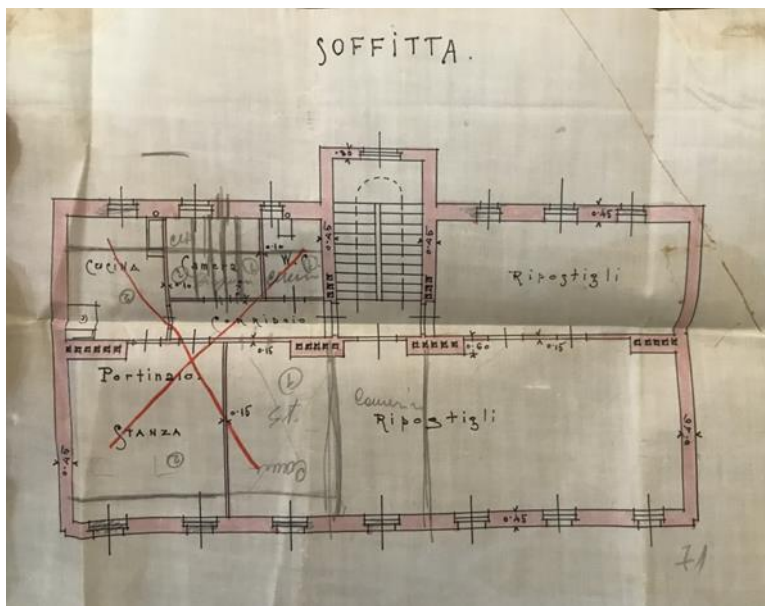
Slika 107. Detalj nacrt s objedinjenim tlocrtom trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

⁵⁵² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁵³ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Radničke najamne kuće", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 95.

⁵⁵⁴ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁵⁵ Treba napomenuti da je čitav nacrt potkrovlja išaran i ukazuje na neke kasnije preinake prostora.

Slika 108. Tlocrt potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

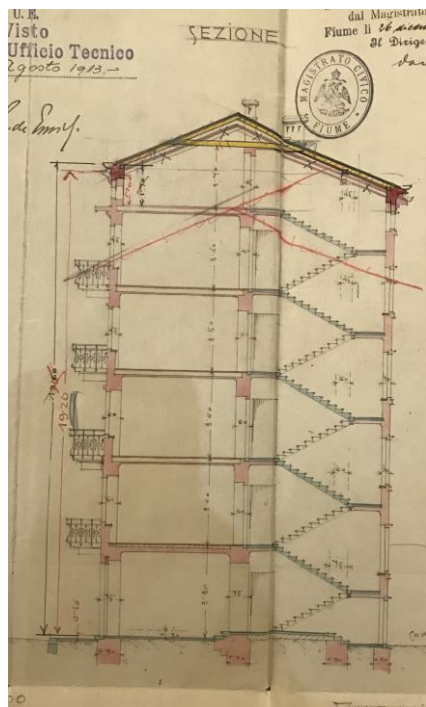
8.6. Konstrukcija

Nacrtna dokumentacija također omogućuje konstruktivnu analizu kuće Wotzelka-Schwarz. Glavna konstrukcija kuće je na četirima nosivim zidovima na obodu, jednom središnjem zidu zgrade koji se pruža u smjeru istok-zapad i zidovima stubišnog tornja. Za pretpostaviti je da se u središnjem zidu nalazi većina električnih i eventualno plinskih instalacija. Većina dimnjaka smještena je u središnjem zidu dok se ostatak nalazi u nosivim zidovima stubišnog tornja. Čitav sustav odvodnje pomaknut je na sjeverni vanjski zid zgrade pa je za pretpostaviti da tik uz njih nalazi i vodovod. Kuća je građena u kombinaciji tradicionalnih i tada modernih materijala. Zidovi su građeni punom opekom kao tradicionalnim materijalom pri čemu su nosivi zidovi naravno znatno deblji od pregradnih. Debljina nosivih zidova se, kao što je već rečeno, postupno smanjuje prema vrhu zgrade. Od kamena kao tradicionalnog materijala su izrađene konzolne stube dvokrakog stubišta. Armirani beton kao moderni materijal je primijenjen u konstrukciji balkona, vijenaca, stubišnih podesta i odmorišta. Također je primijenjen u međukatnoj konstrukciji, ali samo između prizemlja i prvog kata.⁵⁵⁶ Tu je također riječ o armiranobetonskoj konstrukciji načinjenoj prema Monierovom patentu.⁵⁵⁷ Ostatak čine drvene međukatne konstrukcije s gredama koje su položene okomito na središnji

⁵⁵⁶ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁵⁷ Palinić, „Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci“, *Grđevinar* 61, br. 5 (2009): 439.

nosivi zid. Drvo je dakako korišteno i kao materijal skeletne konstrukcije višeslivnog krova.⁵⁵⁸ Kuća ima linijske temelje. Kada je riječ o konstrukciji kuće Wotzelka-Schwarz čini se da je bila sporna njezina cjelokupna visina i da se planiralo sniziti kuću za jedan kat. Na kraju je na poprečnom presjeku kuće (Slika 109) naznačena redukcija visine kuće do završnog vijenca na južnoj strani s 19,60 metara na 19,20 metara.⁵⁵⁹ Ova preinaka izvršena je nauštrb visine potkrovlja, a moguće da je izvršena kao metoda boljeg ujednačavanja visine sa susjednom kućom Woloschin na istoku.

Slika 109. Detalj nacrtu s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

8.7. Opis pročelja

Na glavnom, uličnom ili južnom pročelju (Slika 110) dominira sveukupno sedam vertikalnih osi velikih pravokutnih otvora (prozora i vrata) čime je omogućen maksimalni ulazak danjeg svjetla u interijer. Pročelje je u potpunosti simetrično. U središtu prizemne zone nalazi se glavni ulaz. Čini se da je prvotno prema nacrtu kuća trebala imati i dva sporedna ulaza na samim rubovima pročelja kojima se moglo pristupiti stanovima u prizemlju. Očito se od toga

⁵⁵⁸ Čini se kako je prvotno sukladno nacrtu krov trebao biti jednostavan, dvoslivni, ali da je na kraju ipak izveden kao višeslivni krov.

⁵⁵⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

vrlo brzo odustalo o čemu svjedoči i sam nacrt na kojem su spomenuti ulazi naknadno precrtani. Najniži dio prizemne zone čini visoki horizontalno artikulirani sokl koji je očito trebao biti izveden od kamenih ploča. Zida je u zoni prizemlja i prvog kata horizontalno artikulirano u formi vrpčaste imitacije kamene oplata tipične za secesijsku gradnju. To se razlikuje od horizontalno artikuliranog zida historicističke gradnje gdje je kamena oplata ili njena imitacija izvedena u kvadratičnim formama. Pritom se izmjenjuju vrpce glatke i grube špricane žbuke. Svi otvori prizemlja naglašeni su jednakim jednostavnim natprozornicima, odnosno nadvratnicima s motivima meandra. Ulazni portal nije posebno naglašen niti značajnijom veličinom otvora niti dekoracijom. Na otvorima prvog kata izostaju bilokakvi istaci (prozorski okviri, natprozornici ili nadvratnici) čime su zapravo svedeni na jednostavne ureze u zidu.⁵⁶⁰ Na prvom katu se nalaze i dva pravokutna balkona.⁵⁶¹ Balkoni počivaju na vrlo jednostavnim konzolama u formi greda. Balkoni imaju jednostavne kovanoželjezne ograde u čijem izgledu dominiraju geometrijski elementi kružnice i stiliziranih vitica. Prozori drugog kata su naglašeni jednostavnim natprozornicima, isturenim krovnim klupicama i parapetom u kojem se nalazi polje ispunjeno vertikalno češljanom žbukom. Na drugom katu se također nalaze balkoni koji su smješteni u istoj vertikalnoj osi kao i balkoni prvog kata i identičnog su izgleda. Između prvog i drugog kata se nalazi jednostavni razdjelni vijenac. Prozori trećeg kata također imaju isturene prozorske klupice, a dodatno su naglašeni parapetom s vertikalno češljanom žbukom i vertikalno češljanom žbukom iznad prozora što služi kao svojevrsan natprozornik. Prozori drugog i trećeg kata međusobno su vertikalno povezani unutar polja glatke žbuke čime se naglašava vertikalnost. Između trećeg i četvrtog kata se ponovno nalazi razdjelni vijenac s profilacijama. Balkoni trećeg kata nalaze se u istoj vertikalnoj osi kao i oni na prvom i drugom katu i identičnog su izgleda. Otvori četvrtog kata su nešto manji u odnosu na otvore nižih etaža. Naglašeni su samo isturenim prozorskim klupicama. Razinom četvrtog kata prolazi jednostavni friz vertikalno češljane žbuke. Svaki otvor flankiran je keramičkom pločicom, a iznad otvora se nalazi i friz ritmično postavljenih pločica. Iznad četvrtog kata se nalazi visoko istureni razdjelni vijenac s profilacijama koji svojom širinom zastire blago uvučenu mansardnu zonu petog kata, čineći ju gotovo nevidljivom s ulice. Mansarda ima male prozorske otvore postavljene u osi otvora na nižim etažama. Otvori su dekorirani jednostavnim prozorskim okvirima. Na vrhu se nalazi jednostavan završni vijenac s ovješanim žlijebom koji gotovo pa nije vidljiv jer i njega zastire vijenac ponad četvrtog kata. Same vertikalne cijevi žlijeba pomaknute su na sami rub pročelja kako ne bi narušavale njegov izgled. Čak je i krovšte s

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ Na nacrtu su šrafiranjem prikazane sjene balkona, vijenaca i ostalih isturenih elemenata pročelja.

dimnjacima u potpunosti simetrično. Na krovu je prikazan i pokrov romboidnog oblika pa je za pretpostaviti da je bilo predviđeno postavljanje već spomenutih azbestno-cementnih ploča.⁵⁶²

Slika 110. Detalj nacrtu s prikazom glavnog pročelja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

Pročelje kuće gotovo je u potpunosti izvedeno sukladno nacrtnoj dokumentaciji (Slika 111). Postoje male razlike i elementi koji na nacrtu možda nisu mogli biti prikazani pa su oni navedeni u nastavku. Sokl kuće prekriven je špricanom žbukom pri čemu treba naglasiti da je možda riječ o naknadnoj intervenciji kojom je prekriven izvorni kameni sokl. Natprozornici, odnosno nadvratnici prizemlja pojednostavljeni su time što je izostavljen detalj meandra. Treba napomenuti da su natprozornici i ostali elementi dekoracije od žbuke i terakote, kao i ograde nabavljeni ili iz radionice *Delavske škole* u Kastvu ili preko kataloga iz drugih dijelova Austro-Ugarske monarhije.⁵⁶³ Ulazna vrata su dvokrilna s dvokrilnim nadsvjetlom. Izrađena su od drveta i obojena su u smeđu boju.⁵⁶⁴ Svaka vratnica u donjem dijelu sadrži jednu ukladu, a u

⁵⁶² HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

⁵⁶³ Deborah Pustišek, *Emilio Ambrosini*, (Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2011), 50.

⁵⁶⁴ Nije jasno jesu li vrata i izvorno bila smeđe ili neke druge boje.

gornjem dijelu dva ostakljena polja. Pritom su i uklade i ostakljena polja izvedena u obliku krila leptira (Slika 112). Ostakljena polja dodatno su ispunjena valovitim i kružnim kovanoželjeznim rešetkama s kuglicama na završetcima pa time čitav izgled vrata još više podsjeća na krila leptira i prilagođen je stubišnoj ogradi. Kukci se kao motiv u europskim umjetnostima do prijelaza iz 19. u 20. stoljeće javljaju vrlo rijetko. Negativan stav zapadnog svijeta naspram kukaca uvelike je proizašao iz Biblije u kojoj se kukci spominju uz negativne konotacije. Sasvim drugačija situacija bila je na području Istočne Azije gdje su kukci tisućljećima služili kao nepresušan motiv u umjetnosti i gdje je čitav stav naspram kukaca bio puno pozitivniji. Upravo se navedeno područje, točnije Japan, polovicom 19. stoljeća zahvaljujući Meiji preporodu sve više počinje otvarati Zapadu. Tako zapadni svijet zahvaćen duhom orijentalizma počinje doživljavati nikad intenzivniji priljev japanske umjetnosti (između ostalog i s motivima kukaca), a japanski umjetnici kao što je primjerice Katsushika Hokusai postaju nadahnuće za europske umjetnike poput Édouarda Maneta, Jamesa Whistlera i Claude Moneta.⁵⁶⁵ Istovremeno se u Europi događao preokret. Europska opčinjenost kukcima (ponajviše u vidu njihovog proučavanja i klasifikacije) koja je obilježila veći dio 19. stoljeća se krajem istog počela pretvarati u kolektivnu fobiju. Kukci su se time našli na crnoj listi kao invazivni organizmi, štetnici i prenositelji bolesti.⁵⁶⁶ Tako se može reći da je japanski utjecaj došao u pravi čas i omogućio šire uključivanje kukaca u umjetnost Zapada, točnije u tada aktualnu secesijsku umjetnost. Tome je svakako pripomogao tehnološki napredak u vidu novih snažnijih mikroskopa koji su omogućili lakše proučavanje sitnih organizama, ali i znanstveni napredak. Naime, iako je Ernst Haeckel još 1862. godine objavio publikaciju s bogatim ilustracijama organizama, najveći odjek je doživjela njegova knjiga *Kunstformen der Natur* (1899-1904) koja je izašla upravo na vrhuncu secesije. Knjiga je imala ogroman utjecaj na umjetnost jer je široj publici po prvi puta predstavila izniman repertoar do tada neviđenih i nepoznatih organizama poput meduza, koralja, algi, ali i brojnih vrsta pauka i kukaca. Iako je secesija koristila motive raznih kukaca pokazalo se da su najpoželjniji bili leptiri. Kukci izlaze iz mode usporedno s umjetnošću secesije nakon Prvog svjetskog rata.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Sandra R. Schachat, „Insect Biodiversity in Meiji and Art Nouveau Design“, *American Ethnomologist* 61, br. 4 (2015): 215.

⁵⁶⁶ Franziska Kohlt, „Creepy Victorians: How nineteenth century Britain became obsessed with insects“, Insect Week: Royal Entomological Society, <https://www.insectweek.org/creepy-victorians/> (3. lipnja 2024).

⁵⁶⁷ Sandra R. Schachat, „Insect Biodiversity in Meiji and Art Nouveau Design“, *American Ethnomologist* 61, br. 4 (2015): 217-221.

Slika 111. Glavno, ulično pročelje (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

Slika 112. Detalj ulaznih vrata (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

Danas kuća u prizemnoj zoni u ravnini druge i šeste vertikalne osi ima sporedne ulaze koji su zasigurno nastali prilikom prenamijene stambenih u poslovne prostore što je napomenuto i u knjizi *Arhitektura secesije u Rijeci*.⁵⁶⁸ Konzole balkona su također izvedene drugačije i imaju kompleksniji izgled u odnosu na nacrt. Tako su dekorirane vertikalno češljanom žbukom i krugovima. Balkonska ograda je također gotovo u potpunosti izvedena kao

⁵⁶⁸ Daina Glavočić et al., „Katalog objekata“, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2. izd., ur. Berislav Valušek, 391-516 (Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007), 458.

na nacrtu s time da se u središtu kružnica se nalazi stilizirani cvjetić. Međutim treba naglasiti da cjelokupni izgled same ograde nije toliko secesijski i da u većoj mjeri podsjeća na skromne ograde historicističkih kuća. Također treba naglasiti da izgled ograde nije usklađen sa stubišnom ogradom niti rešetkama ulaznih vrata. Razdjelni vijenac između prvog i drugog kata izveden je s profilacijama. Glavnina ziđa drugog i trećeg kata ispunjena je grubom špricanom žbukom. Otvori balkona naglašeni su samo jednostavnim okvirom od glatke žbuke. Između trećeg i četvrtog kata se ponovno nalazi razdjelni vijenac koji je gotovo identičan onome između prvog i drugog kata. Razinom četvrtog kata prolazi jednostavan friz glatke žbuke. Svaki otvor flankiran je jednom kvadratnom tamnocrvenom glaziranom keramičkom pločicom (Slika 113). Iznad otvora četvrtog kata prolazi friz koji se sastoji od ritmično postavljenih pojedinačnih tamnocrvenih glaziranih keramičkih pločica što pridonosi dinamičnosti i kolorizmu pročelja. Proizvođač pločica za sada nije poznat. Giuseppe Farkas surađivao je s Giacomom Rubessom i Giuseppeom Szabòm pa stoga postoji mogućnost da ih je dobio preko njih.⁵⁶⁹ Balkoni četvrtog kata također su smješteni u osi s prethodnim, ali njihove konzole nemaju motiv krugova već samo vertikalno češljanu žbuku.

Slika 113. Detalj gornjeg dijela pročelja (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

⁵⁶⁹ Theodor de Canziani Jakšić, tablica (bez naslova), *Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera* (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 82-83.

Dakle vidljivo je kako se dekoracija kuće Wotzelka-Schwarz gotovo u potpunosti sastoji od jednostavnih, strogih geometrijskih elemenata koji svoj uzor imaju u bečkoj secesiji i djelima Otta Wagnera.⁵⁷⁰ Elemente flore čine samo sitni cvijetici i vitice na balkonskim ogradama, a element faune suptilno je izražen kroz vratnice čime je udio figuralne dekoracije sveden na minimum. Poseban je naglasak na igri vertikalnih (vertikalno češljana žbuka, vertikalna polja) i horizontalnih elemenata (razdjelni vijenci, vrpčasta imitacija kamene oplata) čime se dodatno postiže dinamičnost pročelja. Naglasak je i na kontrastu teksture površina. Tako je primjerice hrapava tekstura češljane ili špricane žbuke u kontrastu s glatkom žbukom ili glatkim glaziranim keramičkim pločicama. Dispozicija keramičkih pločica oko bočnih strana prozora najsličnija je kući za *Unione Cooperativa Fiumana* u Fiorella La Guardije 10, ali može se usporediti i sa spomenutom vilom (zgradom) Antičević iz 1910-1912. godine u Bihačkoj ulici 12 u Splitu čiji je autor Petar Senjanović.⁵⁷¹ Sudeći po sačuvanoj staroj razglednici (Slika 114) kuća nije imala nikakav oblik vanjskog zasjenjivanja interijera (škure, žaluzine, rolete i slično).⁵⁷² Time je omogućen kontinuirani ulazak danjeg svjetla kroz velike prozore s nadsvijetlom u interijer. Ovakvo rješenje zasigurno je primijenjeno kao higijenska mjera s obzirom na tada nova medicinska otkrića koja su dokazala neke pozitivne učinke sunčevog svjetla na ljudsko zdravlje.⁵⁷³ To se ponajprije odnosilo na Nielsa Finsena koji je razvio liječenje kožnog oblika tuberkuloze posredstvom sunčevog svjetla i na Roberta Kocha koji je otkrio da se bakterije koje uzrokuju tuberkulozu mogu uništiti na suncu. Čak je i sama Florence Nightingale preferirala da pacijenti budu smješteni na krevetima direktno okrenutima sunčevom svjetlu i blizu prozoru i svježem zraku.⁵⁷⁴ Tuberkuloza ili sušica bila je bolest koja je obilježila 19. i prvu polovicu 20. stoljeća i usko je vezana uz industrijalizaciju, nagli razvoj urbanih središta, glad i siromaštvo.⁵⁷⁵ Rijeka nije bila iznimka na što upućuju i izračuni riječkog liječnika Giovannija Benzana prema kojima je tuberkuloza bila drugi najveći uzrok smrti u Rijeci 1900. godine. Benzan je skupa s *Gradskom sanitarnom komisijom*, osnovanom još krajem 19. stoljeća, zahtijevao poboljšanje higijenskih uvjeta u gradu. Tako je, između ostalog, zahtijevao rješavanje lošeg stanja riječkog Starog grada kao izvora zaraze, predlagao brzu

⁵⁷⁰ Julija Lozzi-Barković, "Rijeka početkom XX. stoljeća: Stambeno graditeljstvo: Stambeno-poslovne zgrade", u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, 55-129. (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2010), 111.

⁵⁷¹ Anđelka Galić i Miroslav Gašparović, *Secesija u Hrvatskoj* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003), 306.

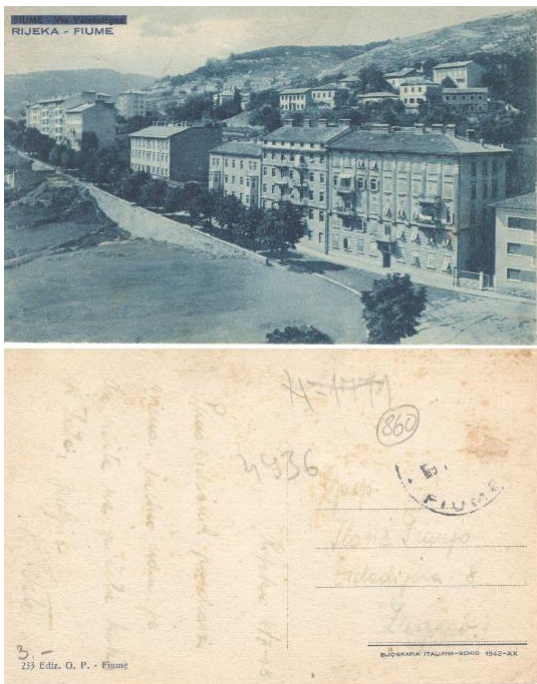
⁵⁷² Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.

⁵⁷³ Do tada je dominiralo zaziranje od sunčeve svjetlosti ponajviše zbog preferiranja blijede puti.

⁵⁷⁴ Rhodri Evans, recenzija knjige: *Chasing the Sun: The New Science of Sunlight and How it Shapes Our Bodies and Minds* Linde Geddes, *The British Journal of General Practice* 70, br. 691 (2020): 80.

⁵⁷⁵ Željko Cvetnić i Željko Dugac, „Povijest tuberkuloze - od prvih zapisa do otkrića uzročnika (I. dio)“, *Veterinarska stanica* 51, br. 4 (2020): 406.

gradnju novih stanova, pranja prašnjavih ulica, ali i potrebu edukacije stanovništva o borbi protiv tuberkuloze.⁵⁷⁶ Čini se kako je umjesto modernog rješenja s azbestno-cementnim krovnim pokrovom na kraju ipak postavljena kanalica kao tradicionalni mediteranski tip pokrova.⁵⁷⁷ Sjeverno ili dvorišno pročelje nije valorizirano, odnosno nema posebne dekoracije što je uobičajeno s obzirom da ono nije vidljivo s prometnica i javnih površina pa utoliko nije bilo potrebe za njegovim dekoriranjem. Dvorišnim pročeljem dominira stubišni toranj u središtu koji je flankiran balkonima i bočnim krilima unutar kojih se nalaze ostave. Na svakom odmorištu ziđe tornja je otvoreno jednim prozorskim otvorom. Prozori su jednostavna izgleda s dva krila i nadsvjetlom i nemaju nikakav oblik zasjenjivanja (škure, rolete ili žaluzine) čime je omogućen kontinuirani ulazak dnevnog svjetla na prostor stubišta. Na dvorišnoj strani su se trebali nalaziti manji balkoni iz kojih se pristupa ostavama. Na kraju su izvedeni dugački obodni balkoni (Slika 115) koji se protežu skroz do stubišnog tornja. Balkonska ograda je skromna i sastoji se od ravnih, međusobno povezanih vertikalnih šipki. Otvori potkrovlja su mali i do pola njihove visine se nalaze kovanoželjezne rešetke u formi vitica. U gornjem dijelu pročelje završava jednostavnim završnim vijencem i ovješnim žlijebom.

Slika 114. Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.

⁵⁷⁶ Ana Alebić-Juretić, „Sanitarne prilike u Rijeci na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće“, *Acta medico-historica Adriatica* 8, br. 2 (2010): 329-335.

⁵⁷⁷ Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.

Slika 115. Dvorišno pročelje (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.

8.8. Stanje očuvanosti

Čini se da najveći dio preinaka na kući Wotzelka-Schwarz koncentriran na sjevernom ili dvorišnom pročelju čime je na sreću glavno, ulično pročelje na jugu sačuvalo svoj izvorni karakter. Jedino što remeti izgled i uniformnost pročelja su brojni klimatizacijski uređaji i antene na fasadi, kao i različiti materijali i boja stolarije i roleta koji su tijekom vremena zamijenjeni i dodani s obzirom da izvorno kuća nije imala ni rolete ni škure. Sama fasada je u vrlo dobrom stanju i obojena je u narančasto, a keramičke pločice su sve na broju i u super stanju. Unutrašnjost kuće je u gotovo savršenom stanju. Jedino je teraco pod malo oštećen na ulazu i nešto više u prizemlju prema izlazu u dvorište gdje su se očito mijenjale odvodne cijevi. Danas kuća ima naknadno dodane sporedne ulaze za poslovne prostore u prizemlju. Oni nisu narušili koncept zgrade s obzirom da su prema prvoj ideji nacrtali oni i bili predviđeni. Kuća je na južnoj strani imala pogled na uredno zasađen drvodred *Vie Valscurigna* i na livade strmog terena prema Škurinjskom potoku. Nažalost taj ambijent se u potpunosti izmijenio s obzirom da je teren nasipavan⁵⁷⁸, nekontrolirano urbaniziran i izgrađen, a samog drvodreda na tom potezu više uopće nema.

9. Ukrasna keramika na riječkim secesijskim pročeljima

Iako atipična za riječku secesijsku arhitekturu, ukrasna keramika se na pročeljima riječkih secesijskih višestambenih kuća javlja ne toliko rijetko. Primjena ukrasne keramike je pritom ograničena samo na detalje i male površine reprezentativnih pročelja. Ukrasna keramika

⁵⁷⁸ Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.

je kao najdelikatnija i najfinija dekoracija uglavnom smještena u najvišim dijelovima pročelja što je jedan od ključnih razloga zbog kojeg je teško uočljiva i zbog čega prolazi nezapažena. Na svim kućama ukrasna keramika se javlja isključivo u obliku jednostavnih ravnih kvadratnih pločica sa sjajnom glazurom. Sve pločice su jednoboje pri čemu su najčešće primarne boje: tamnocrvena (kuća *Za Unione Cooperativa Fiumana*, kuća Tomašić i kuća Wotzelka-Schwarz) i plava boja (Kuća Hering-Székely, kuća Čičigoj i kuća ili vila Hodak). Puno su rjeđe korištene sekundarne boje: ljubičasta (kuća Frank-Kiss) i zelena (kuća/vila Hodak).

Na svim kućama, izuzev kuće ili vile Hodak, je korištena samo jedna boja keramičkih pločica. Pločice kuće ili vile Hodak u dvije boje (plavoj i zelenoj) izdvajaju se i po listriranoj glazuri zahvaljujući kojoj se doimaju šareno. Dvije boje pločica su bile predviđene i na projektu kuće Frank-Kiss.⁵⁷⁹ U svakom slučaju, pločice predstavljaju ključni element koji najviše pridonosi obojenosti pročelja. Pločice su aplicirane na nekoliko načina: pojedinačno oko prozora služeći kao nadomjestak za prozorske okvire ili natprozornike (kuća za *Unione Cooperativa Fiumana*, kuća Tomašić, kuća ili vila Hodak i kuća Wotzelka-Schwarz), pojedinačno u ritmu čineći friz (kuća Wotzelka-Schwarz), pojedinačno unutar nekog drugog dekorativnog elementa (kuća Čičigoj i projekt kuće Frank-Kiss⁵⁸⁰) i grupirano bez razmaka formirajući friz (kuća Frank-Kiss, Kuća Hering-Székely i kuća ili vila Hodak).

U cjelini je riječ o vrlo jednostavnim i skromnim rješenjima koja su daleko od Wagnerove *Majolikahaus*, čije je pročelje u potpunosti prekriveno pločicama i na kojoj su pločice različitih oblika, boja, tekstura i koje međusobno povezane tvore sliku ili uzorak. Ovom konceptu je najbliži projekt kuće Frank-Kiss gdje se dvjema bojama pločicama planirao stvoriti uzorak šahovnice.⁵⁸¹ Treba dodati da, suprotno očekivanjima, niti jedna kuća u svojoj unutrašnjosti, odnosno ulaznoj veži i stubištu nema aplicirane niti podne niti zidne keramičke pločice što stvara još veću diskrepanciju.⁵⁸²

Usklađena dekoracija ulazne veže i pročelja keramičkim pločicama bila je predviđena samo na projektu kuće Tomašić.⁵⁸³ Ukrasna keramika na pročeljima riječkih secesijskih višestambenih kuća je zasigurno proizvedena u kontinentalnim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije što ju u riječkom kontekstu čini importiranim proizvodom.

⁵⁷⁹ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)

⁵⁸⁰ Ibid.

⁵⁸¹ Ibid.

⁵⁸² Moguće je da su neke kuće imale aplicirane pločice u unutrašnjosti i da su uklonjene.

⁵⁸³ HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)

10. Zaključak

Iako se riječke secesijske kuće navode i opisuju u znanstvenoj i stručnoj literaturi, one nisu sustavno obrađene, odnosno spominju se osnovni podaci uz eventualan sažeti opis pročelja.

Istraživanjem u okviru ovoga diplomskog rada pokazalo se kako su naručitelji gotovo svih kuća bile fizičke osobe koje su potjecale iz dobrostojećeg društvenog sloja. Prvenstveno je riječ o muškarcima zrele i starije životne dobi što je samo odraz vladajućeg partijarhata. Također, riječ je uglavnom o doseljenicima iz različitih dijelova Austro-Ugarske Monarhije ili njihovim potomcima koji su u naglom razvitku grada Rijeke vidjeli priliku i za vlastiti napredak. Svojevrsni izuzetak je kuća za *Unione Cooperativa Fiumana* čiji je naručitelj pravna osoba, odnosno poduzeće. Projektiranje kuća bilo je povjereno tada najpoznatijim riječkim projektantima koji su se često potpisivali kao nadzornici gradnje, a ne kao autori. Po tipologiji se pokazalo da su gotovo svi objekti građeni kao višestambene građanske najamne kuće u nizu. Sve kuće spomenute u radu građene su na tada rubnim područjima grada, u pravilu na uzvišenjima, iz higijenskih i klimatskih razloga. Analiza tlocrta mogla se cjelovito i detaljno provesti na svim kućama izuzev kuće (vile) Čičigoj i kuće na adresi Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14 s obzirom da za te dvije kuće za sada nema pronađene nacrtne dokumentacije. Pri analizi tlocrta utvrđeno je kako se projektanti i dalje snažno oslanjaju na strogu historicističku podjelu prostora na nusprostorije i boravišne prostorije. Jedina novina u takvim neinovativnim tlocrtima bilo je obvezno odvajanje kupaonice od nužnika što je element koji je prisutan kod svih kuća kod kojih je bilo moguće provesti analize tlocrta. Nagovještaj promjena u organizaciji prostora vidi se jedino kod kuće Tomašić. Konstrukcije kuća počivaju dominantno na uporabi tradicionalnih materijala u gradnji kao što su kamen, drvo i cigla, ali je ipak na svakoj kući sa sačuvanom dokumentacijom dokazana uporaba armiranog betona. U tome se kao najnaprednija ističe kuća za *Unione Cooperativa Fiumana* koja u potpunosti napušta drvene međukatne konstrukcije. Iako su kuće građene jako brzo, i dalje je bila riječ o kvalitetnim, trajnim materijalima i gradnji. Kod svih kuća obrađenih u radu vidljiva je dominacija geometrijske dekoracije po uzoru na bečku secesiju i samog Otta Wagnera. Također je prikazano kako su gotovo sve kuće u svom izgledu eklektične jer su vidljivi elementi talijanskog libertyja, historicizma, kao i orijentalni i folklorni motivi. Pritom je otkrivena i diskrepancija u izgledu interijera (ulazne veže i stubišta) i eksterijera kod većine kuća. Izgled gotovo svake kuće u pojedinostima odstupa od nacrtu i mnogi elementi kao da najavljuju modernu ili art déco arhitekturu.

Terenskim radom potvrđeno je kako keramičku dekoraciju svih obrađenih kuća čine isključivo jednostavne, jednoboje, ravne kvadratne pločice sa sjajnom glazurom. Pločice su pritom korištene umjereno, odnosno kao svojevrsni naglasak primarno gornjih dijelova pročelja zbog čega su one teško uočljive. Na pročeljima su aplicirane ili pojedinačno ili grupirano, oko prozora kao nadomjestak prozorskih okvira ili natprozornika, unutar druge dekoracije ili pak u horizontalnim nizovima koji tvore friz. Pločice se najčešće javljaju u primarnim bojama, točnije crvenoj i plavoj boji, a znatno rjeđe u sekundarnim bojama poput zelene i ljubičaste. Od svih obrađenih kuća najviše se izdvaja kuća/vila Hodak na kojoj su korištene čak dvije boje pločica sa specifičnom, listriranom glazurom.

Pročelna keramika riječkih secesijskih višestambenih kuća predstavlja importirani dekor, a riječ o skromnim rješenjima i jednostavnim intervencijama u usporedbi sa sličnim ostvarenjima u nacionalnom i srednjoeuropskom kontekstu.

Pročelna keramika u Rijeci ne predstavlja lokalnu tradiciju kao u gradovima na kontinentu, te se pojavljuje sporadično u okviru nekolicine arhitektonskih realizacija čija je vrijednost tim veća, a koje se u ovom diplomskom radu obrađuju cjelovito..

Zaključno, ovaj diplomski rad pokazao je da su analizirane secesijske višestambene kuće glede keramičke dekoracije u relativno dobrom stanju. Međutim, kuće Tomašić i Čičigoj u obnovi su tu dekoraciju (nekad postojeću) izgubile, a koja je predstavljala jedan od ključnih elemenata koji ih je činio važnim reprezentantima secesijske arhitekture u Rijeci.

Ostale kuće, na kojima se (usprkos raznim nedaćama) uspjelo zadržati keramičku dekoraciju, kao i ostale ukrasne elemente na fasadi, svojom atraktivnošću, originalnošću i sačuvanim stilskim integritetom poticaj su i primjer kako bi se secesijska baština trebala tretirati i čuvati za budućnost.

11. Popis literature

Knjige

- Čop, Milivoj. 1988. *Riječko školstvo (1848-1918)*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Davies, J. E. Penelope, Walter B. Denny, Frima Fox Hofrichter, Joseph Jacobs, Ann M. Roberts i David L. Simon. 2013. *Jansonova povijest umjetnosti: Zapadna tradicija*. 7. izd. Prev. Olga Škarić i Sena Kulenović. Zagreb: Stanek.
- Dujmović Kosovac, Ljubica, Ivo Maroević, Irvin Lukežić, Daina Glavočić, Nataša Ivančević, Julija Lozzi-Barković, Olga Magaš i Nana Palinić. 2001. *Arhitektura historicizma u Rijeci*. Moderna galerija Rijeka-muzej moderne i suvremene umjetnosti.
- Galić, Anđelka i Miroslav Gašparović, 2003. *Secesija u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- Glavočić, Daina, Julija Lozzi-Barković i Jasna Rotim Malvić. 2011. *Secesijska arhitektura: vodič kroz Rijeku*. Rijeka: Društvo povjesničara umjetnosti Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja.
- Lozzi-Barković, Julija. 2010. *Secesija u arhitekturi Rijeke*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Pustišek, Deborah. 2011. *Emilio Ambrosini*. Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Scotti, Giacomo. 2002. *Izostavi nas iz ove knjige: novinarski zapisi*. Rijeka: Adamić.
- Tomorad, Mladen. 2020. *Egipat u Hrvatskoj: hrvatska fascinacija staroegipatskom kulturom*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.
- Valušek, Berislav, Daina Glavočić, Marco Pozzetto, Andras Hádik, Nataša Ivančević, Olga Magaš, Nana Palinić, Jasna Rotim-Malvić, Marijan Bradanović, Dorica Juretić i Nenad Labus. 1997. *Arhitektura secesije u Rijeci*. 1. izd. Rijeka: Moderna galerija.
- Valušek, Berislav, Daina Glavočić, Marco Pozzetto, Andras Hádik, Nataša Ivančević, Olga Magaš, Nana Palinić, Jasna Rotim-Malvić, Marijan Bradanović, Dorica Juretić i Nenad Labus. 2007. *Arhitektura secesije u Rijeci*. 2. izd. Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti.

Poglavlje u knjizi

- Depoli, Guido. 1921. Programma di lavoro per la Deputazione fiumana di storia patria. U: *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria*, sv. 5., ur. Editore il Municipio di Fiume. 3-7. Fiume: Deputazione fiumana di storia patria.

Knjige u elektroničkom obliku

- Altieri, Orietta. 1985. *La comunità ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778-1900)*. Udine: Del Bianco, 1985. https://www.google.hr/books/edition/La_comunit%C3%A0_ebraica_di_Gorizia/DpttAAAMAAJ?hl=hr&gbpv=1&bsq=arturo+hering+gorizia&dq=arturo+hering+gorizia&printsec=frontcover (24. travnja 2024).

Članci u časopisima

- Alebić-Juretić, Ana. 2010. Sanitarne prilike u Rijeci na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. *Acta medico-historica Adriatica* 8, br. 2: 329-336.
- B. pl., M. 1888. Izvješće izvjestitelja županije riečko-modruške. *Šumarski list* XII, br. 5: 173-184.
- Balabanić Fačini, Marica. 2006. Priča o jednom barjaku: Uz 120. obljetnicu Hrvatskog pjevačkog društva Jadranska vila na Sušaku. *Sušačka revija* 13, br. 54/55: 151-157.
- Cvetnić, Željko i Željko Dugac, 2020. Povijest tuberkuloze - od prvih zapisa do otkrića uzročnika (I. dio). *Veterinarska stanica* 51, br. 4: 405-416.
- Erceg, Sonja i Dora Tataj. 2019. Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10, br. 10: 81-89.
- Inhof, Bartol. 1925. Dr. fra J. Jelenić. Bio-Bibliografija. *Nastavni vjesnik* 33/34, br. 34: 239-251.
- Lozzi-Barković, Julija. 1997. Genius loci riječkog secesijskog graditeljstva na primjerima značajnih stambeno-najamnih zgrada. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 39, br. 1: 241-283.
- Lozzi-Barković, Julija. 1992. Secesija i riječke vile (prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u Rijeci s početka 20. stoljeća). *Fluminensia* 4, br. 2: 95-104.
- Luketić, Marija i Tamara Mazur. 2018. Kasnostaleško društvo Banske Hrvatske u 19. stoljeću. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti* 2, br. 2: 73-97.
- Metzger-Šober, Branko. 2012. Regulacijski plan grada Rijeke Paola Grassija, 1904. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 20, br. 1(43): 146-157.
- Palinić, Nana. 2009. Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci. *Građevinar* 61, br. 5: 435-444.

- Pederin, Ivan. 2004. Židovsko pitanje u srednjoj Europi i Hrvatskoj u XIX. Stoljeću. *Croatica Christiana periodica* 28, br. 53: 125-147.
- Schachat, Sandra R. 2015. Insect Biodiversity in Meiji and Art Nouveau Design. *American Ethnomologist* 61, br. 4: 215-222.
- Simončić, Katarina Nina. 2015. Portreti druge polovice 18. stoljeća na tlu Hrvatske-svjedoci odjevnih oblika i modnih utjecaja razdoblja rokoko. *Issues in Ethnology and Anthropology* 10, br. 4: 893-913.
- Valušek, Berislav. 2009. Vila Münz u Ičićima. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33, br. 33: 295-306.
- Vichodil, Vlastimil. ur. 1877. Zapisnik. *Gospodarski list: Organ hrv-slav gospodarskijog društva* XXV, br. 8: 62-64.

Članci u novinama

- T., P. 1857. III. Elenco degli oblati raccolti nel Circondario dell' i.r. Comitato di Fiume, dietro graciosissimo sorrano appello a solliero degli infelici abitanti della città e fortezza federale di Magonza., *Gazzettino di Città. L'eco di Fiume*, 2. srpnja.

Članci na mreži (webu)

- Bistrović, Željko. 2022. Počeci fotografije u Rijeci: Riječki pabirci XXXVIII. Portal Primorski Hrvat: udruga za promicanje baštine, 24. ožujka. <https://www.primorskihrvat.hr/bastina/poceci-fotografije-u-rijeci-rijecki-pabirci-xxxviii/> (24. travnja 2024).
- Bistrović, Željko. 2023. Riječka obitelj Tomašić i njezin najznačajniji predstavnik Franjo Ksaver, austrijski feldmaršal i prvi guverner Dalmacije. Portal Primorski Hrvat: udruga za promicanje baštine. 5. ožujka. <https://www.primorskihrvat.hr/bastina/povijest/rijecka-obitelj-tomasic-i-njezin-najznacajniji-predstavnik-franjo-ksaver-austrijski-feldmarsal-i-prvi-guverner-dalmacije/> (25. kolovoza 2024).
- Sciucca, Ornella. 2022. L'albergo «Quarnero», tra commercianti e cinema: Cronaca fiumana. *La Voce del Popolo*, 21. kolovoza. <https://lavoce.hr/cronaca/cronaca-fiumana/lalbergo-quarnero-tra-commercianti-e-cinema> (26. srpnja 2024).

- Sciucca, Ornella. 2022. Lo spirito godereccio dei fiumani. La Voce del Popolo, 30. listopada. <https://lavoce.hr/cronaca/cronaca-fiumana/lo-spirito-godereccio-dei-fiumani> (20. svibnja 2024.).

Recenzije

- Evans, Rhodri. 2020. Recenzija knjige: *Chasing the Sun: The New Science of Sunlight and How it Shapes Our Bodies and Minds* Linde Geddes. *The British Journal of General Practice* 70, br. 691: 80.

Izvješća

- Laun, Josip. 1864. *Izvēstje o kraljevskom višem gimnaziju u Rēci*. Rijeka: Emidija Mohovića tiskarski i kamenopisni zavod.

Materijali s kongresa

- Portela, A. M. i Francisco Queiroz. 2008. Ceramics in Portugese architecture (16th – 20th centuries). Materijali s 10. kongresa Qualicer, Castallón, 10.-13. veljače.

Doktorske disertacije

- Kusin, Igor. 2020. Antroponimija zagrebačkih Židova od početka XIX. st. do drugog svjetskog rata. Dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Diplomski radovi

- De Canziani Jakšić, Theodor. 1996. Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera. Dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Novine

- *Nezavisnost*. 1914. 21. ožujka.

Rječnici

- Roszkowski, W. i J. Kofman. 2016. *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century*. New York: Routledge. https://www.google.hr/books/edition/Biographical_Dictionary_of_Central_and_E/RnKIDAAAQBAJ?hl=hr&gbpv=1&dq=alapy+%22frank+kiss%22&pg=PP42&printsec=frontcover (14. srpnja 2024).

Enciklopedije

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Eos. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/eos> (12. kolovoza 2024).

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Helije. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://enciklopedija.hr/clanak/helije> (12. kolovoza 2024).
- Matejčić, Radmila. *Celligoi, Venceslao (Celigoj)*, u: Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Hrvatski biografski leksikon. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3466> (11. kolovoza 2024).
- Nefat, Bruno. moderna arhitektura. Istarska internetska enciklopedija. <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/310/moderna-arhitektura> (9. svibnja 2024).

Priručnici i slična djela

- Battara, P. ur. 1910. *Guida di Fiume*, 1. izd., Rijeka.
- Battara, P., ur. 1911. *Guida di Fiume*, 2. izd., Rijeka.
- Battara, P., ur. 1912. *Guida di Fiume*, 3. izd., Rijeka.
- Battara, P., ur. 1913. *Guida di Fiume*, 4. izd., Rijeka.
- Battara, P., ur. 1914. *Guida di Fiume*, 5. izd., Rijeka.
- Battara, P., ur. 1915. *Guida di Fiume*, 6. izd., Rijeka.
- Camera dei deputati. 1963. *Annuario parlamentare*. Sv. 1. Rim: Segretariato generale della Camera dei deputati.
- Consiglio provinciale delle corporazioni di Fium. 1937. *Guida generale di Fiume e provincia del Carnaro*, 7. izd., Rijeka: La Vedetta d' Italia.
- Great Britain. Foreign Office. 1943. *Italy Zone Handbook: Abruzzi and Molise*. London: Great Britan. Ministry of Economic Warfare.
- Istituto poligrafico dello Stato. 1938. *Gazzetta ufficiale del Regno d' Italia. Parte prima*. Rim: Istituto poligrafico dello Stato.
- Louvier, Clemente, ur. 1902. *Guida generale di Fiume*, 1. izd. Rijeka: Stabilimento tipolitografico di E. Mohovich.
- Louvier, Clemente, ur. 1903. *Guida generale di Fiume*, 2. izd. Rijeka: Stabilimento tipolitografico di E. Mohovich.
- Ministero della guerra. 1940. *Bollettino ufficiale delle nomine, promozioni e destinazioni negli ufficiali e sottufficiali del R. esercito italiano e nel personale dell'amministrazione militare*. Rim, Istituto poligrafico dello Stato.
- Redaktion des Hof -und Staatshandbuches, ur. 1918. *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Beč: Druck und verlag der K. K. Hof -und Staatsdruckerei.

- Società anonima editrice. 1933. *Annunario generale d'Italia*, 2. izd. Genova: Società anonima editrice.
- Università di Padova. 1921. *Annuario della R. Università degli studi di Padova per l'anno accademico 1921*. Padova: Università di Padova.
- Università di Padova. 1922. *Annuario della R. Università degli studi di Padova per l'anno accademico 1922*. Padova: Università di Padova.

Matične knjige/mikrofilmovi

- *Hungary Civil Registration, 1895-1980*. Archiv der Stadt Budapest (Archive of the City), Hungary. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L9SD-LBZ?view=index&action=view> (13. srpnja 2024).
- Kekić, Anita, snimateljica. 1997. *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeka 1855.-1859.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb. Zagreb: Hrvatski državni arhiv. mikrofilmski svitak br. 111. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99F-7W58?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6YBR-NKX2&action=view> (20. svibnja 2024).
- Kekić, Anita, snimateljica. 1997. *Matična knjiga vjenčanih župe Rijeka 1881.-1901.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, Zagreb: Hrvatski državni arhiv. mikrofilmski svitak br. 112. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L99F-VWH3?view=index&action=view> (23. srpnja 2024).
- Kekić, Anita, snimateljica. 1997. *Matična knjiga umrlih župe Rijeka 1877.-1884.*, Zbirka matičnih knjiga HDA, Zagreb, Zagreb: Hrvatski državni arhiv. mikrofilmski svitak br. 118. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L99X-1W4Z?view=index&action=view> (20. svibnja 2024).

Arhivska dokumentacija

- HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.)
- HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica))
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (2/2/1907 Maksima Gorkog 13 – Hauszner Ignazio e Catterina Rosenthal)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case)

- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)
- HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz)

Baze podataka

- Bogárdi, János. RadixIndex: Hungarian and central european genealogy al local history databases. <https://www.radixindex.com/> (13. srpnja 2024).
- *Cenni sull'autore: Brevi note biografiche sull'autore.* u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People. https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=1133 (24. travnja 2024).
- Falk, Federico. *Fiume: Galandauer – Hönigsfeld, HERRING*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People. https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=486 (24. travnja 2024).
- Falk, Federico. *Fiume: Rahamin – Szücs, SZEKELY*. u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People.
- Falk, Federico. *Informazioni: Bibliografia*, u: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People. https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/?page_id=325 (24. travnja 2024).
- *Home.* U: Ebrei a Fiume e Abbazia, ANU Museum of the Jewish People. <https://spotlight.anumuseum.org.il/fiume/> (24. travnja 2024).
- Lorentini, Giuseppe. *Schedatura degli internati "ebrei stranieri"*. u: Centro di documentazione on line campo di contrentamento di Casoli (1940-1944). <https://www.campocasoli.org/internati/> (25. kolovoza 2024).
- Pizzuti, Anna. Ebrei stranieri internati in Italia durante il periodo bellico. <https://www.annapizzuti.it/> (24. travnja 2024).

- Triadan, Mariacarla. *UTE Diritti immobiliari di proprietari di razza ebraica (1939-1944)*, u: Archivio di Stato di Trieste. https://archiviodistatotrieste.it/wp-content/uploads/patrimonio/inventari/110_UTE-Diritti-immobiliari-proprietari-razza-ebraica.pdf (24. travnja 2024).

Mrežne (web) stranice

- Arca Adriatica. Grobnica Francesco Manasteriotti (C-1). <https://arcaadriatica.eu/?pr=iiif.v.a&id=14006> (9. svibnja 2024).
- Erdélyi Művészet. <http://www.erdelyimuveszet.ro/kataszter/keret/nev/fnevek.htm> (14. srpnja 2024).
- Family Search. Hering family history: Hering name meaning. <https://www.familysearch.org/en/surname?surname=hering> (24. travnja 2024).
- Forebears. Schwartz surname definition. <https://forebears.io/surnames/schwartz> (26. srpnja 2024).
- Forebears. Wozelka surname. <https://forebears.io/surnames/wozelka> (26. srpnja 2024).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. keramika. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://enciklopedija.hr/clanak/keramika> (22. kolovoza 2024).
- Ibragimova, Elvira. Vodič kroz beogradsku secesiju: Jednočasovni obilazak najupečatljivijih zgrada s početka prošlog veka. Mapa Mag. <https://mapamag.rs/belgrade-secession-sr/> (27. srpnja 2024.).
- Kohlt, Franziska. Creepy Victorians: How nineteenth century Britain became obsessed with insects. Insect Week: Royal Entomological Society. <https://www.insectweek.org/creepy-victorians/> (3. lipnja 2024).
- Matković, Marijan. Područje Mjesnog odbora Kozala kroz povijest. Grad Rijeka: mjesni odbori. <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2018/06/Podru%C4%8Dje-Mjesnog-odbora-Kozala-kroz-povijest.pdf> (15. svibnja 2024).
- Matković, Marjan. Stambena arhitektura Pećina. Grad Rijeka: mjesni odbori. <https://www.rijeka.hr/mjesni-odbori/pecine/zanimljivosti/stambena-arhitektura-pecina/> (15. svibnja 2024).
- Nomorigine. Last name Wozelka: The meaning and origin of the last name Wozelka. <https://en.nomorigine.com/origin-of-surname/wozelka/> (26. srpnja 2024).

- Páll, Edit. Fiume és Trieszt magyar zsidó emlékei. Restancia: Független zsidó tudományos folyóirat. <https://www.restancia.hu/memory/palledit-fiume.html> (28. svibnja 2024).
- Porzellan Lexicon. <https://www.porzellanlexikon.de/index.php/2020/12/20/fr-fz-2-109/> (14. srpnja 2024).
- Riječka baština. Hotel Jadran. <https://rijekaheritage.org/hr/kj/hoteljadran> (25. kolovoza 2024).
- Riječka baština. Pogonska zgrada Riječke tvornice konopa. <https://rijekaheritage.org/Hr/kj/tvornicakonopa> (14. srpnja 2024).
- Società di Studi Fiumani: Archivio museo storico di Fiume. Elenco ufficiale dei legionari fiumani depositato presso la fondazione del Vittoriale degli italiani in data 24/6/1939. <https://www.fiume-rijeka.it/wp-content/uploads/2023/01/Elenco-dei-legionari-dannunziani.pdf> (15. srpnja 2024).
- Šverko, Ana. cavetto. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://struna.ihj.hr/naziv/lt-i-gt-cavetto-lt-i-gt/51005/> (9. svibnja 2024).
- The Museums of Florence. Gallery of the Ospedale degli Innocenti. http://www.museumsinflorence.com/musei/ospedale_degli_innocenti.html (22. kolovoza 2024).
- Thomas, Megan C. Orientalism. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/science/Orientalism-cultural-field-of-study> (9. svibnja 2024).
- Zsolnay. A Zsolnay Original: The Eosin Era. <https://www.zsolnay.hu/pages/the-history-of-eosin> (12. kolovoza 2024).
- WienSchauen. Die Jugendstil-Kliniken des Wiener AKH. <https://www.wienschauen.at/die-jugendstil-kliniken-des-wiener-akh/> (27. srpnja 2024.)

Osobna komunikacija

- (Theodor de Canziani Jakšić, 21. kolovoza 2024, mobilna poruka autoru)
- (Theodor de Canziani Jakšić, 13. kolovoza 2024, razgovor s autorom prilikom posjeta vili Ružić na Pećinama)

Vizualna građa

- Damir Fabijanić, „Vila Čičigoj“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 369.

- Damir Fabijanić, „Vila Čičigoj“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 512.
- Damir Fabijanić, „Vilo »ičigoj, detalj obrade pročelja“, fotografija, *Arhitektura secesije u Rijeci*, 2., ur. Berislav Valušek (Rijeka: Muzej moderne i suvremen umjetnosti: 2007), 388.
- De Canziani Jakšić. 1996. Theodor. Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera (slikovni prilozi). Dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pećine*, razglednica, 1923., karton, 13,7 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pećine*, razglednica, 1923., karton, 13,8 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.
- Gjuro Sikić, *Sušak - Pećine*, razglednica, 1926., karton, 13,5 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Grobnica broj 7, sekcija 2/9, polje E, groblje Kozala, Rijeka.
- Grobnica 568 B, polje K, groblje Kozala, Rijeka.
- Grobnica 132 A, polje K, groblje Kozala, Rijeka.
- Grobnica br. 30, polje G, groblje Kozala, Rijeka.
- „Impresa Costruzioni e Studio d' Architettura Arturo Hering perito giurato presso il R. Tribunale e Pretura Fiume“, reklama, *Guida di Fiume*, 6. izd., ur. P. Battara, Rijeka, 1915., 2.
- Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- k.č.br. 3956, MB 324779 k.o. STARI GRAD
- „Piastrelle di Asbesto 'Ferrenit' “reklama, *Guida di Fiume*, 6. izd., ur. P. Battara, Rijeka, 1915., 389.
- Theodor de Canziani Jakšić, tablica (bez naslova), *Secesijska keramika na području Rijeke i Kvarnera* (dipl. rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1996), 82-83.
- „Thuróczy Kálmán“ reklama, *Kerseszény Magvető*, , siječanj-veljača 1911.
- Tvornica Zsolnay, *Slon*, oko 1950., porculan s eozin glazurom, 9 x 5,5 x 7,4 cm, zbirka Luke Štimca.

12. Popis slikovnih priloga

- Slika 1. Pogled na južno i zapadno pročelje hotela *Jadran* (Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pecine*, razglednica, 1923., karton, 13,8 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.)
- Slika 2. Detalj nacрта s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 3. Ulazna veža (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 4. Detalj nacрта s poprečnim presjekom kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 5. Poprečni presjek kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 6. Natale Mohovich, stubišna ograda (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 7. Tlocrt prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 8. Nacrt za dogradnju pomoćnih prostorija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 153 (51/1908. Fiorello la Guardia 10. Casa Fiumana unione cooperativa - Demarmels Giovanni), foto: Luka Štimac.
- Slika 9. Objedinjeni tlocrt prvog i drugog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 10. Objedinjeni tlocrt prvog i drugog kata, druga verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 11. Objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.

- Slika 12. Objedinjeni tlocrt trećeg i četvrtog kata, prva verzija, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 13. Tlocrt potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 14. Nacrti temelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 15. Nacrt pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 151 (17/17/1907. Fiorello La Guardia 10 – Unione cooperativa fiumana per la costruzione di case), foto Luka Štimac.
- Slika 16. Ulično pročelje (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 17. Glavna ulazna vrata (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 18. Detalj gornje polovice uličnog pročelja (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 19. Ulično pročelje (Giovanni Rubinich, *Kuća za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Fiorello La Guardia 10), foto Luka Štimac.
- Slika 20. Ulična pročelja (Giovanni Rubinich, *Kuća Steinmann*, 1905., Ulica Ivana Zajca 2/Ribarska ulica 5), foto Luka Štimac.
- Slika 21. List s tlocrtima i smještajem kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 22. List s prikazom pročelja i poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 23. Detalj nacrt s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 24. Detalj dekoracije na stropu ulazne veže (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

- Slika 25. Ulazna veža i stubište (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.
- Slika 26. Stubišna ograda (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.
- Slika 27. Stubišna ograda (Giuseppe Farkas, *Uglovnica Hering II*, 1912., križanje Ulice Ivana Zajca i Uljarske ulice), foto Luka Štimac.
- Slika 28. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 29. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prvog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 30. Detalj nacрта s prikazom tlocrta viših katova, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 31. Detalj nacрта s prikazom tlocrta suterena, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 32. Detalj nacрта s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 33. Detalj nacрта s prikazom glavnog, uličnog pročelja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 155 (73/2/1909. Matka Laginje 17, ex M. Gorkog 17, čest 2012 – Hering Arturo & Vera nata Székely), foto Luka Štimac.
- Slika 34. Detalj betonskog polja na zidu uličnog pročelja (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.
- Slika 35. Ulično pročelje (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.
- Slika 36. Detalj gornjeg dijela pročelja (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.
- Slika 37. Ivan Rendić, *Mauzolej obitelji Francesca Manasteriottija*, 1894.-1896., groblje Kozala, foto Luka Štimac.
- Slika 38. Slijepo pročelje na jugu (Giuseppe Farkas, *Kuća Hering-Székely*, 1909., Laginjina ulica 17), foto Luka Štimac.

- Slika 39. pogled na slijepo pročelje vile na zapadu (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.
- Slika 40. Edition Čaklović Zagreb, *Sušak-Pećine*, razglednica, 1923., karton, 13,7 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Slika 41. Gjuro Sikić, *Sušak - Pećine*, razglednica, 1926., karton, 13,5 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Slika 42. Sjeverno pročelje (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.
- Slika 43. Izdanje knjižare M. I. Banić – Sušak, *SUŠAK – PEĆINE*, razglednica, 1926., karton, 13,9 x 9 cm, zbirka Luke Štimca.
- Slika 44. Pogled na zapadno pročelje (nepoznati autor, *Vila Čičigoj*, oko 1910., Šetalište XIII. divizije 36), foto Luka Štimac.
- Slika 45. Grobnica Frank-Kiss/Keömley, Groblje Kozala (Grobnica br. 30, polje G, groblje Kozala, Rijeka), Rijeka, foto Luka Štimac.
- Slika 46. HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 47. Detalj nacрта s prikazom smještaja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 48. Ulazna veža i stubište (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 49. Stubišna ograda (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 50. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 51. Okulus (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 52. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prvog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 53. Detalj nacрта s prikazom objedinjenog tlocrta drugog i trećeg kata i krovišta, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.

- Slika 54. Detalj nacрта s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 55. Detalj nacрта s prikazom glavnog, zapadnog pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 157 (122/1910. 1. maja 32 – Franck-Kiss Stefano), foto Luka Štimac.
- Slika 56. Detalj pročelja s balkonom (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 57. Detalj pročelja s balkonom (Venceslao Celligoi, *Kuća Woloschin*, 1908., Osječka 4), foto Luka Štimac.
- Slika 58. Glavno ili zapadno pročelje (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 59. Detalj pročelja s ulaznim portalom (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 60. Detalj pročelja u razini prvog kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 61. Detalj pročelja u razini drugog kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 62. Detalj pročelja u razini trećeg kata (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 63. Pogled na sjeverno i istočno pročelje kuće (Venceslao Celligoi, *Kuća Frank-Kiss*, 1910., Ulica 1. maja 32), foto Luka Štimac.
- Slika 64. Pogled na stambeni niz u Ulici 1. maja, foto Luka Štimac
- Slika 65. List s prikazom čitavog planiranog kompleksa, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 66. Detalj nacрта s prikazom smještaja kuće u ulici, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 67. Detalj poprečnog presjeka s prikazom ulazne veže, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 68. Ulazna veža (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.

- Slika 69. Detalj stubišne ograde (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.
- Slika 70. Detalj nacрта s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 71. Detalj nacрта s prikazom objedinjenog tlocrta prvog i drugog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 72. Detalj nacрта s prikazom objedinjenog tlocrta trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 73. Detalj nacрта s prikazom tlocrta potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 74. Detalj nacрта s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 75. Detalj nacрта s prikazom glavnog pročelja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 160 (130/4/1911. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich Francesco), foto: Luka Štimac.
- Slika 76. HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 162 (203/1912. Fiorello la Guardia 8 – Tomasich)
- Slika 77. Glavno, južno pročelje kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.
- Slika 78. Detalj gornje zone glavnog, južnog pročelja kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.
- Slika 79. Bočno ili istočno pročelje kuće (Emilio Ambrosini, *Kuća Tomašić*, 1912., Fiorella La Guardije 8, 8A, 8B/Ulica Blaža Polića 7), foto: Luka Štimac.
- Slika 80. Ulična pročelja kuće (Emilio Ambrosini, *Uglovnica za Unione Cooperativa Fiumana*, 1908., Rikarda Katalinića Jeretova 8A), foto Luka Štimac.
- Slika 81. Jedan list zapisnika pisanog na pisačkoj mašini, HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?)1913. (1. skica)), foto Luka Štimac.

- Slika 82. Skica na paus papiru, HR-DARI-56 (Kotarski tehnički ured Sušak), kut. 54 (Josip i Kata Hodak – novogradnja na Boulevardu (danas: Boulevard oslobođenja br. ?) 1913. (1. skica)), foto Luka Štimac.
- Slika 83. detalj stranice knjige s XVI. točkom sa sjednice održane 12. kolovoza 1912., HR-DARI-23 (Gradsko poglavarstvo Sušak), knjiga 173b (Zapisnici sjednica Obć. zastupsta od 13/8 1910. do 25/9 1912.), foto Luka Štimac.
- Slika 84. Ulazna veža (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 85. Detalj stubišne ograde (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 86. Sjeverno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 87. Detalj sjevernog pročelja u razini prvog kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 88. Detalj portala s kartušom (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 89. Kapija, prilazni mostić i glavni ulaz (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 90. Detalj sjevernog pročelja u razini drugog kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 91. Detalj pročelja s dekoracijom kestenova lišća (Emilio Ambrosini, *Hotel Royal*, 1906., Korzo 9/Adamićeva 10), foto Luka Štimac.
- Slika 92. Balkon na sjevernom pročelju (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 93. Rešetke ulaznih vrata (Sandor Mezey, *Zgrada Mađarskih kraljevskih državnih željeznica*, 1911. Žabica/Krešimirova Ulica), foto Luka Štimac.
- Slika 94. Detalj sjevernog pročelja s pločicama u razini trećeg kata (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.
- Slika 95. Tvornica Zsolnay, *Slon*, oko 1950., porculan s eozin glazurom, 9 x 5,5 x 7,4 cm, zbirka Luke Štimca.
- Slika 96. Zapadno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac.

- Slika 97. Istočno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac
- Slika 98. Južno pročelje (nepoznati autor, *kuća/vila Hodak*, 1912. Šetalište Ivana Gorana Kovačića 14), foto Luka Štimac
- Slika 99. List s prikazom pročelja i poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 100. List s prikazom smještaja kuće u ulici, tlocrta prizemlja, objedinjenog tlocrta prvog i drugog kata i objedinjenog tlocrta trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 101. List s prikazom tlocrta potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 102. Ulazna veža i stubište (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 103. Detalj stubišne ograde (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 104. Detalj vrata s mehaničkim zvoncem (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 105. Detalj nacrt s prikazom tlocrta prizemlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 106. Detalj nacrt s objedinjenim tlocrtom prvog i drugog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 107. Detalj nacrt s objedinjenim tlocrtom trećeg i četvrtog kata, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 108. Tlocrt potkrovlja, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.

- Slika 109. Detalj nacрта s prikazom poprečnog presjeka kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 110. Detalj nacрта s prikazom glavnog pročelja kuće, HR-DARI-57 (Tehnički uredi grada Rijeke), kut. 165 (163/2/1913. Đure strugara 6 i 8, čest 71 i 72 – Wotzelka Luigia nata Schwartz), foto Luka Štimac.
- Slika 111. Glavno, ulično pročelje (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 112. Detalj ulaznih vrata (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 113. Detalj gornjeg dijela pročelja (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.
- Slika 114. Ediz. G. P. – Fiume (Eliografia Italiana-Schio), *FIUME-Via Valscurigna, RIJEKA-FIUME*, razglednica, 1942., karton, 13,7 x 8,7 cm, zbirka Luke Štimca.
- Slika 115. Dvorišno pročelje (Giuseppe Farkas, *Kuća Wotzelka-Schwarz*, 1913., Osječka 6), foto Luka Štimac.